ERICH

FROMM

RAKKAUDEN VAIKEA TAITO

KIRJAYHTYMÄ

Painanut WSOY:n graafiset laitokset
Juvalla 1994
ISBN 951-26-3918-1

SISÄLLYS

Johdanto amerikkalaiseen alkuteokseen 7

Alkulause 13

I. Onko rakastaminen taito 15

II. Rakkauden teoria 22

1. Rakkaus vastauksena inhimillisen olemassaolon ongelmaan 22

2. Vanhempien ja lapsen välinen rakkaus 60

3. Rakkauden kohteet 69

a. Lähimmäisenrakkaus 71

b. Äidinrakkaus 73

c. Eroottinen rakkaus 78

d. Itserakkaus 84

e. Jumalan rakastaminen 92

III. Rakkaus ja sen rappeutuminen länsimaisessa yhteiskunnassa 115

IV. Rakkaus käytännössä 145

JOHDANTO AMERIKKALAISEEN ALKUTEOKSEEN

Tämä teos ilmestyy sarjassa »Maailman näköaloja» (»World perspectives»), jossa aikamme johtavat ajattelijat esittävät näkemyksiään omilta aloiltaan. Tarkoituksena on tuoda esille nimenomaan tämän hetken uusinta luovaa ajattelua sekä idässä että lännessä. Keskeisellä sijalla ovat ihmisen ja kaikkeuden sekä yksilön ja yhteiskunnan ynnä kaikille kansoille yhteisten arvojen syvällisempään ymmärtämiseen tähtäävät tarkastelut. Näin »Maailman näköalat»-sarja pyrkii edustamaan aatteiden maailmanyhteyttä universaalisen keskustelun muodossa, ihmiskunnan ykseyden periaatetta, pysyväistä muuttuvassa korostaen.

Uudet keksinnöt tiedon eri aloilla ovat avanneet ennen arvaamattomia näkökulmia inhimillisen olemassaolon syvempään ymmärtämiseen ja inhimillisten arvojen ja pyrkimysten oikeaan arvostamiseen. Nämä rajoitetuilla erikoisaloilla saavutetut uudet tutkimustulokset on saatettava laajempiin yhteyksiin, jotta ne

voivat oikealla tavalla koitua ihmisen ja yhteiskunnan parhaaksi. Sarjan teokset pyrkivät edustamaan juuri tämänkaltaisia laajempia puitteita, ihmistä koskeva uusi kokonaisnäkemys lopullisena tavoitteenaan.

Sarjan eräänä tarkoituksena on myös poistaa se peruspuute, joka johtuu tieteiden pitkälle jatkuneen erikoistumisen seurauksista; samoin saattaa erilaiset näkemykset ja aatteet vuorovaikutukseen keskenään ja osoittaa erilaisten ajatusten, tosiasioiden ja arvojen läheinen yhteys; korostaa ts. todellisuuden ja ihmishengen eri puolien kaikinpuolista yhtenäisyyttä ja yhteenkuuluvaisuutta.

Huolimatta vallitsevista mielipide-eroista ja kiistanaiheista eri tiedonalojen edustajat ovat vahvasti yhtä mieltä siitä, että tieteellisen tutkimuksen tulokset fysiikasta metafysiikkaan, historiaan ja biologiaan on saatettava yhtenäisenä mielekkäänä kokemuksena mahdollisimman monien ihmisten tietoisuuteen.

Viimeksi mainitulla yhtenäisyydellä on perustansa yksilöllisessä ihmispersoonallisuudessa itsessään, joka luonnostaan pyrkii kaiken hajanaisen orgaanisen yhteensaattamiseen. Tämän hengen lujittuminen on itse asiassa suurimpia tehtäviä maailmassa eikä sitä ole lupa jättää yksinomaan sen enempää luonnontieteille kuin uskonnollekaan. Luonnontieteillä, filosofialla ja muilla tiedonaloilla on kaikilla oma tehtävänsä. Ne on osattava erottaa toisistaan ja on nähtävä, mikä ne yhdistää ja miten ne ovat toinen toisistaan riippuvaiset.

Kirjasarja tahtoo osoittaa, että teoreettinen tieto ja elämän kokonaisuuden dynaaminen sisältö ovat sukua

toisilleen. Tavoitteena on uusi synteesi, joka mahduttaa itseensä sekä tiedon että intuition. Sarjan kirjoissa on kysymys ihmisen olemuksen parempaan ymmärtämiseen tähtäävästä tieteen uudistamisesta. Ihmisen asema on tällä hetkellä uusi, siksi on myös häntä koskevan tiedon oltava uudenlaista. Ihmisen olemusta voidaan valottaa monesta eri näkökulmasta. Kaikki nämä eri näkökulmat on saatettava yhteyteen toistensa kanssa ja niistä on luotava suuri ideoitten, tiedonjärjestelmien ja rationaalisten rakenteitten inhimillistä kulttuuria ja yhteiskuntaa selvittävä verkko.

Tässä kirjasarjassa pyritään osoittamaan, että tieteen ei ole pakko käsitellä ihmistä ja luontoa toisilleen vastakkaisina voimina, ja ettei sen myös ole pakko tyytyä vain tosiasioiden tilastolliseen järjestykseen saattamiseen, vaan että tiede on väline ihmiskunnan vapauttamiseksi kaikki tuhoavan pelon vallasta kohti hyvää tahtoa, uutta uskoa ja luottamusta. Tämä kirjasarja tulee myös tekemään selväksi, että esikuvien, järjestelmien ja auktoriteettien tarve vähenee samassa suhteessa kuin sekä idässä että lännessä vahvistuu pyrkimys ihmisyksilön luovuttamattomien perusoikeuksien uudelleen voimaansaattamiseen, sillä ihminen ei ole mikään kirjoittamaton lehti, jota voidaan muokata ja taivuttaa mihin tahansa, vaan häneen sisältyy arvaamaton määrä täysin omaehtoisia luovia voimia. Juuri siinä ihminen erottuu kaikista muista luonnon olennoista, että hän pystyy järjen valaiseman kokemuksen kannattamana päämäärätietoiseen luovaan toimintaan.

»Maailman näköalat» pyrkivät antamaan kuvan

ihmisestä ja ihmisen merkityksestä, ei vain historiallisena olentona, vaan myös olentona, joka itse määrää historian kulkua. Historialla ei tällöin tarkoiteta vain tälle taivaankappaleelle rajoittuvaa ihmisen elämää, vaan myös niitä kosmisia vaikutuksia, jotka ulottuvat meidän ihmismaailmaamme. Nykypäivien ihminen on oppinut, että historia ei anna tukea nykyisessä kulttuurissa yhä vallitsevalle sosiaaliselle optimismille ja ettei inhimillinen yhteiselämä vapauden, oikeudenmukaisuuden ja rauhan periaatteineen ole vain järjellä ratkaistava ongelma, vaan vaatii ihmisen koko henkisen ja moraalisen panoksen.

»Maailman näköalat» lähtevät siitä, että mikään suuri muutos ei ole mahdollinen ilman aitoa henkistä uudelleenarviointia ja järjestäytymistä. Kirjoittajamme tietävät, että ylpeyden synti voidaan välttää, kun voidaan osoittaa, että luova toiminta on mahdollista vain, jos vapautta ei sekoiteta mielivaltaan tai riippumattomuuteen olevaisen omista laeista. On näet todennäköistä, että ihmisen luova toiminta, elollisen luonnon kehitysprosessi ja elottoman luonnon peruslait ovat ilmausta olevaisen yhdestä ja samasta perusprosessista. »Maailman näköalat»-sarja toivoo siten myös voivansa osoittaa, että nykyiseen jännitystäyteiseen apokalyptiseen aikaamme sisältyy voimakas pyrkimys sovittaa yhtenäisyyttä kohti.

Lopuksi tahtovat sarjan teokset korostaa, että ihminen on, huolimatta näennäisestä henkisestä ja moraalisesta orjuudestaan, sittenkin pääsemässä niiden pelon, tietämättömyyden, karkeuden ja eristyneisyyden voimien herraksi, jotka tällä hetkellä vielä ahdistavat.

Tälle uudelle tietoisuudelle ja tämän uuden todellisuusnäkemyksen värittämälle ihmiskäsitykselle on »Maailman näköalat» omistettu.

Ruth Nanda Anshen

Seuraava tähän sarjaan kuuluva, suomeksi ilmestyvä teos on Intian varapresidentin ja kuuluisan filosofin Sarvepalli Radhakrishnanin kirja »Uskon uudistuminen» (»Recovery of Faith»).

ALKULAUSE

Tämän kirjan lukeminen tulee muodostumaan pettymykseksi kaikille niille, jotka odottavat tapaavansa siinä helpon johdattelun rakastamisen taitoon. Kirja pyrkii päinvastoin osoittamaan, että rakkaus ei ole tunnetila, jonka saavuttaminen on mahdollinen kenelle hyvänsä riippumatta hänen henkisestä kypsyydestään. Se pyrkii vakuuttamaan lukijansa siitä, että hänen kaikki yrityksensä rakastaa ovat tuomitut epäonnistumaan, ellei hän kaikin voimin yritä kehittää kokonaispersoonallisuuttaan, pyri luovaan asenteeseen elämässä ylipäänsä. Ihmisen on mahdotonta saada tyydytystä rakkauselämässä, ellei hän itse pysty rakastamaan lähimmäistään ja ellei hän pysty rakastamaan ilman vaatimuksia, rohkeasti, uskollisesti ja ehdottomasti. Kulttuurissa, jossa nämä ominaisuudet ovat harvinaisia, rakastamisen taidon täytyy olla harvinainen. Tai — jokainen voi kysyä itseltään, miten monta sellaista ihmistä hän tuntee, jotka todella kykenevät rakastamaan.

Tehtävään liittyvät vaikeudet eivät kuitenkaan saa olla syynä siihen, että luovutaan tutkimasta sekä näitä vaikeuksia että mahdollisuuksia niiden voittamiseen. Välttääkseni tarpeettomia hankaluuksia olen pyrkinyt ongelmaa käsitellessäni käyttämään mahdollisimman vähän ammattisanastoa. Samasta syystä olen rajoittunut viittaamaan vain aivan muutamiin alaa koskeviin teoksiin.

E. F.

Joka ei mitään tiedä, ei mitään rakasta. Joka ei mitään osaa, ei mitään ymmärrä. Joka ei mitään ymmärrä, on arvoton. Mutta joka ymmärtää, hän myös rakastaa, tietää ja näkee... Mitä enemmän tietoa jossakin on, sitä enemmän rakkautta... Joka kuvittelee, että kaikki marjat kypsyvät samaan aikaan kuin mansikat, ei ymmärrä mitään viinirypäleistä.

Paracelsus

I

ONKO RAKASTAMINEN TAITO?

Onko rakastaminen taito? Silloin siihen vaaditaan tietoa ja ponnistelua. Vai onko rakastaminen vain miellyttävä tunne, joka sattumalta yllättää ihmisen, jotakin jonka valtaan joudutaan, jos sattuu olemaan onnea? Tämä kirja perustuu ensiksi esitettyyn oletukseen, vaikka epäilemättä valtaosa tämän päivän ihmisiä uskoo jälkimmäiseen.

Eivät ihmiset silti pidä rakkautta vähäarvoisena. He päinvastoin kiihkeästi kaipaavat rakkautta; he ahmivat lukemattomia onnellisista ja onnettomista rakkaustarinoista kertovia elokuvia, he kuuntelevat satoja kehnoja rakkauslauluja — ja kuitenkaan ei juuri kukaan tule ajatelleeksi, että rakkaudessa voisi olla jotakin, mitä ihmisen pitäisi oppia.

Viimeksi mainitun asenteen takana on useita erilaisia tekijöitä, jotka joko yksin tai yhdessä synnyttävät sen. Useimpien ihmisten mielestä rakkauden ongelma ei ole mitään muuta kuin ongelma, miten t u l l a a n r a k a s t e t u k s i, eikä suinkaan m i t e n

rakastetaan, miten pystytään rakastamaan. Siksi heidän pulmansa on: kunpa minua rakastettaisiin — miten voisin olla rakastettava? Päästäkseen tähän päämäärään he käyttävät erilaisia keinoja. Eräs varsinkin miesten usein käyttämä keino on menestys, pyrkimys esiintyä niin mahtavana ja rikkaana kuin tämä suinkin omissa yhteiskunnallisissa puitteissa on mahdollista. Eräs toinen, etenkin naisten käyttämä keino on viehättäminen, pyrkimys vaikuttaa ruumiiltaan, vaatetukseltaan jne. niin »puoleensa vetävältä» kuin suinkin mahdollista. Muita sekä miesten että naisten käyttämiä keinoja ovat miellyttävä käytös, mielenkiintoinen keskustelu, avuliaisuus, vaatimattomuus ja pidättyväisyys. Useat näistä rakastettavuuden keinoista ovat samat, jotka johtavat tulokseen: »miten voitan itselleni ystäviä, menestystä ja vaikutusvaltaa». Siinä, mitä useimmat meidän kulttuurimme ihmiset kutsuvat rakastettavuudeksi, on lähinnä kysymys kansanomaisuuden ja sexappealin sekoituksesta.

Toinen tekijä, joka kätkeytyy sen käsityksen taakse, ettei rakkaudessa ole mitään oppimista, on luulo, että rakastamisen ongelma on lähinnä rakastamisen kohteen eikä rakastamisen kyvyn ongelma. Ihmiset kuvittelevat, että rakastaminen kyllä on yksinkertaista, mutta rakastamisen kohteen, »sen oikean» löytäminen — siinä pulma. Tämä luulo perustuu monin tavoin tämän päivän yhteiskunnan kehittymiseen nykyiselleen. Eräs syy on kahdennellakymmenennellä vuosisadalla tapahtunut »rakkauden kohteen» valintaa koskeva muutos. Viktoriaanisena aikana ei rakkaudessa

suinkaan ollut ensisijaisesti kysymys välittömästä henkilökohtaisesta kokemuksesta, joka myöhemmin ehkä päätyi avioliittoon. Avioliitto päinvastoin päätettiin sopimuksella, jossa osapuolina olivat asianomaiset perheet, tai sen solmijana esiintyi erityinen puhemies, tai sopimus tehtiin ilman tällaisia välikäsiä. Avioliitto perustui sosiaalisiin näkökohtiin ja rakkauden katsottiin heräävän itsestään avioliiton päättämisen jälkeen. Viime vuosikymmenien aikana on tämän rakkauskäsityksen sijaan tullut läntisessä maailmassa miltei yksinomaiseksi käsitys romanttisesta rakkaudesta. Vaikka tiettyihin perinnäisiin seikkoihin kiinnitetään yhä huomiota, valtaosa ihmisistä tavoittelee »romanttista rakkautta», omakohtaista rakastumiselämystä, joka sitten mahdollisesti johtaa avioliittoon. Tämän uuden käsityksen vapaudesta rakkaudessa on täytynyt suuresti vaikuttaa rakkauden kohteen kehittymiseen huomattavasti rakastamisen kykyä tärkeämmäksi tekijäksi.

Edelliseen liittyy läheisesti eräs toinen meidän päiviemme kulttuurille ominainen piirre. Meidän koko jokapäiväinen elämämme perustuu ostamishaluun, käsitykseen molemmille osapuolille edullisesta vaihtokaupasta. Nykypäivän ihmisen onni on katsella näyteikkunoita ja ostaa kaikkea mitä hän pystyy ostamaan, joko käteisellä tai vähittäismaksulla. Ihmiset katselevat toisiaankin samalla tavoin. Mies etsii miellyttävää tyttöä ja nainen etsii miellyttävää miestä. »Miellyttävällä» ymmärretään sellaisten ominaisuuksien sopivaa kokonaisuutta, joista kaikki pitävät ja joilla on senhetkinen huippuarvo persoonallisuusmarkkinoilla.

Kunkin ajankohdan muoti määrää, mistä tämä ihmisen ruumiillinen ja henkinen miellyttävyys kulloinkin riippuu. Kaksikymmenluvulla miellyttävä tyttö joi ja tupakoi sekä oli salaperäinen ja »sexikäs»; tällä hetkellä muoti vaatii enemmän kotoisuutta. Tämän vuosisadan alussa miehen oli oltava aggressiivinen ja kunnianhimoinen ollakseen tavoiteltu, nyt hänen on oltava sosiaalinen ja suvaitsevainen. Joka tapauksessa rakastumisen tunne syntyy yleensä vain silloin, kun molempien osapuolten persoonalliset miellyttävyysarvot ovat vaihdettavissa. On kysymys kaupankäynnistä; kohteen tulee olla arvoltaan riittävän haluttu, mutta samalla sellainen, joka haluaa minut, ottaen tällöin huomioon minun sekä näkyvät että piilevät varani ja velkani. Kaksi ihmistä rakastuu toisiinsa silloin, kun he huomaavat löytäneensä toisissaan parhaan mahdollisen markkinoilla saatavissa olevan kohteen, otettuaan tätä ennen huomioon toistensa vaihtoarvoon sisältyvät rajoitukset. Kuten kiinteistökaupassa näyttelevät tässäkin piilevät kehityskelpoiset ominaisuudet huomattavaa osaa. Ei ole syytä ihmetellä, että sellaisen kulttuurin piirissä, jolle kaupallinen näkemys on leimaa antava ja jossa aineellinen menestys on korkein arvo, inhimilliset rakkaussuhteet seuraavat samoja lakeja jotka vallitsevat tavara- ja työmarkkinoita.

Kolmas erehdys, joka piilee sen käsityksen takana, ettei rakkaudessa ole mitään mitä pitäisi oppia, sisältyy siihen, että sekoitetaan keskenään alkuperäinen *rakastumisen* tunne ja *rakastaminen* eli rakkauden jatkuminen. Kun kahden ihmisen välillä, jotka ovat ennen olleet toisilleen vieraita, tämä heitä

erottava seinä murtuu ja he tuntevat äkkiä olevansa lähellä toisiaan, tuntevat olevansa kuin yksi olento, tämän välittömän yhteyden kokeminen on eräs elämän riemullisimpia ja valtavimpia elämyksiä. Vielä ihmeellisempi ja käsittämättömämpi tämä kokemus on niiden ihmisten kohdalla, jotka ovat aikaisemmin eläneet syrjässä, eristettyinä, vailla rakkautta. Tämä äkillisen läheisyyden ihme tapahtuu usein helpommin, jos siihen liittyy sukupuolista vetovoimaa ja tyydytystä tai jos se tämän johdosta ylipäänsä vasta syntyykin. Tämänkaltainen rakkaus ei kuitenkaan luonteensa mukaan ole pysyvää. Kun rakastuneet oppivat tuntemaan toisensa, läheisyyden elämys menettää salaperäisyytensä, ristiriidat, pettymykset ja molemminpuolinen ikävystyminen hävittävät vähitellen kaiken alkuperäisen hurmaantumiseen sisältyneen suurenmoisuuden. Alussa he eivät tätä kyllä kaikkea tiedä; tosiasia on, että rakastuneet pitävät toisiinsa hullaantumista rakkautensa voiman mittapuuna, vaikka tämä hullaantuminen on todisteena vain heidän aikaisemmasta yksinäisyydestään.

Tämä näkemys — että mikään ei ole helpompaa kuin rakastaminen — on säilynyt vallitsevana huolimatta lukemattomista aivan päinvastaisista tosiseikoista. Tuskin on mitään muuta yritystä, joka aloitetaan niin suurin toivein ja niin suurin odotuksin ja joka kuitenkin niin säännöllisesti epäonnistuu kuin rakkaus. Jos näin olisi laita minkä muun inhimillisen yrityksen kohdalla tahansa, ihmiset pyrkisivät kaikin keinoin pääsemään perille siitä, mistä epäonnistumiset johtuvat ja miten ehkä olisi mahdollista onnistua — tai sit-

ten yrityksistä luovuttaisiin kerta kaikkiaan. Koska viimeksi mainittu on mahdotonta rakkauden kohdalla, näyttää olevan vain yksi ainoa mahdollisuus selvitä rakkauden alituisesta epäonnistumisesta — ottaa selvää tämän epäonnistumisen syistä ja pyrkiä pääsemään perille siitä, mistä rakkaudessa oikeastaan on kysymys.

Ensimmäinen askel eteenpäin on tällöin sen seikan tajuaminen, että r a k k a u s o n t a i t o, aivan kuten eläminenkin on taito! Jos meidän pitää oppia rakastamaan, meidän on edettävä aivan samalla tavalla kuin halutessamme oppia minkä muun taidon tahansa: oppia soittamaan, maalaamaan, perehtyä puusepäntyöhön tai lääkärin tai insinöörin ammattiin.

Mitkä seikat ovat välttämättömiä jokaisen taidon oppimisessa?

Jonkin taidon oppimisprosessi voidaan helposti jakaa kahteen osaan: teorian hallitsemiseen ja käytännön hallitsemiseen. Jos minun on opiskeltava lääkäriksi, on minun ensin perehdyttävä ihmisen ruumiin rakenteeseen sekä erilaisiin tauteihin. Kaiken tämän teoreettisen tiedon omaksuttuani en suinkaan vielä ole pätevä lääkäri. Tämän alan hallitsen vasta pitkällisen harjoittelun jälkeen, vasta sitten kun teoreettisten tutkistelujeni tulokset ja käytännölliset kokemukseni ovat sulautuneet yhdeksi kokonaisuudeksi — intuitioksi, joka on oleellista jokaisen taidon hallitsemisessa. Teorian ja käytännön oppimisen lisäksi on kuitenkin olemassa vielä kolmaskin tekijä, joka on välttämätön jokaisella alalla mestariksi pääsemiseen — alan hallitsemisen täytyy muodostua minulle tärkeämmäksi

kuin minkään muun; maailmassa ei saa olla mitään mikä merkitsee minulle enemmän kuin tämä yksi asia. Tämä pätee niin musiikissa ja lääketieteessä kuin kuvanveistotaidossa — ja pätee myös rakkaudessa. Ehkä tähän kätkeytyykin vastaus kysymykseen, miksi meidän kulttuurimme ihmiset vain harvoissa tapauksissa pyrkivät oppimaan tätä taitoa, huolimatta siitä että alinomaa epäonnistuvat. Huolimatta voimakkaasta rakkauden kaipuusta kaikkea muuta pidetään tärkeämpänä kuin rakkautta: menestystä, mainetta, rahaa, valtaa — melkein kaikki meidän voimavaramme on keskitetty näiden päämäärien saavuttamiseen, rakkauden taidon oppimiseen sen sijaan emme uhraa juuri mitään.

Ehkä on niin, että vain niitä asioita pidetään oppimisen arvoisina, jotka tuovat rahaa tai mainetta, ja että rakkaus, joka hyödyttää »vain» sielua, mutta josta ei ole mitään muuta hyötyä tämän sanan nykyaikaisessa mielessä, on ylellisyys, johon meillä ei ole oikeutta tuhlata voimavaroja mme? Miten asian laita lieneekin, seuraavilla sivuilla tarkastellaan rakastamisen taitoa siinä järjestyksessä kuin edellä on ollut puhe: ensin on esillä rakkauden teoria — sille on omistettu suurin osa kirjan sisällöstä; tämän jälkeen tarkastellaan rakkautta käytännössä — niin vähän kuin tästä samoin kuin yleensä kaikesta käytännöstä voidaankin s a n o a.

II

RAKKAUDEN TEORIA

1. Rakkaus vastauksena inhimillisen olemassaolon ongelmaan.

Jokaisen rakkautta koskevan teorian tulee lähteä ihmisestä, inhimillistä olemassaoloa koskevasta teoriasta. Eläinten keskuudessa tavattavassa rakkaudessa tai rakkauden kaltaisuudessa on pääasiassa kysymys eräästä niiden vaistorakenteen puolesta; ihmisessä taas esiintyy vain jätteitä tällaisista vaistonvaraisista toiminnoista. Ihmiselle on olennaista, että hän on irrottautunut muusta eläinkunnasta ja sen vaistosidonnaisuudesta ja on kohonnut luonnon yläpuolelle — vaikkei hän luontoa koskaan jätäkään; ihminen on osa luontoa — mutta luonnosta irtireväistynä hän ei enää voi palata sen yhteyteen. Hänet on karkotettu paratiisista ja alkuperäisestä välittömästä luontoyhteydestään. Välkkyvin miekoin varustetut kerubit estävät hänen paluunsa takaisin, jos hän tätä sattuisi yrittämään. Ihminen voi kulkea vain eteenpäin älyään kehittäen, pyrkien uuteen harmoniaan, inhimilliseen harmoniaan, eikä siihen esi-inhimilliseen harmoniaan, joka on peruuttamattomasti kadotettu.

Kun ihminen on syntynyt — ihmiskuntana kuten ihmisyksilönäkin — hänet on temmattu eroon tilasta, joka oli kiinteä ja varma, sellaiseen olotilaan, joka ei ole kiinteä vaan epämääräinen, epävarma ja avoin. Vain mennyt on varmaa; tulevaisuudessa ei ole muuta varmaa kuin että se päättyy kuolemaan.

Ihminen on älyllinen olento; hän on e l ä m ä ä , j o k a o n t u l l u t t i e t o i s e k s i i t s e s t ä ä n, hän on tietoinen itsestään, kanssaihmisistään, menneisyydestään ja tulevaisuutensa mahdollisuuksista. Tämä tietoisuus itsestään erillisenä yksilönä, tietoisuus oman elämänsä lyhyestä kaaresta, siitä että on syntynyt vastoin tahtoaan ja on kerran kuoleva vastoin tahtoaan, että on kuoleva ennen kuin ne, joita hän rakastaa tai nämä ennen häntä, tietoisuus omasta yksinäisyydestään ja erillisyydestään sekä avuttomuudestaan luonnon ja yhteiskunnan voimien keskellä, kaikki tämä tekee ihmisen erityisen ja erillisen olemassaolon hänelle sietämättömäksi vankilaksi. Hän voisi tulla hulluksi ellei hän voisi vapautua tästä vankilastaan, särkeä sitä ja päästä jollakin tavoin toisten ihmisten, ulkomaailman yhteyteen.

Erillisyyden elämys synnyttää ahdistuneisuutta; itse asiassa se on kaiken ahdistuneisuuden aiheuttaja. Erillisenä oleminen merkitsee erossa oloa kaikesta, vailla mahdollisuuksia käyttää omia inhimillisiä kykyjään. Erillisyys merkitsee siten avuttomuutta, kyvyttömyyttä puuttua maailmaan — olioihin ja ihmisiin — aktii-

visesti; se merkitsee että maailma voi käydä kimppuuni ilman että mitenkään pystyn sitä estämään. Näin erillisyydestä muodostuu voimakkaan ahdistuneisuuden aiheuttaja. Lisäksi se aiheuttaa häpeän ja syyllisyyden tunteen. Tämä häpeän ja syyllisyyden tunnon kokeminen erillisyydessä on saanut ilmauksensa Raamatun kertomuksessa Aatamista ja Eevasta. Syötyään »hyvän ja pahan tiedon puusta», langettuaan tottelemattomuuteen (ei ole mitään hyvää eikä pahaa, ellei ole vapautta olla tottelematon), tultuaan ihmisiksi irrottautumalla alkuperäisestä yhteydestään luontoon, ts. synnyttyään ihmisiksi — he totesivat »olevansa alasti — ja he häpesivät». Onko meidän oletettava, että näin vanha ja alkeellinen myytti edustaa yhdeksännentoista vuosisadan tekosiveätä moraalia ja että sen tarkoituksena on ennen muuta kiinnittää meidän huomiomme siihen sopimattomaan seikkaan, että heidän sukuelimensä olivat vailla verhoa? Tämä on tuskin mahdollista. Jos katselemme tuota tarinaa viktoriaanisin silmin, meiltä jää huomaamatta pääasia, mikä on seuraava: kun mies ja nainen ovat tulleet tietoisiksi itsestään ja toinen toisestaan, he ovat myös tietoisia erillisyydestään sekä erilaisuudestaan. Tullessaan tietoisiksi erillisyydestään he jäivät myös vieraiksi toisilleen, koska eivät vielä olleet oppineet rakastamaan toinen toistaan (mikä käy hyvin selvästi ilmi siitä seikasta, että Aatami puolustaa itseään moittimalla Eevaa, sen sijaan että hän yrittäisi tätä puolustaa). Tietoisuus inhimillisestä erillisyydestä ilman rakkauden avulla tapahtuvaa uudelleen yhdistymistä

on sekä häpeän perusta että samalla kaiken syyllisyyden ja ahdistuneisuuden aiheuttaja.

On sen vuoksi mitä tähdellisintä että ihminen pääsee tästä erillisyydestään irti, että hän jättää vankilansa ja yksinäisyytensä. Täydellinen epäonnistuminen tämän päämäärän saavuttamisessa merkitsee mielisairautta, sillä täydellisen eristyneisyyden aiheuttama hätä voidaan karkottaa vain vetäytymällä ulkopuolisesta maailmasta niin radikaalisesti, että erillisyyden tunne häviää — koska ulkopuolinen maailma, josta on vetäydytty, lakkaa olemasta.

Kaikkien aikojen ja kaikkien kulttuurien ihmisten ratkaistavana on sama ongelma: miten vapautua erillisyydestään, miten päästä yhteyteen, miten oman yksilöllisen elämän rajat ovat ylitettävissä, miten ihminen voi tulla yhdeksi. Ongelma on sama luolassaan asustavalle alkuihmiselle kuin laumoistaan huolehtivalle paimentolaiselle, sama egyptiläiselle talonpojalle ja foinikalaiselle kauppiaalle, sama roomalaiselle sotilaalle, keskiajan munkille ja japanilaiselle samuraille, sama tämän päivän konttoristille ja tehtaan työntekijälle. Kysymys on sama siksi että se aiheutuu samasta syystä: ihmisen asemasta, inhimillisen olemassaolon erikoislaadusta. Ratkaisu voi olla erilainen. Kysymykseen voidaan vastata palvomalla eläimiä, uhraamalla ihmisiä, suorittamalla sotaisia valloituksia, mässäilemällä ylellisyydessä, kurittamalla itseään askeettisesti, työskentelemällä kiihkeästi, luomalla taidetta, rakastamalla Jumalaa tai ihmistä. Vaikka vastauksia on useita — ihmiskunnan historia on niiden tarkka lähdeaineisto

— niitä ei silti ole lukemattomia. Päinvastoin, niin pian kuin jätetään huomiotta vähäiset, enemmän sivuseikkoja kuin itse pääasiaa koskevat eroavuudet, voidaan todeta, että vastauksia on annettu vain tietty rajoitettu määrä, eikä useampia ole voitu antaakaan niiden eri kulttuurien piirissä, joissa ihminen on elänyt. Uskonnon ja filosofian historia on näiden vastausten, niiden moninaisuuden ja myös niiden lukumääräisen rajallisuuden historia.

Vastaus riippuu jossakin määrin ihmisen saavuttamasta yksilöllisyyden asteesta. Lapsen »minä» on vielä varsin heikosti kehittynyt; hän tuntee yhä kuuluvansa yhteen äitinsä kanssa, ei tunne erillisyyttään niin kauan kuin äiti on läsnä. Lapsen yksinäisyyden tunteen parantaa äidin fyysinen läsnäolo, äidin rinnan ja ihon kosketus. Vasta kun lapsen erillisyyden ja yksilöllisyyden tunteet ovat riittävän kehittyneet, ei äidin fyysinen läsnäolo enää riitä, ja herää tarve vapautua erillisyydestä muulla tavoin.

Ihmissukukin tuntee kehityksensä alkutaipalella olevansa yhtä luonnon kanssa. Maaperä, eläimet, kasvit ovat yhä ihmisen maailmaa. Hän identifioi itsensä eläimiin ja tätä ilmentävät eläinnaamioiden käyttäminen ja totemieläinten tai eläinjumalien palvonta. Mutta mitä pitemmälle ihmissuku etääntyy tästä alkeellisesta sidonnaisuudestaan luontoon, sitä selvemmin se tekee eron itsensä ja muun luonnon välillä ja sitä voimakkaammaksi kasvaa tarve vapautua erillisyydestä muita teitä.

Eräs keino tähän päämäärään pääsemiseksi on löydettävissä erilaisista h u r m i o t i l o i s t a. Näissä voi

olla kysymys itse aiheutetusta huumauksesta, mikä joskus aikaansaadaan huumausaineiden avulla. Monet alkukantaisten heimojen rituaalit tarjoavat eläviä esimerkkejä tämänkaltaisista ratkaisuista. Rituaaliin osallistujan joutuessa huumauksen valtaan ulkopuolinen maailma häviää ja tämän mukana häviää myös erillisyyden tunne. Milloin rituaaliin osallistutaan yhdessä toisten kanssa, seurauksena on tunne sulautumisesta joukkoon, mikä suuresti lisää ratkaisun tehoa. Tähän ratkaisumuotoon liittyvät läheisesti ja usein välittömästi muuhun hurmioitumiseen yhtyen sukupuoliset kokemukset. Sukupuolinen yhdyntä voi tuottaa tilan, joka on varsin lähellä muuta tietä saavutettua hurmiota tai huumausaineiden aiheuttamaa haltioitumista. Moniin alkukantaisiin rituaaleihin liittyikin sukupuolisia orgioita. Näyttää siltä, että tällaisten orgastisten elämysten jälkeen ihminen saattoi joksikin aikaa osittain päästä eroon erillisyyden tunteestaan. Mutta kun ahdistuneisuuden aiheuttama jännitys taas alkoi kasvaa, siitä täytyi vapautua toistamalla rituaali.

Niin kauan kuin tällaiset orgiat ovat heimon keskuudessa yleinen tapa, ne eivät synnytä niihin osallistujissa ahdistuneisuutta tai syyllisyydentuntoa. Tämänkaltainen käyttäytyminen on silloin »oikeata», jopa hyve, koska kaikki käyttäytyvät niin ja koska se ei ole ainoastaan poppamiesten ja pappien hyväksymä, vaan jopa vaatima käyttäytymistapa. On aivan eri asia, jos joku henkilö turvautuu tämäntapaiseen ratkaisuun kulttuurin piirissä, missä tällainen käyttäytyminen ei enää ole yleinen tapa. Toisin kuin sosiaalisesti hyväksyttyihin orgioihin osallistuvat henkilöt nämä ihmiset

eivät tällöin ole vapaita syyllisyyden tunteista ja tunnonvaivoista. Yrittäessään paeta erillisyyttään väkijuomien ja huumausaineiden avulla he vaipuvat huumaustilasta selvittyään entistä syvemmälle eristyneisyyteensä ja heidän on siten pakko turvautua näihin apukeinoihinsa yhä useammin ja entistä perusteellisemmin. Sukupuoliseen hurjasteluun turvautuminen ei eroa edellisestä juuri lainkaan. Jossakin määrin se on luonnollinen ja normaali erillisyydestä vapautumisen muoto ja siten myös eräs vastaus yksinäisyyden ongelmaan. Mutta monien ihmisten kohdalla, jotka eivät muuta tietä kykene erillisyydestään vapautumaan, sukupuolisiin hurjasteluihin heittäytyminen on hyvin lähellä väkijuomien ja huumausaineiden käyttöä keinona päästä irti oman minän kahleista. On ts. kysymys epätoivoisesta yrityksestä päästä pakoon erillisyyden aiheuttamaa ahdistuneisuutta, yrityksestä, joka kuitenkin päätyy yhä suurempaan eristyneisyyden tunteeseen, koska sukupuoliyhteys ilman rakkautta ei koskaan kykene yhdistämään kahta ihmistä muuten kuin lyhyeksi tuokioksi.

Kaikilla orgastisen yhtymisen muodoilla on seuraavat kolme tuntomerkkiä: ne ovat voimakkaita, suorastaan kiihkeitä; ne valtaavat ihmisen koko persoonallisuuden, sielun ja ruumiin; ne on pakko toistaa yhä uudestaan, koska niiden vaikutus on lyhytaikainen. Aivan päinvastaisesta on kysymys siinä yhtymisessä, joka on yleisin kaikista ihmisen kautta aikojen valitsemista yhtymisen muodoista: yhtymisessä joka perustuu ryhmässä, sen tavoissa, menoissa ja uskomuksissa ilmenevään y h d e n m u k a i s u u t e e n. Siinäkin

tapaamme huomattavaa kehitystä alkukantaisuudesta nykyaikaisuuteen.

Alkukantaisessa yhteisössä ryhmä on pieni; sen muodostavat ihmiset, jotka liittää toisiinsa veren ja maaperän yhteisyys. Kulttuurin kehittyessä ryhmä suurenee; siitä muodostuu k a u p u n g i n asujaimisto, suuren valtion kansa, kirkon jäsenistö. Köyhinkin roomalainen saattoi tuntea ylpeyttä voidessaan sanoa »civis romanus sum»; Rooma ja Rooman maailmanvalta olivat hänen perheensä, hänen kotinsa, hänen maailmansa. Tämän päivän länsimaisessa yhteiskunnassakin ryhmään liittyminen on helpoimpia keinoja erillisyyden tunteen voittamiseksi. Se merkitsee liittymistä jossa yksilö lakkaa huomattavalta osaltaan olemasta yksilö ja jossa päämääränä on laumaan kuuluminen. Jos minä olen kuten kuka tahansa, jos minulla ei ole mitään tunteita tai ajatuksia, jotka poikkeavat muiden tunteista tai ajatuksista, jos minä olen tapojeni, vaatetukseni ja mielipiteitteni puolesta mahdollisimman tarkkaan ryhmän muiden jäsenten kaltainen, olen pelastettu — pelastettu pelottavalta yksinäisyyden tunteelta. Totalitääriset valtiot käyttävät uhkauksia ja pelotuksia tähän päämäärään päästäkseen; demokraattiset valtiot taas suggestiota ja propagandaa. Näiden kahden valtiojärjestelmän välillä on kyllä eräs huomattava eroavuus. Demokratioissa epäyhtenäisyys on teoriassa mahdollista ja poikkeuksia ryhmänkaltaisuudesta esiintyy myös käytännössä; diktatuurivaltioissa vain muutamien harvojen sankareiden ja marttyyrien onnistuu vastustaa kuuliaisuuspakkoa. Tästä eroavuudesta huolimatta on demokratioille kuitenkin

tunnusomaista mitä suurin yhdenmukaisuus. Selitys tähän on siinä, että ihmisen on löydettävä jokin ratkaisu yhteyden ongelmaan ja ellei hän löydä mitään muuta tai parempaa keinoa, silloin yhdenmukaisesta liittymisestä ryhmään muodostuu tätä yhteisöä leimaava yhteyden ongelman ratkaisu. On mahdoton ymmärtää erilaisena olemisesta, vain hiukankin laumasta poikkeamisesta aiheutuvan pelon voimaa, ellei tajua miten syvät juuret yhteyden tarpeella ihmissielussa on. Joskus tämä laumasta poikkeamisen pelko rationalisoidaan niiden käytännöllisten vaarojen peloksi, jotka voivat kohdata laumasta poikkeavaa yksilöä. Itse asiassa ihmiset kuitenkin h a l u a v a t liittyä laumaan paljon yleisemmin kuin heidän o l i s i p a k k o, ainakin mitä tulee läntisiin demokratioihin.

Useimmat ihmiset eivät ole edes tietoisia halustaan olla samanlaisia kuin kaikki muut. He kuvittelevat elävänsä omien näkemystensä ja halujensa mukaista elämää, he kuvittelevat olevansa individualisteja, jotka ovat päätyneet mielipiteisiinsä itsenäisen harkinnan avulla — ja heidän mielestään on puhdas sattuma, että heidän näkemyksensä niin tarkkaan lyövät yksiin ihmisten enemmistön edustamien näkemysten kanssa. Tämän yhtäpitävyyden he katsovat olevan todistuksena »heidän» näkemystensä oikeudesta. Koska tämänkin ohella yhä esiintyy tarvetta olla yksilöllinen, tämä tarve saa tyydytyksensä sellaisissa vähäpätöisissä seikoissa kuin matkalaukun tai puseron nimikoinnin etukirjaimen yksilöllisessä muotoilussa tai kuulumisessa joko demokraattiseen tai republikaaniseen puolueeseen tai johonkin tiettyyn yli-

oppilasyhdistykseen. Mainoskielen hokema »se on erilaista» ilmaisee tätä liikuttavaa yksilöllisyyden tarvetta yhteiskunnassa, jossa yksilöllisyys itse asiassa suorastaan loistaa poissaolollaan.

Tähän yksilöllisten erojen häviämiseen liittyy läheisesti tasa-arvoisuuden käsite ja kokeminen sellaisena kuin se esiintyy edistyneimmissä teollisuusyhteiskunnissa. Tasa-arvoisuus merkitsi uskonnollisessa yhteydessä alunperin sitä, että me olemme kaikki Jumalan lapsia, että me olemme kaikki osalliset jumalallis-inhimillisestä perusolemuksesta, että me olemme kaikki yhtä. Mutta se merkitsi myös sitä, että yksilöiden välisiä eroja oli kunnioitettava; että vaikka me kaikki olemmekin yhtä, jokainen meistä on ainoalaatuinen yksilö, kokonaan oma maailmansa. Tämä käsitys yksilön ainoalaatuisuudesta on ilmaistu esim. seuraavissa Talmudin sanoissa: »Jokainen joka pelastaa yhden ainoankin elämän, on pelastanut ikään kuin koko maailman; jokainen joka hävittää yhden ainoankin elämän, on hävittänyt ikään kuin koko maailman.» Länsimaisessa valistusfilosofiassa merkitsi tasa-arvoisuuden käsite myös yksilöllisyyden kehityksen edellytystä. Se merkitsi (parhaiten Kantin muotoilemana), että ihminen ei saa koskaan käyttää toista ihmistä välineenä päämääriensä saavuttamiseen. Kaikki ihmiset ovat siinä suhteessa tasa-arvoisia, että he ovat itsetarkoituksia eivätkä koskaan välineitä toistensa tarkoitusten toteuttamiseen. Valistuksen ajatuksia seuraten määrittelivät eri koulukuntien sosialistiset ajattelijat tasa-arvoisuuden tilaksi, jossa ihminen ei riistä

toista ihmistä eikä käytä hyödykseen, olkoon tämä käyttö miten julmaa tai »inhimillistä» hyvänsä.

Tämän päivän kapitalistisessa yhteiskunnassa on tasa-arvoisuuden merkitys toinen. Tasa-arvoisuuden käsitteellä ymmärretään koneellista tasa-arvoisuutta, ihmisiä joilla ei ole mitään yksilöllisyyttä. Tasa-arvoisuus merkitsee nykyisin samankaltaisuutta eikä »ykseyttä». Se merkitsee abstraktioiden samankaltaisuutta, ihmisiä, joilla on sama työ ja samat huvitukset, ihmisiä, jotka lukevat samoja lehtiä ja joilla on samat tunteet ja ajatukset. Tämän vuoksi on syytä olla skeptillinen tiettyjen edistyksellisen aikamme saavutuksiksi mainostettujen ilmiöiden suhteen, joista voi esimerkkinä mainita naisten tasa-arvoisuuden. Tällä en suinkaan tahdo sanoa, että olisin miesten ja naisten tasa-arvoisuutta vastaan; mutta ei pidä antaa tämänkaltaisen kehityksen myönteisten puolien johtaa itseään harhaan. Miesten ja naisten tasa-arvoisuus ostetaan sillä hinnalla, että naiset eivät enää eroa miehistä lainkaan. Valistusfilosofian väittämästä l' âme na pas de sexe, sielulla ei ole sukupuolta, on tullut yleinen käytäntö. Sukupuolten välinen vastakohtaisuus on häviämässä ja sen mukana tähän vastakkaisuuteen perustuva eroottinen rakkaus. Miehistä ja naisista tulee samanlaisia, ei tasa-arvoisesti erilaisia. Tämän päivän yhteiskunta suosii tätä epäyksilöllisen tasa-arvoisuuden aatetta, koska se tarvitsee inhimillisiä atomeja, jotka ovat toinen toistensa kaltaisia ja toimivat suurissa massoissa kitkatta ja häiriöittä; kaikki totellen samoja käskyjä ja jokainen kuitenkin

kuvitellen seuraavansa omia halujaan. Kuten nykyaikainen massatuotanto perustuu valmisteiden standardiyksikköihin, perustuu nykypäivän yhteiskunta standardijäseniin, ja tätä standarditilaa kutsutaan »tasa-arvoisuudeksi».

Samankaltaisuuteen perustuva yhtenäisyys ei ole voimakasta eikä kiihkeää; se on rauhallista, yksitoikkoisen samanlaista, ja juuri tästä syystä se harvoin riittää hävittämään erillisyyden tunteesta aiheutuvan ahdistuneisuuden. Laumayhtenäisyyden ihanteen saavuttamisen osittaisesta epäonnistumisesta ovat läntisissä yhteisöissä todistuksena alkoholismin, huumausaineiden, sukupuolisten hurjastelujen ja itsemurhien suuri levinneisyys. Lisäksi koskee tämä tasa-arvoisuuteen perustuva ratkaisu lähinnä ihmisen sielua, mutta ei hänen ruumistaan. Tästäkään syystä sitä ei voi rinnastaa orgastisiin ratkaisuihin. Laumayhtenäisyydellä on vain yksi etu: se on pysyvä eikä hetkessä ohimenevä olotila. Ihminen ajautuu yhdenmukaisuuskoneistoon jo kolmen tai neljän vuoden iässä eikä tämän jälkeen enää koskaan menetä kiinteää yhteenkuuluvuuttaan laumaan. Hänen hautajaisensakin, joissa hän aavistaa viimeisen suuren sosiaalisen esiintymisensä, seuraavat samoja laumayhtäläisyyden latuja.

Yhdenmukaisuus on yksi keino vapautua erillisyyden aiheuttamasta ahdistuneisuudesta. Siihen liittyy vielä eräs puoli nykyaikaisen ihmisen jokapäiväistä elämää: ansiotyön ja vapaa-ajan huvitusten rutiininomaisuus. Työntekijöiden ja toimihenkilöiden valtaisan joukon eräänä yksikkönä on ihmisestä tullut

pelkkä numero. Häneltä ei edellytetä paljonkaan aloitekykyä, hänen tehtävänsä on määrätty tarkkaan ennakolta suuren työkokonaisuuden pikku osasena; eikä ole paljonkaan eroa, työskenteleekö ihminen yrityksen tai laitoksen ylemmillä tai alemmilla portailla. Kaikki suorittavat tehtäviään tietyn yhtenäisen organisaation puitteissa ennalta määrätyllä nopeudella ja ennalta määrätyllä tavalla. Tunteetkin on määrätty ennakolta: ystävällisyys, suvaitsevaisuus, luotettavuus, kunnianhimo ja kyky tulla toimeen kaikkien kanssa ilman hankauksia. Huvitukset on yhdenmukaistettu samaan tapaan, vaikkakaan ei aivan yhtä orjallisesti. Kirjat valitsee kirjakerho, elokuvat teatterinomistaja ja tämän maksamat räikeät mainokset. Ja muukin on yhdenmukaista: autolla-ajelu sunnuntaisin, televisioesitykset, korttipeli ja seurapiirikutsut. Syntymästä kuolemaan, viikosta toiseen, aamusta iltaan — kaikki ihmisen toiminta on kaavoitettua ja ennakolta määriteltyä. Miten on mahdollista, että ihminen, joka on joutunut tähän rutiinielämän verkkoon, ei unohtaisi olevansa ihminen, ainoalaatuinen yksilö, ihminen jolle on annettu elettäväksi vain yksi elämä toiveineen ja pettymyksineen, suruineen ja pelkoineen, rakkaudenkaipuineen ja tyhjyyden sekä erillisyyden kammoineen?

Kolmas yhteyteen johtava tie on l u o v a t o i m i n t a, joka on avoin sekä taiteilijalle että käsityöläiselle. Kaikessa luovassa työssä yksilö muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden sen aineksen kanssa, jota hän käsittelee ja joka edustaa hänelle ulkomaailmaa. Puusepän valmistaessa pöytää, kultasepän muovaillessa korua, talonpojan kyntäessä peltoa, taidemaalarin maalatessa muotokuvaa — kaikessa luovassa työssä taitaja ja hänen kohteensa liittyvät yhteen, ihminen yhtyy maailmaan luomisen työssä. Tämä pitää kuitenkin paikkansa vain luovasta työstä, vain sellaisesta työstä, jonka minä itse suunnittelen ja suoritan ja jossa minä itse voin nauttia kätteni töistä. Nykyaikaisessa tehdas- tai konttorityössä ei ole juuri jälkeäkään tämänkaltaisesta luovalle työlle ominaisesta yhtenäisyydestä. Työntekijä on vain koneen tai byrokraattisen organisaation vähäpätöinen osanen. Hän on lakannut olemasta oma itsensä — koska keinotekoinen sopeutuminen estää aidon yhteyden.

Luovan työn aikaansaama yhteys ei kuitenkaan ole ihmisten välistä yhteyttä; orgastisen huumauksen synnyttämä yhteys on hetkellistä ja ohimenevää; yhdenmukaisuuteen liittyvä yhteys taas on valeyhteyttä. Tämän vuoksi ne ovat kaikki vain osavastauksia olemassaolon perusongelmaan. Täydellinen vastaus sisältyy ihmisten väliseen aitoon yhteyteen, ihmisen liittymiseen toiseen ihmiseen r a k k a u d e n sitein.

Halu liittyä yhteen toinen toistensa kanssa on ihmisten keskeisin pyrkimys. Se on voimakkain kaikista haluista, voima joka pitää yhdessä koko ihmisrotua, heimoa, perhettä ja yhteiskuntaa. Epäonnistuminen tässä pyrkimyksessä merkitsee mielisairautta tai tuhoa. Ilman rakkautta ihmiskunta ei voisi elää päivääkään. Ja kuitenkin me joudumme vaikean pulman eteen kutsuessamme tätä ihmisten välisen aidon yhteyden synnyttäjää rakkaudeksi. Ihmisten välinen yhteys on mahdollista saavuttaa monin eri tavoin —

ja nämä rakkauden eri ilmenemismuotojen eroavuudet eivät suinkaan ole vähemmän merkittäviä kuin kaikki se mikä näille muodoille on yhteistä. Onko niitä kaikkia kutsuttava rakkaudeksi? Vai olisiko meidän ehkä varattava sana »rakkaus» vain tietynlaiselle yhteydelle, ja nimenomaan sellaiselle, joka esiintyy keskeisenä hyveenä viimeisten neljäntuhannen vuoden aikana kaikissa suurissa lännen ja idän humanistisissa uskonnoissa ja filosofisissa järjestelmissä?

Kuten kaikkien semanttista laatua olevien vaikeuksien kohdalla, vastauksemme voi tässäkin olla vain ehdollinen. Tärkeätä on että ymmärretään, minkälaatuisesta ihmisten välisestä yhteydestä rakkaudesta puhuttaessa on kysymys. Tarkoitammeko rakkaudella olemassaolon perusongelman kypsää ratkaisua vaiko sellaisia rakkauden epäkypsiä ilmenemismuotoja, joista on parempi käyttää nimitystä s y m b i o o t t i n e n y h t e y s? Seuraavilla sivuilla tarkoitan rakkaudella vain edellistä. Aloitan rakkautta koskevan tarkasteluni jälkimmäisestä.

Symbioottisen yhteyden biologinen esikuva on nähtävissä raskaana olevan äidin ja hänen sikiöasteella olevan lapsensa välisessä suhteessa. He ovat kaksi ja kuitenkin yksi. He elävät »yhdessä» (s y m - b i o - s i s), he tarvitsevat toinen toisiaan. Sikiö on osa äitiä, se saa kaiken tarvitsemansa äidiltä; äiti on sen koko maailma. Äiti ruokkii sitä ja suojelee sitä, mutta myös äidin koko elämä on muuttunut tämän hänen kanssaan yhteiselämää elävän sikiön kautta. S i e l u l l i s t a laatua olevassa symbioottisessa yhteydessä on

kaksi eri ruumista, mutta sielullisesti vallitsee tällöin kahden henkilön välillä aivan samanlainen yhteys kuin edellä esitetty.

Symbioottisen yhteyden p a s s i i v i n e n muoto on alistuminen toisen ihmisen valtaan eli — kliinistä termiä käyttääksemme — m a s o k i s m i. Masokistinen ihminen pakenee eristyneisyyden ja erillisyyden tunnetta, jota hän ei voi kestää, liittämällä itsensä toisen ihmisen osaksi ja jäseneksi ja antamalla tämän toisen ihmisen johtaa, ohjata ja suojella häntä, ikään kuin hän ei lainkaan voisi elää ilman tätä toista. Olkoon ihminen tai jumala, sen olennon valta, johon liitytään, koetaan rajattomaksi: hän on kaikki, minä en ole mitään, paitsi osana tätä mahtavaa. Toisen mahtavamman osana minä olen itse samalla osa toisen mahtavuutta, valtaa ja turvallisuutta. Masokistisen ihmisen ei tarvitse itse tehdä mitään ratkaisuja eikä ottaa mitään riskejä; hän ei ole koskaan yksin — mutta hän ei ole riippumaton; hän ei ole kokonainen, hän ei ole henkisesti vielä edes syntynyt ihmiseksi. Uskonnollisessa yhteydessä palvonnan kohde on epäjumala; maallisessa yhteydessä tämän masokistisen rakkaussuhteen perusolemus, epäjumalointi, on kuitenkin aivan samaa luokkaa. Masokistiseen suhteeseen saattaa liittyä fyysinen suhde, sukupuolisuhde; tällöin ei ole kysymys vain sielullisesta ehdoitta antautumisesta toiselle, vaan alistumisesta, johon ihminen osallistuu sieluineen ja ruumiineen. Mutta on myös olemassa masokistista kohtaloon tai sairauteen alistumista, masokistista rytmillisen musiikin vietäväksi antautumista, masokistista huumaus-

aineiden tai hypnoosin avulla tuotettua huumausta — kaikissa näissä tapauksissa ihminen heittäytyy jonkun tain jonkin itsensä ulkopuolella olevan voiman välineeksi, jolloin hän vapautuu ratkaisemasta elämän perusongelmaa itse, oman luovan toiminnan tietä.

Symbioottisen yhteyden aktiivinen muoto on toisen ihmisen alistaminen valtaansa eli — käyttääksemme masokismia vastaavaa psykologista termiä — sadismi. Sadistinen henkilö haluaa paeta yksinäisyyttään ja eristyneisyytensä tunnetta liittämällä toisen ihmisen osaksi itseään, jäsenekseen. Hän tekee itsestään suuren ja mahtavan kiinnittämällä itseensä toisen ihmisen, joka palvoo häntä.

Sadistinen henkilö on yhtä riippuvainen alistuvasta kumppanistaan kuin tämä hänestä; kumpikaan ei voi elää ilman toista. Ero on vain siinä, että sadisti käskee, käyttää hyödykseen, loukkaa ja nöyryyttää, masokisti taas tottelee, antaa tuon toisen käyttää itseään hyväkseen, antaa toisen loukata ja nöyryyttää itseään. Tämä on tietenkin huomattava ero; syvemmässä psykologisessa mielessä heidän välillään vallitseva ero on kuitenkin pienempi kuin se, mikä heillä on yhteistä: yhteenliittyminen riippumattomuuden menetyksen kustannuksella. Tämän ymmärtäen ei ole yllättävää huomata, että ihminen hyvin usein reagoi molemmin tavoin, sekä sadistisesti että masokistisesti, jolloin näiden erilaisten käyttäytymistapojen kohteet ovat tavallisesti eri henkilöitä tai eri asioita. Hitler reagoi ihmisiin lähinnä sadistin tavoin, mutta kohtaloonsa, historian kulkuun ja luonnon »korkeimpiin voimiin» masokistisesti. Hänen loppunsa — itsemurha yleisen hävityksen keskellä — on yhtä luonteenomainen kuin hänen unelmansa menestyksestä — täydellinen heruus.[1])

Vastakohtana symbioottiselle yhteydelle kypsä rakkaus on itsenäisten, riippumattomien, yksilöllisyytensä säilyttävien ihmisten yhteyttä. Rakkaus on ihmisessä vaikuttava voima, joka murtaa ne seinät, jotka tavallisesti erottavat ihmisiä toisistaan ja yhdistää hänet aidosti toisiin ihmisiin. Rakkaus auttaa ihmistä voittamaan eristyneisyytensä ja erillisyytensä tunteen, sallien hänen silti jäädä omaksi itsekseen, säilyttää oman yksilöllisyytensä. Rakkaudessa toteutuu paradoksi, että kahdesta tulee yksi ja he pysyvät silti kahtena.

Sanoessamme rakkauden olevan ihmisessä vaikuttavan voiman, ts. ihmisen toimintaa, joudumme erään vaikeuden eteen, joka sisältyy sanan »toiminta» monimerkityksisyyteen. Toiminnalla sanan nykyisessä mielessä ymmärretään tietyn energian käyttöä tietyn muutoksen aikaansaamiseksi tietyssä tilanteessa. Niinpä ihmistä kutsutaan toimivaksi, aktiiviseksi, kun hän hoitaa liikeasioitaan, työskentelee liukuhihnan ääressä, opiskelee lääketiedettä tai harrastaa urheilua. Näille kaikille toiminnoille on yhteistä, että ne ovat suuntautuneet jonkin ihmisen ulkopuolella olevan päämäärän saavuttamiseen. Tällöin ei kiinnitetä lainkaan huomiota toiminnan vaikuttimiin. Otta-

---

[1]) Sadismista ja masokismista tarkemmin Erich Frommin teoksessa »*Vaarallinen vapaus*» (Escape from freedom).

kaamme esimerkiksi ihminen, jota ajaa kiihkeään työntekoon syvä epävarmuuden ja yksinäisyyden tunne; tai toinen jota kannustaa kunnianhimo tai rahanhimo. Kummassakin tapauksessa asianomainen on erään intohimon orja ja hänen aktiviteettinsa on itse asiassa »passiivisuutta», koska tämä intohimo (passio) ajaa häntä, hän on oikeastaan »kärsivä» osapuoli (passivus), ei »toimiva» (activus). Ottakaamme toisaalta esimerkiksi ihminen, joka istuu aivan hiljaa ja miettii, jolla ei ole mitään muuta halua tai päämäärää kuin tarkkailla itseään ja yhteenkuuluvaisuuttaan maailman kanssa. Häntä pidetään »passiivisena», koska hän ei ole »tekemässä» mitään. Ja kuitenkin on tämänkaltainen mietiskelyyn keskittyminen korkeimman asteen aktiivisuutta, sielullista toimintaa, jota esiintyy vain siellä, missä ihminen on sisäisesti vapaa ja riippumaton. Eräs toiminnan käsite tarkoittaa siis energian käyttöä ulkopuolisten päämäärien saavuttamiseksi, toinen taas ihmisen sisäisten voimavarojen käyttöä riippumatta siitä, onko seurauksena mikään ulkonainen muutos vai ei. Jälkimmäisen toiminnan käsitteen on parhaiten muotoillut Spinoza. Hän erottaa toisistaan aktiiviset ja passiiviset affektit eli mielenliikutukset, »actiones» ja »passiones». Toimiessaan aktiivisen affektin vallassa on ihminen vapaa, affektinsa herra; toimiessaan passiivisen affektinsa vallassa hän on vaikuttimien heiteltävänä, joista hän ei ole lainkaan tietoinen. Niin Spinoza päätyy toteamukseensa, että hyve on toimintakykyä, itsensä hallitsemista.[2]) Kateus, mustasukkaisuus, kunnianhimo ja kaikenlainen himo on passiota; rakkaus sen sijaan on aktiota inhimillisen voiman käyttöä, joka on mahdollista vain vapauden vallitessa, ei milloinkaan pakonalaisuudessa.

[2]) Spinoza: *Etiikka IV*, Def. 8.

Rakkaus ei ole passiivinen vaan aktiivinen affekti; siinä on kysymys »olemisesta jossakin» (engl. standing in), ei »joutumisesta johonkin» (falling for), rakastamisesta, ei rakastumisesta. Kaikkein yleisimmässä muodossaan rakkauden aktiivinen luonne voidaan ilmaista sanomalla, että rakkaus on ensisijaisesti a n t a m i s t a eikä vastaanottamista.

Mitä on antaminen? Niin yksinkertaiselta kuin vastaus tähän kysymykseen saattaa näyttää, on se itse asiassa mitä monisyisin ja vaikeaselkoisin. Laajalle levinneen väärinkäsityksen mukaan antaminen on »pois antamista», jonkin luovuttamista, uhraamista. Ihminen, jonka luonne ei ole kehittynyt vastaanottavaa, hyödyksi käyttävää tai kokoavaa perusasennetta pidemmälle, kokee antamisen juuri tähän tapaan. Kaupallinen luonne on kyllä valmis antamaan, mutta ainoastaan sillä ehdolla, että hän samalla saa jotakin; antaminen ilman vastasaatavaa merkitsee hänelle petetyksi joutumista.[3]) Niiden ihmisten mielestä, jotka eivät kykene luovaan asennoitumiseen, antaminen on köyhtymistä. Sen vuoksi useimmat tämän tyypin ihmiset kieltäytyvät antamasta. Muutamat taas tekevät antamisesta hyveen käsittäessään sen uhraamiseksi. Heistä tuntuu, että koska kerran antaminen on tuskallista, ihmisen p i t ä ä antaa; antamisen hyve on heidän

[3]) Kaupallista luonnetyyppiä koskeva analyysi sisältyy Frommin teokseen »*Man for himself*», Rinehart & Company, New York 1947, kpl III ss. 54—117.

mielestään juuri tämän uhrin hyväksymisessä. On parempi antaa kuin ottaa merkitsee heille, että on parempi kärsiä menetys kuin kokea mielihyvää.

Luovat ihmiset kokevat antamisen aivan toisella tavoin. Antaminen merkitsee heille korkeinta elinvoiman ilmausta. Juuri antaessani minä saatan kokea, miten voimakas ja vahva, miten »hyvinvoipa» minä olen. Ja tämä suuri voiman ja kyvykkyyden tunne täyttää minut suurella riemulla. Tunnen olevani ylitsevuotavainen, tuhlaavainen, elävä, sen vuoksi olen iloinen.[4]) Antaminen tuottaa suuremman ilon kuin vastaanottaminen, mutta ei sen vuoksi, että siinä olisi kysymys uhrauksesta, vaan koska antaminen on oman elinvoimani välitön ilmaus.

Ei ole vaikea todeta tämän periaatteen paikkansa pitävyyttä lukuisten erilaisten ilmiöiden yhteydessä. Yksinkertaisin esimerkki löytyy sukupuolielämän alueelta. Miehen sukupuolinen käyttäytyminen huipentuu antamiseen; mies antaa itsensä, tarjoaa sukupuolielimensä naiselle. Yhdynnän hekumassa hän antaa naiselle siemenensä. Hän ei voi olla antamatta, jos hän on voimassaan. Ellei hän kykene antamaan, hän on kyvytön, impotentti. Naisen kohdalla on kysymys samasta asiasta, vaikka hänen osuutensa onkin hieman monimutkaisempi. Nainen antaa myös itsensä; hän tarjoaa miehelle pääsyn naisellisuutensa sisimpään; vastaanottaessaan hän antaa. Ellei hän kykene tämänkaltaiseen antamiseen, jos hän osaa vain ottaa vastaan, hän on kyvytön, frigidi. Antaminen toistuu naisen

[4]) Vertaa Spinozan määritelmään ilosta.

kohdalla hänen äidin ominaisuudessaan. Hän tarjoaa itsensä ruumiissaan kasvavalle lapselle; antaa tälle myöhemmin maitoa ja ruumiinlämpönsä. Antamisesta kieltäytyminen merkitsisi hänelle tuskaa.

Aineellisen elämän piirissä merkitsee antaminen rikkautta. Ei se ole rikas, jolla o n paljon, vaan se, joka antaa paljon. Saituri joka elää alituisessa menettämisen pelossa on psykologisessa mielessä itse asiassa köyhistä köyhin riippumatta siitä, miten paljon hän sattuu omistamaan. Jokainen joka pystyy antamaan jotakin omaansa on rikas. Hän kokee itsensä ihmisenä, joka voi suoda jotakin itseltään toisille. Vain sellaisen ihmisen on mahdoton kokea aineellisen hyvän antamisesta koituvaa nautintoa, joka elää aineellisesti niin ahtaalla, että hän töin tuskin pysyy hengissä. Mutta jokapäiväinen kokemus osoittaa, että ihmisen elintason alaraja riippuu yhtä paljon hänen luonteestaan kuin hänen taloudellisista edellytyksistään. On tunnettua että köyhät ovat auliimpia antajia kuin rikkaat. Tietyn rajan alittava köyhyys voi kuitenkin merkitä antamisen ehdotonta estettä ja vaikuttaa alentavasti, ei yksin sen tuskan vuoksi, jonka tämä köyhyys itsessään aiheuttaa, vaan lisäksi sen vuoksi, että se riistää tältä köyhältä antamisen ilon.

Antamisen varsinainen alue ei kuitenkaan ole aineellisen elämän piiri, vaan välittömämpi inhimillisen kanssakäymisen piiri. Mitä ihminen oikeastaan antaa toiselle ihmiselle? Hän antaa osan itseään, jotakin siitä mikä on hänelle arvokkainta, osan ominta elämäänsä. Tämä ei välttämättä merkitse, että hän uhraa elämänsä toisen hyväksi — vaan että hän antaa itsestään jota-

kin, mikä on hänessä itsessään elävää; hän sallii toisen päästä osalliseksi iloistaan, harrastuksistaan, ymmärryksestään, huumoristaan, suruistaan — kaikesta siitä, mikä hänessä on elävää. Antaessaan näin itseään ihminen rikastuttaa toista, lisää tämän elämänhalua ilmaistessaan omaa elämänhaluaan. Hän ei anna jotta hän saisi jotakin vastalahjaksi; antaminen on itsessään korkeinta iloa. Mutta antaessaan hän ei voi olla herättämättä jotakin eloon siinä, jolle hän jotakin antaa, ja se mikä herää eloon, ei voi olla heijastumatta takaisin häneen itseensä; todella antaessaan ihminen ei voi olla vastaanottamatta sitä, mikä hänelle välittömästi annetaan vastalahjaksi. Antaminen merkitsee toisen ihmisen saattamista myös antajaksi ja näin molemmat osallistuvat iloon siitä, minkä he ovat herättäneet eloon. Antamisen tapahtuma merkitsee jonkin uuden syntymistä, ja molemmat tähän syntymään osalliset ovat kiitollisia siitä elämästä, joka on syntynyt heidän molempien iloksi. Rakkaudesta puheen ollen tämä merkitsee: rakkaus on kyky synnyttää vastarakkautta; impotenssi on kyvyttömyys synnyttää rakkautta. Tämän ajatuksen on Marx ilmaissut kauniisti seuraavaan tapaan: »Jos ajattelet ihmistä ihmisenä ja hänen suhdettaan maailmaan inhimillisenä suhteena, on rakkaus mahdollista vaihtaa vain rakkauteen, luottamus vain luottamukseen jne. Jos haluat nauttia taiteesta, sinun on oltava taiteellisesti sivistynyt ihminen; jos haluat vaikuttaa toisiin ihmisiin, sinun on oltava ihminen, joka todella pystyy toisiin ihmisiin vaikuttamaan sytyttävästi ja kohottavasti. Sinun jokaisen suhteesi ihmisiin ja luontoon tulee olla tietty, tahtosi

kohdetta vastaava, todellisen yksilöllisen elämäsi ilmaus. Kun sinä rakastat herättämättä vastarakkautta, ts. kun sinun rakkautesi ei rakkautena herätä vastarakkautta, kun sinä rakastavana ihmisenä elämääilmentäessäsi et tee itsestäsi rakastettua ihmistä, on rakkautesi voimaton, onnettomuus»[5]). Mutta antaminen ei merkitse vain rakkaudessa samanaikaisesti vastaanottamista. Opettaja oppii oppilailtaan, katsomo inspiroi näyttelijää, potilas vaikuttaa psykoanalyytikkoon — edellyttäen, että osapuolten välinen suhde on elävä, luova, eikä suhtauduta toinen toisiinsa kuin vieraisiin olentoihin.

On tuskin tarpeen korostaa sitä seikkaa, että antamisena ilmenevä rakastamisen kyky riippuu ihmisen luonteen kypsyydestä. Se edellyttää, että ihminen on päätynyt maailmaan luovasti asennoituvan ihmisen asteelle. Tällä asteella ihminen on vapautunut riippuvaisuudestaan toisiin ihmisiin, narsistisesta itsekeskeisyydestään ja halustaan käyttää toisia ihmisiä omien tarkoitusperiensä ajamiseen. Hän on myös saavuttanut uskon omiin voimiinsa ja rohkeuden luottaa itseensä pyrkiessään asettamiinsa päämääriin. Samassa määrin kuin nämä ominaisuudet häneltä puuttuvat, hän pelkää antaa itseään — pelkää rakastaa.

Rakkauden aktiivinen luonne ilmenee paitsi antamisena myös siinä, että kaikille rakkauden aidoille muodoille ovat tietyt peruspiirteet yhteisiä. Näitä ovat

---

[5]) »Nationalökonomie und Philosophie», 1844, julkaistu teoksessa »*Die Frühschriften Marx*», Alfred Körner Verlag, Stuttgart 1955, ss. 300, 301.

huolenpito, vastuuntunto, kunnioitus ja tieto.

Että rakkaudessa on kysymys huolenpidosta, ilmenee selvimmin äidin rakkaudessa pieneen lapseensa. Mitkään rakkauden vakuuttelut eivät saisi meitä uskomaan hänen rakkauteensa, jos toteaisimme, että hän ei pidä huolta lapsestaan, että hän laiminlyö lapsensa ruokkimisen, kylvettämisen ja sen ruumillisesta hyvinvoinnista huolehtimisen; ja me olemme vakuuttuneet hänen rakkaudestaan nähdessämme hänen pitävän lapsestaan huolta. Sama pitää paikkansa, kun on kysymys eläinten tai kukkien rakastamisesta. Jos joku nainen väittää rakastavansa kukkia ja me voimme todeta, että hän ei anna kukilleen vettä, emme usko hänen »rakkauteensa» kukkia kohtaan. Rakkaudessa on kysymys rakkauden kohteen elämän ja kasvun aktiivisesta huolenpidosta. Milloin tämä aktiivinen huolenpito puuttuu, puuttuu myös rakkaus. Tätä puolta rakkaudessa on kuvattu kauniisti Joonaan kirjassa. Jumala oli käskenyt Joonaan mennä Niiniveen varoittamaan sen asukkaita, että jos he eivät luovu pahoilta teiltänsä, niin heitä rangaistaan. Joonas kieltäytyy kuitenkin tästä tehtävästä, koska hän pelkää, että Niiniven kansa katuu syntejään ja Jumala antaa heille anteeksi. Hän on kiivas lain ja järjestyksen mies, mutta vailla rakkautta. Mutta hänen yrityksensä paeta päätyy valaskalan vatsaan, joka symbolisoi sitä eristyneisyyden ja vankeuden tilaa, johon hänen rakkauden ja myötätunnon puutteensa on hänet johdattanut. Jumala pelastaa hänet ja Joonas lähtee Niiniveen. Hän saarnaa asukkaille

Jumalan käskyn mukaan ja se mitä hän on pelännyt, tapahtuu. Niiniven asukkaat katuvat syntejään, parantavat tapansa ja Jumala antaa heille anteeksi sekä päättää olla hävittämättä kaupunkia. Joonas on erittäin vihainen ja tyytymätön; hän halusi »oikeudenmukaisuutta», ei rakkautta. Lopulta hän leppyy risiinikasvin varjossa, jonka Jumala on antanut kasvaa häntä varten, jotta hän olisi suojassa auringon paahteelta. Mutta kun Jumala sallii puun kuivua, Joonas on masentunut ja syyttää äänekkäästi Jumalaa. Jumala vastaa: »Sinä armahdat risiinikasvia, josta et ole vaivaa nähnyt ja jota et ole kasvattanut, joka yhden yön lapsena syntyi ja yhden yön lapsena kuoli. Enkö minä siis armahtaisi Niiniveä, sitä suurta kaupunkia, jossa on enemmän kuin satakaksikymmentätuhatta ihmistä, jotka eivät vielä tiedä, kumpi käsi on oikea, kumpi vasen, niin myös paljon eläimiä?» Jumalan vastaus Joonaalle on ymmärrettävä symbolisesti. Jumala selittää Joonaalle, että rakkaus on olemukseltaan »työtä» jonkin hyväksi ja »jonkin saattamiseksi kasvamaan», että rakkaus ja työ ovat erottamattomat. Ihminen rakastaa sitä minkä hyväksi hän tekee työtä ja tekee työtä sen hyväksi mitä hän rakastaa.

Huolenpitoon ja huolehtimiseen liittyy läheisesti eräs toinen rakkauden ominaisuus: vastuuntunto. Nykyisin vastuuntunnolla ymmärretään usein velvollisuutta, jotakin, joka on pantu ihmisen kannettavaksi ulkoa päin. Mutta vastuuntunto sanan varsinaisessa mielessä tarkoittaa täysin vapaaehtoista asennoitumista; siinä on kysymys minun vastauksestani toisen inhimillisen olennon ilmaistuihin tai ilmaisemat-

tomiin tarpeisiin. »Tuntea vastuuta» merkitsee pystyä ja olla valmis »vastaamaan». Joonas ei tuntenut vastuuta Niiniven asukkaista. Hän saattoi Kainin tavoin kysyä: »Olenko minä veljeni vartija?» Rakastava ihminen vastaa. Hänen veljensä elämä ei ole vain hänen veljensä elämä, vaan koskee myös häntä itseään. Hän tuntee vastuuta kanssaihmisistään samoin kuin hän tuntee vastuuta itsestään. Kun on kysymys äidistä ja lapsesta, vastuuntunto kohdistuu lähinnä ruumiillisten tarpeiden tyydyttämiseen. Aikuisten välisessä rakkaudessa se kohdistuu toisen ihmisen sielullisten tarpeiden tyydyttämiseen.

Vastuuntunto saattaisi helposti muuttua hallitsemiseksi ja alistamiseksi, ellei rakkaudessa olisi lisäksi aina kysymys myös k u n n i o i t u k s e s t a. Kunnioitus ei ole pelkoa ja hätää; se on sanan alkuperäisen merkityksen (respicere = pitää jonakin) mukaan kykyä nähdä toinen ihminen sellaisena kuin hän todellisuudessa on, ottaa huomioon tämän omalaatuisuus. Kunnioitus merkitsee huolehtimista siitä, että toinen ihminen saa kasvaa ja kehittyä omaan suuntaansa. Kunnioitus sulkee siten pois toisen ihmisen kaikenlaisen hyväksi käyttämisen. Minä haluan, että rakastamani henkilö kasvaa ja kehittyy omalla painollaan, omia teitään, eikä minua varten. Jos minä rakastan jotakuta ihmistä, minä tunnen olevani yhtä hänen kanssaan, mutta sellaisena k u i n h ä n o n eikä sellaisena kuin minä haluaisin hänen olevan, jotta hän palvelisi minun tarkoitusperiäni. On selvää, että toisen ihmisen kunnioittaminen on mahdollista vain siinä määrin kuin m i n ä itse olen kehittynyt riippumattomaksi toisista ihmisistä; vain sikäli kuin minä kykenen elämään ja tulemaan toimeen ilman toisten ihmisten apua, ilman että minun on hallittava tai käytettävä hyväkseni toisia ihmisiä. Kunnioitusta ei ole ilman vapautta: »l'amour est l'enfant de la liberté», lauletaan eräässä vanhassa ranskalaisessa laulussa; rakkaus on vapauden lapsi, ei koskaan hallitsemisen.

Ihmistä ei ole mahdollista kunnioittaa tuntematta häntä; huolenpito ja vastuuntunto olisivat sokeita, elleivät ne perustuisi t i e t o o n. Tieto olisi arvotonta, ellei se perustuisi huolenpitoon. On olemassa monia tiedon asteita; rakkauteen liittyvä tieto ei ole pinnallista tietoa, vaan tunkeutuu itse ytimeen. Se on mahdollista vain luopuessani tarkastelemasta toista henkilöä omasta näkökulmastani ja asettuessani kokonaan hänen asemaansa. Voin esimerkiksi tietää, että henkilö on vihainen silloinkin kun hän ei tätä ilmaise avoimesti; mutta voin tietää hänestä enemmänkin; voin tietää että hän on ahdistunut ja hädissään; että hän on yksinäinen ja tuntee syyllisyyttä. Näin tiedän että hänen vihansa on vain jonkin syvemmällä piilevän ilmennystä, ja minä tiedän hänen olevan hädissään ja neuvoton, tiedän hänen olevan kärsivä eikä suinkaan vihainen ihminen.

Tiedolla on toinen vieläkin tärkeämpi merkitys rakkauden ongelman ratkaisemisessa. Ihmisen voimakas tarve sulautua toiseen ihmiseen niin, että hän vapautuu oman erist[illegible]eisyytensä vankilasta, liittyy näet läheisesti erääseen toiseen peri-inhimilliseen pyrkimykseen, nimittäin pyrkimykseen päästä perille »ihmisen salaisuudesta». Aivan kuten elämä pelkkänä biologi-

sena ilmiönä on ihme ja salaisuus, on ihminen inhimillisenä olentona ihmeellinen salaisuus sekä itselleen että kanssaihmisilleen. Me tunnemme itsemme emmekä kuitenkaan, kaikista ponnistuksistamme huolimatta, tunne itseämme. Me tunnemme kanssaihmisemme emmekä kuitenkaan tunne häntä, koska emme ole mikään esine eikä kanssaihmisemmekään ole mikään esine. Mitä pidemmälle me pääsemme tunkeutumaan oman itsemme syvyyksiin tai jonkun toisen ihmisen sisimpään, sitä epäselvemmältä kaikki näyttää. Ja kuitenkaan emme voi lopettaa ihmissielun salaisuuden tutkimista, emme voi lakata pyrkimästä kohti ihmisen sisintä »itseä».

Salaisuuden perille pääsemiseen on eräs tie, eräs epätoivoinen tie: toisen ihmisen täydellinen saattaminen meidän valtaamme; niin että hän toimii kuten me toimimme, tuntee kuten me tunnemme ja ajattelee kuten me ajattelemme; niin että hän muuttuu esineeksi, meidän esineeksemme, meidän omaisuudeksemme. Tämän pyrkimyksen äärimmäinen aste on puhdas sadismi, halu ja kyky tuottaa toiselle ihmiselle kärsimyksiä, piinata toista, pakottaa hänet paljastamaan salaisuutensa kärsimyksen paineen alla. Ihmisen julmuuden ja hävityshalun eräs perimmäisiä vaikuttimia on juuri tämä pyrkimys päästä perille ihmisen salaisuudesta. Isaac Babel ilmaisee sen varsin selvästi. Hän lainaa erään Venäjän sisällissodassa mukana olleen upseeritoverin sanoja, joka on juuri surmannut entisen esimiehensä: »Ampumalla — haluan ilmaista sen näin — ampumalla sinä viet ihmiseltä vain hengen . . . Ampumalla sinä et koskaan pääse sieluun asti, sinne missä

hänkin on ihminen, mihin hänen tosi olemuksensa kätkeytyy. Mutta se on minulle yhdentekevää, ja minä olen useammin kuin kerran ottanut vihollista hengiltä yli tunnin ajan. Kuten huomaat, haluan päästä perille siitä, mitä elämä oikeastaan on, tämä elämä, joka meillä aina on edessämme.»[6]).

Lapsissa tämänkaltainen pyrkimys tietoon on usein varsin näkyvästi esillä. Lapsi ottaa jotakin käsiinsä ja hajoittaa sen osiinsa päästäkseen selville mitä se oikein on; tai lapsi tarttuu johonkin eläimeen, repii raa'asti perhoselta siivet oppiakseen tuntemaan sen tarkemmin, päästäkseen perille sen salaisuudesta. Julmuudella on omat syvälliset vaikuttimensa: halu oppia tuntemaan asioiden ja elämän salaisuudet.

Toinen »salaisuuden» perille johtava tie on rakkaus. Rakkaus on aktiivista tunkeutumista toisen ihmisen olemukseen siten, että minun haluni päästä perille toisen salaisuudesta tyydytetään yhtymisellä. Yhtymisestä seuraa, että minä tunnen sinut, tunnen itseni, tunnen jokaisen — enkä kuitenkaan »tiedä» mitään. Minä tiedän sillä ainoalla tavalla, millä tieto elävästä on ihmiselle mahdollista — yhtymisen kokemisen kautta — enkä minkään sellaisen tietämisen avùlla, jonka ajatukset voivat aikaansaada. Sadismin vaikuttimena on halu päästä perille salaisuudesta ja kuitenkin se jättää ihmisen yhtä tietämättömäksi kuin ennenkin. Olen vain raastanut toisen olennon kappaleiksi jäsen jäseneltä, minkä ainoa seuraamus on tuon toisen tuho. Rakkaus on ainoa tietämisen tie, joka yhtymisen

[6]) I. Babel, »*The collected stories*», Criterion Book, New York 1955.

kautta vastaa kysymykseeni. Rakastaessani, antaessani itseni, tunkeutuessani toisen ihmisen olemukseen löydän itseni, keksin itseni, keksin meidät molemmat, keksin ihmisen.

Tämä halu tuntea itsensä ja tuntea kanssaihmisemme on saanut ilmaisunsa delfiläisessä lausumassa »tunne itsesi». Se on kaiken psykologian lähtökohta. Mutta sikäli kuin kysymyksessä on halu tuntea koko ihminen, hänen perimmäinen salaisuutensa, tätä halua ei voi tyydyttää tavanomaisen tiedon, pelkkään ajatteluun perustuvan tiedon avulla. Vaikka me tietäisimme tuhat kertaa enemmän itsestämme, emme koskaan tyhjentäisi kohdettamme. Me jäisimme yhä itsellemme arvoitukseksi, samoin kuin lähimmäisemme jäisi meille arvoitukseksi. Täydellinen tietäminen on mahdollista vain r a k a s t a m i s e n avulla: vain rakastaminen yltää ajatusten tuolle puolen, sanojen tuolle puolen. Rakastaminen — rohkea hyppäys yhteyden kokemiseen. Silti on ajatteluun perustuva tietäminen, siis psykologinen tieto, rakastaen saavutettavan täydellisen tiedon välttämätön edellytys. Minun on opittava tuntemaan itseni ja lähimmäiseni objektiivisesti, voidakseni nähdä hänen todellisen olemuksensa tai vapautua hänestä muodostamastani harhakuvasta. Vain silloin kun tunnen jonkun ihmisen objektiivisesti, voin tuntea hänen perimmäisen, rakkaudessa minulle avautuvan olemuksensa.[7])

[7]) Tämä huomautus avaa erään merkittävän näkymän siihen osaan, jota psykologia esittää tämän päivän länsimaisessa kulttuurissa. Psykologian suuri kansansuosio on

Ihmisen tuntemisen ongelmaa lähellä on Jumalan tuntemisen ongelma. Perinteellisen länsimaisen teologian tapana on lähestyä Jumalaa ajatuksen avulla, esittää Jumalaa koskevia lausumia. Oletetaan että ajattelu yltää Jumalaan. Mystiikassa, joka on — kuten pyrin myöhemmin osoittamaan — välttämätön seuraamus monoteismista, luovutaan yrityksestä lähestyä Jumalaa ajatuksen tietä. Sen tilalle asetetaan yhteyden kokeminen Jumalan kanssa, missä ei ole sijaa — eikä tarvetta — Jumalaa koskevalle tiedolle.

Yhteyden kokeminen toisen ihmisen kanssa, tai uskonnon kielellä Jumalan kanssa, ei suinkaan ole järjenvastaista. Se on päinvastoin, kuten Albert Schweitzer on huomauttanut, rationalismin johdonmukainen, sen rohkein ja äärimmäisin seuraamus. Sen perustana on tieto meidän tietokykymme perimmäisistä, ei pinnallisista rajoituksista. Siinä on kysymys tiedosta, että emme koskaan voi »tajuta» ihmisen ja maailman salaisuutta, mutta että rakastaessamme pääsemme kuitenkin tämän salaisuuden perille. Psykologialla on tieteenä rajoituksensa, ja kuten teologian loogisesti välttämätön päätös on mystiikka, on psykologian äärimmäinen muoto rakkaus.

Huolenpito, vastuuntunto, kunnioitus ja tieto ovat toinen toisistaan riippuvaisia. Niissä on kysymys asennekokonaisuudesta, jonka tapaa kypsässä ihmisessä eli

varmasti merkki kiinnostuksesta ihmisen tuntemista kohtaan, mutta se on myös ilmaus perustavaa laatua olevasta rakkauden puutteesta tämän päivän ihmissuhteissa. Psykologinen ihmistieto esiintyy rakastamiseen sisältyvän täydellisen ihmistiedon korvikkeena, sen sijaan että se olisi tämän esiaste.

sellaisessa ihmisessä, joka pystyy toimimaan luovasti, joka haluaa nauttia vain oman työnsä tuloksista, joka on jättänyt taakseen itsekeskeiset kaikkivoipaisuutensa ja kaikkitietäväisyytensä kuvitelmat ja jonka olemukselle antaa leimansa sellainen sisäiseen voimaan perustuva vaatimattomuus, jonka vain tosi luova toiminta voi synnyttää.

Tähän asti olen puhunut rakkaudesta inhimillisen eristyneisyyden poistajana, yhteyden kaipuun toteuttajana. Yhteyden yleisen ja elintärkeän tarpeen rinnalla on kuitenkin eräs toinen, rajoitetumpi, biologisempi tarve: miehisen ja naisellisen olemuksen yhtymiseen tähtäävä tarve. Tämän polariteetin sattuvin ilmaisu on myytti miehen ja naisen alkuperäisestä ykseydestä, tämän ykseyden jakamisesta kahteen puoliskoon ja jokaisen miehen pyrkimyksestä löytää kadoksiin joutunut naisellinen puoliskonsa yhtyäkseen tähän uudelleen. (Sama ajatus sukupuolten alkuperäisestä yhteydestä sisältyy myös Raamatun tarinaan Eevan tekemisestä Aatamin kylkiluusta, vaikka tässä tarinassa nainen esiintyy patriarkaalista henkeä seuraten mieheen verrattuna alistetussa asemassa.) Myytin tarkoitus on ilmeinen. Sukupuolinen kaksinaisuus, polariteetti viittaa aivan tietynlaiseen yhtymiseen, yhtymiseen toiseen, vastakkaiseen sukupuoleen. Miehisyyden ja naisellisuuden välinen polariteetti esiintyy myös jokaisessa miehessä ja naisessa itsessäänkin. Samoin kuin miehellä ja naisella on fysiologisesti vastakkaistakin sukupuolta edustavia hormoneja, he ovat kaksisukupuolisia myös psykologisessa mielessä. Heillä on kyky sekä ottaa vastaan että antaa, he ovat sekä

ainetta että henkeä. Mies — ja nainen — on sisäisesti yhtenäinen vain saattaessaan oman miehisyytensä ja naisellisuutensa yhteyteen toistensa kanssa. Tämä kaksinaisuus on kaiken luovan toiminnan pohja ja perusta.

Mies-nainen polariteetti on myös ihmisten välisen luovan toiminnan perusta. Tämä on ilmeistä sen biologisen seikan valossa, että lapsen syntymisen ehtona on siittiön ja munasolun yhtyminen. Mutta sielullisella alueella asia ei suinkaan ole toisin; miehen ja naisen välisessä rakkaudessa molemmat uudestisyntyvät. (Homoseksuaalinen poikkeus edustaa tämän polariteetin yhtymisen epäonnistumista, ja sen vuoksi homoseksuaali kärsii peruuttamattoman eristyneisyyden tuskaa; tämä epäonnistuminen ei silti periaatteessa eroa siitä epäonnistumisesta, mikä johtuu heteroseksuaalin kyvyttömyydestä rakastaa.)

Sama miehisen ja naisellisen polariteetti esiintyy luonnossakin; eikä vain yksinkertaisessa muodossaan eläimissä ja kasveissa, vaan myös noiden kahden perusfunktion, vastaanottamisen ja antamisen kaksinaisuudessa. Sitä edustavat maan ja sateen, joen ja valtameren, yön ja päivän, pimeyden ja valon, aineen ja hengen polariteetit. Tälle näkemykselle on antanut kauniin ilmaisun muhamettilainen runoilija ja mystikko Rūmi:

Milloinkaan ei rakastaja etsi totuudessa ilman että hänen rakastettunsa etsii häntä.

Kun rakkauden tuli syttyi yhdessä sydämessä, tiedä että se syttyi myös toisessa sydämessä.

Kun sydämessäsi syttyy rakkaus Jumalaan, rakastaa Jumala epäilemättä myös sinua.

Käsien taputuksesta syntyvä ääni ei koskaan synny vain yhdestä kädestä ilman toista kättä.

Jumalallinen viisaus on kohtalo ja sen määrys teki meistä toinen toisemme rakastajia.

Ennaltamääräämisen ansiosta on jokainen maailman osanen liittynyt puoliskoonsa.

Viisaan silmissä taivas on mies ja maa nainen; maa ottaa vastaan sen, jonka taivas tarjoaa.

Kun maa kaipaa lämpöä, taivas antaa sille lämpöä; kun maa on vailla raikkautta ja kosteutta, saa se ne taivaalta.

Taivas kulkee tietään kuin aviomies joka hankkii vaimolleen elantoa;

Ja maa huolehtii emännyydestä: auttaa synnytyksissä ja antaa ravinnon niille, jotka se synnyttää.

Katso, maa ja taivas ovat viisaita, sillä ne toimivat aivan kuin viisaat olennot.

Elleivät nämä kaksi olisi iloksi toinen toisilleen, miksi ne muuten rakastavaisten tavoin työntyisivät lähelle toisiaan?

Kukoistaisivatko kukat ja puut, ellei maata olisi? Mihin taivaan vesiä ja lämpöä yksin tarvittaisiin?

Niin kuin Jumala asetti mieheen ja naiseen kaipuun, että maailma säilyisi heidän yhtymisensä kautta, niin asetti hän jokaisen olevaisen osaseen kaipuun toistensa yhteyteen.

Päivä ja yö ovat ulkonaisesti vihamiehiä; kuitenkin ne molemmat palvelevat samaa tarkoitusta,

Toinen toistaan rakastaen auttavat ne toisiaan toteuttamaan yhteisen tehtävänsä,

Ilman yötä ei ihmisen olemuksella olisi mitään vastaanotettavaa, ja silloin ei päivällä olisi mitään annettavaa.[8])

Miehen ja naisen kaksinaisuuteen sisältyvä ongelma johtaa vielä erääseen rakkautta ja sukupuolta koskevaan tarkasteluun. Mainitsin aikaisemmin Freudin erehdyksestä pitää rakkautta yksinomaisesti sukupuolivietin ilmauksena tai ylevöitymisenä, jolloin häneltä jäi huomaamatta, että pikemminkin sukupuolivietti on eräs rakkauden ja yhdistymisen kaipuun ilmaus. Mutta Freudin erehdys on vieläkin suurempi. Fysiologiselle materialismilleen uskollisena hän näkee sukupuolivietissä tuloksen alunperin kemiallista laatua olevasta ruumillisesta jännitystilasta, joka on tuskallinen ja pyrkii laukeamaan. Sukupuolivietin tarkoitus on tämän tuskallisen jännitystilan laukaisu; sukupuolinen tyydytys sisältyy tämän laukeamisen toteuttamiseen. Tämä pitäisi paikkansa, jos sukupuolivietti toimisi samaan tapaan kuin nälän tai janon vietit toimivat ihmisen ollessa nälkäinen tai janoinen. Sukupuoliviettiä voisi tällöin verrata kutinaan ja sukupuolista tyydytystä tämän kutinan lakkaamiseen. Jos näin olisi, olisi masturbaatio, itsetyydytys, ihanteellinen sukupuolivietin tyydytysmuoto. Freudilta jää, paradoksaalista

[8]) R. A. Nicholson, *Rūmi*, Georg Allen and Unwin, Ltd.) London 1950, ss. 122—3.

kyllä, kokonaan huomaamatta sukupuolisuuden sielullis-biologinen puoli: edellä mainittu miehisyyden ja naisellisuuden polariteetti ja pyrkimys tasoittaa tämä ero yhdistymällä toinen toisiinsa. Tämä merkillinen erehdys johtui ehkä osaksi Freudin äärimmäisestä patriarkaalisuudesta, joka sai hänet pitämään sukupuolisuutta sinänsä maskuliinisena ja unohtamaan siten erityisesti naisellisen sukupuolisuuden. Hän ilmaisee tämän teoksessaan »Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie» sanoessaan, että libido on säännöllisesti »maskuliinista luonteeltaan» huolimatta siitä, onko kysymys miehen tai naisen libidosta. Sama asia esiintyy rationalisoidussa muodossaan siinä Freudin teoriassa, että pieni poika kokee naisen kuohituksi mieheksi ja että nainen pyrkii etsimään korvausta eri tahoilta menettämälleen miehiselle sukupuolielimelle. Mutta nainen ei ole kuohittu mies. Hänen sukupuolisuutensa on nimenomaan naisellista sukupuolisuutta eikä suinkaan »maskuliinista luonteeltaan».

Sukupuolinen vetovoima miehen ja naisen välillä johtuu vain osittain tarpeesta vapautua jännityksestä; pääasiassa siinä on kysymys tarpeesta yhdistyä vastakkaista sukupuolta olevan kanssa. Itse asiassa ei eroottinen kaipuu ilmene yksinomaan sukupuolisuuteen rajoittuvana kaipuuna. L u o n t e e s s a voidaan tehdä jako miehiseen ja naiselliseen puoleen aivan samoin kuin pelkän sukupuolisuuden alueella. Miehisessä luonteessa on kysymys senkaltaisista ominaisuuksista kuin perusteellisuus, johtajuus, toimeliaisuus, kuri ja seikkailumieli; naisellisessa taas sellaisista kuin luova vastaanottavaisuus, suojelunhalu, todellisuudentaju,

kestävyys ja äidillisyys. (On aina pidettävä mielessä, että jokaisessa ihmisessä on molempia luonteenpiirteitä, vaikkakin painopiste on eri tapauksissa joko miehisissä tai naisellisissa piirteissä.) Jos miehiset l u o n t e e npiirteet ovat sen vuoksi heikot, että mies on emotionaalisessa kehityksessään jäänyt lapsen asteelle, hän hyvin usein pyrkii korvaamaan tätä puutostaan korostamalla erityisesti miehisiä s u k u p u o l i ominaisuuksiaan. Tuloksena on Don Juan, jonka on osoitettava miehuutensa nimenomaan sukupuolisen alueella, koska hän on epävarma luonteensa miehisyydestä. Miehisyyden rappion äärimmäinen aste on sadismi (väkivallan käyttö), tosi miehuuden perversio. Naisellisen sukupuolisuuden heikkouden tai rappion merkki on joko masokismi tai omistamisen himo.

Freudia on kritisoitu sen vuoksi, että hän yliarvioi sukupuolisuuden merkityksen ihmiselämässä. Tämän kritiikin takana on usein ollut toive saada poistetuksi Freudin järjestelmästä se osa, joka sovinnaisuuteen pitäytyvissä piireissä on aiheuttanut kritiikkiä ja vastustusta. Freud oli hyvin perillä näistä vaikuttimista ja taisteli juuri tämän vuoksi kiivaasti kaikkia yrityksiä vastaan muuttaa hänen sukupuolielämää koskeva teoriansa. Itse asiassa Freudin teoria oli omana aikanaan luonteeltaan uskalias ja vallankumouksellinen. Mutta mikä piti paikkansa vuonna 1900, ei pidä paikkaansa enää viisikymmentä vuotta myöhemmin. Sukupuolinen käyttäytyminen on muuttunut siinä määrin, että Freudin teoriat eivät enää järkytä länsimaista keskiluokan ihmistä, ja oikeaoppiset psykoanalyytikot erehtyvät suuresti kuvitellessaan olevansa radikaaleja, kun

he katsovat Freudin sukupuoliteorian puolustamisen vielä tänä päivänä olevan muka jotakin rohkeata ja äärimmäistä. Itse asiassa on heidän radikalisminsa konformismia eikä johda sellaisten kysymysten asettamiseen, joista voisi kehittyä tämän päivän yhteiskunnallisen elämän kritiikkiä.

En siis väitä Freudin teorian virheen olevan siinä, että hän yliarvioi sukupuolisuuden merkityksen, vaan siinä, että hän ei ymmärtänyt sukupuolisuutta tarpeeksi syvällisesti. Hän otti vasta ensimmäisen askeleen ihmisten välisten intohimojen merkityksen havaitsemisessa; filosofisten premissiensa mukaisesti hän tulkitsi nämä fysiologisesti. Psykoanalyysin on tulevaisuudessa oikaistava ja syvennettävä Freudin näkemystä siirtämällä Freudin käsitykset fysiologiselta tasolta biologiselle ja eksistentiaaliselle tasolle.[9])

2. Vanhempien ja lapsen välinen rakkaus

Syntymähetkellään lapsi saattaisi tuntea kuolemanpelkoa, ellei armollinen kohtalo varjelisi sitä havaitsemasta ja tuntemasta tuskaa äidistään ja kohdun sisäisestä olemassaolostaan eroon joutumisensa vuoksi.

[9]) Freud astui itse ensi askelen tähän suuntaan myöhemmissä elämän ja kuoleman viettien käsitteissään. Hänen edellistä koskeva käsityksensä (eros) synteesin ja yhtenäisyyden periaatteena liikkuu kokonaan toisella tasolla kuin hänen libido-käsitteensä. Mutta huolimatta siitä tosiasiasta, että oikeaoppiset psykoanalyytikot ovat hyväksyneet elämän ja kuoleman viettiä koskevan teorian, tämä hyväksyminen ei ole johtanut libido-käsitteen perusteelliseen uudistamiseen, ei ainakaan mitä tulee kliiniseen työhön.

Vielä jonkin aikaa syntymän jälkeenkin se ikään kuin jatkaa siihenastista sikiöelämäänsä; se ei pysty erottamaan esineitä, se ei vielä ole tietoinen itsestään eikä ulkopuolellaan olevasta maailmasta. Se tuntee vain lämmön ja ravinnon kaipuun, eikä osaa tehdä eroa lämmön ja ravinnon välillä toisaalla ja näiden lähteen, äidin, välillä toisaalla. Äiti o n lämpöä, äiti o n ravintoa, äiti o n tyydytystä ja turvallisuutta. Freudin sanontaan turvautuaksemme on kysymys narsistisesta tilasta. Ulkopuolisen maailman henkilöillä ja esineillä on merkitystä vain sikäli kuin ne joko tuottavat ruumiin sisäiselle tilalle tyydytystä tai estävät tällaisen tyydytyksen. Todellista on vain se mikä on sisäpuolella; kaikki ulkopuolella oleva on todellista vain suhteessa minun omiin tarpeisiini — ei koskaan sellaisenaan, omine ominaisuuksineen tai tarpeineen.

Kun lapsi kasvaa ja kehittyy, hän oppii tuntemaan asioita sellaisina kuin ne ovat; ravinnon tuottama tyydytys erotetaan nisästä ja rinta äidistä. Lapsi tulee huomaamaan, että hänen janonsa, tyydytystä tuottava maito, rinta ja äiti ovat eri asioita. Hän oppii tuntemaan monien muidenkin asioiden ja esineiden erillisyyden ja itsenäisen olemassaolon. Tällöin hän oppii myös antamaan niille nimiä. Samaan aikaan hän oppii niitä käsittelemään; oppii että tuli polttaa ja tuottaa kipua, että äiti on lämmin ja miellyttävä, että puu on kovaa ja raskasta, että paperi on kevyttä ja sitä on helppo repiä. Hän oppii käsittelemään ihmisiä; että äiti hymyilee kun syön; että äiti ottaa minut käsivarsilleen kun itken; että äiti on mielissään kun olen ulostanut. Kaikki nämä kokemukset tiivistyvät ja keskittyvät

yhdeksi ainoaksi kokemukseksi: minua rakastetaan. Olen rakastettu koska olen äitini lapsi. Olen rakastettu koska olen avuton. Olen rakastettu koska olen kaunis, ihana. Olen rakastettu koska äiti tarvitsee minua. Yleisemmin sanottuna: Olen rakastettu sellaisena kuin olen, tai ehkä vielä tarkemmin: olen rakastettu koska olen olemassa. Tämä rakastettuna olemisen kokemus on luonteeltaan passiivista. Rakastettuna olemista varten minun ei ole puolestani tehtävä yhtään mitään — äidin rakkaus on ehdotonta. Minulta vaaditaan ainoastaan, että olen — hänen lapsensa. Äidin rakkaus on autuutta, rauhaa, sitä ei tarvitse ansaita, se ei vaadi mitään. Ja kuitenkin on äidin ehdottomalla rakkaudella myös kielteinen puolensa. Ei ole vain niin, että sitä ei tarvitse ansaita, sitä myös — ei voi ansaita, ei voi hankkia eikä määrätä. Jos se on olemassa, se on kuin autuus; ellei sitä ole, on kuin maailmasta olisi kaikki kauneus kadonnut — enkä minä voi tehdä mitään asian auttamiseksi.

Useimpien lasten kohdalla 8—10 ikävuosiin saakka[10]) on kysymys vain siitä, että heitä rakastetaan — että heitä rakastetaan sellaisina kuin he ovat. Ennen tätä ikää lapsi ei vielä itse rakasta; saamaansa rakkauteen hän vastaa kiitollisuudella ja iloisuudella. Tässä iässä lapsen kehityksessä tapahtuu eräs merkittävä muutos. Hän alkaa aavistaa, että hän pystyy itse rakastamaan. Ensimmäistä kertaa lapsi ajattelee antaa jotakin äidille (tai isälle), tuottaa itse jotakin — runon, piirustuksen tai mitä tahansa. Ensimmäistä kertaa lapsen elämässä tapahtuu muutos rakastettuna olemisesta rakastamisen suuntaan, rakkauden tuottamiseen omasta takaa. Kuluu kuitenkin monta vuotta ennen kuin kehitys johtaa näistä ensi askeleista kypsään rakkauteen. Lopulta lapsi, joka on ehkä jo kehittynyt nuorukaiseksi tai neidoksi, vapautuu itsekeskeisyydestään; toinen ihminen ei ole enää hänelle vain väline hänen omien tarpeittensa tyydyttämiseen. Toisen ihmisen tarpeet ovat hänelle yhtä tärkeät kuin hänen omat tarpeensa — ne ovat tulleet jopa tärkeämmiksikin. Antaminen tuottaa hänelle enemmän tyydytystä ja iloa kuin vastaanottaminen; rakastaminen on muodostunut hänelle tärkemmäksi kuin rakastettuna oleminen. Rakastaessaan hän on jättänyt taakseen sen yksinäisyyden ja eristyneisyyden vankilan, jonka narsistinen itsekeskeisyys loi ympärilleen. Hän tuntee pääsevänsä osalliseksi uudenlaisesta yhteydestä ja yhteenkuuluvuudesta. Ennen muuta hän tuntee kykenevänsä tuottamaan rakkautta rakastaessaan — eikä tunne enää olevansa riippuvainen sellaisen tavoin, joka kykenee vain olemaan rakastettu ja jonka tämän tähden on oltava pieni, avuton, sairas tai »hyvä». Infantiilin rakkauden tunnusmerkki on tämä: »Rakastan 'koska minua rakastetaan». Kypsän rakkauden tunnusmerkki on tämä: »Minua rakastetaan koska rakastan». Epäkypsä rakkaus sanoo: Rakastan sinua koska tarvitsen sinua». Kypsä rakkaus sanoo: »Tarvitsen sinua koska rakastan sinua.»

---

10) Vrt. Sullivanin kuvausta tästä kehitysvaiheesta hänen teoksessaan *»The interpersonal theory of psychiatry»*, W. W. Norton & Co., New York 1953.

Rakkauden k y v y n kehitykseen liittyy läheisesti rakkauden k o h t e e n kehitys. Ensimmäisinä elinkuukausinaan ja -vuosinaan lapsi on kiintynyt erottamattomasti äitiinsä. Tämä läheinen yhteys alkaa jo ennen lapsen syntymää, äidin ja lapsen ollessa vielä ruumiillisestikin kuin yksi olento, vaikka he jo ovatkin kaksi olentoa. Syntymä muuttaa tilannetta jonkin verran, vaikkei niin paljon kuin miltä näyttää. Kohdun ulkopuolella elävä lapsi on yhä täydellisesti riippuvainen äidistä. Päivä päivältä se kuitenkin kasvaa riippumattomuutta kohden, se oppii kävelemään, puhumaan, tutkimaan maailmaa omin avuin; suhde äitiin menettää aikaisemman ehdottomuutensa ja suhde isään tulee yhä tärkeämmäksi.

Ymmärtääksemme tätä siirtymistä äidistä isään meidän on tarkasteltava äidin ja isän rakkauden välillä vallitsevia peruseroavaisuuksia. Olemme jo puhuneet äidin rakkaudesta. Äidin rakkaus on olemukseltaan ehdotonta. Äiti rakastaa vastasyntynyttä lastaan sen vuoksi että tämä on hänen lapsensa, eikä sen vuoksi että tämä lapsi olisi saanut jotakin erikoista aikaan tai täyttänyt jonkin erityisen siihen asetetun toiveen. (Puhuessani äidin rakkaudesta ja isän rakkaudesta käytän näitä käsitteitä Max Weberin »ihannetyypin» (Idealtypus) tai Jungin »alkutyypin» (Archetypus) merkityksessä, enkä tarkoita sitä, että jokainen äiti ja isä rakastaisi juuri tällä tavoin. Puhun siis lähinnä isällisestä ja äidillisestä periaatteesta, jota isä ja äiti personoivat.) Ehdoton rakkaus vastaa erästä ihmisen — ei vain lapsen, vaan myös aikaihmisen — syvintä tarvetta; toisaalta sisältyy rakastettuna olemiseen ansion

vuoksi, että on osoittautunut rakkauden arvoiseksi, aina jotakin epäilyttävää: ehkäpä minä en miellyttänyt sitä henkilöä, jonka halusin rakastavan minua, ehkä tämä tai joku muu — aina on olemassa pelko rakkauden menettämisestä. »Ansaittu» rakkaus synnyttää helposti katkeran tunteen siitä, että minua ei rakasteta sellaisena kuin olen, vaan yksinomaan sen vuoksi, että satun miellyttämään, että viime kädessä minua ei rakasteta lainkaan, vaan käytetään vain hyödyksi. Ei ihme, että me kaikki kaipaamme osaksemme äidillistä rakkautta, ei vain lapsina vaan myös aikuisina. Useimmilla lapsilla on onni saada osakseen aitoa äidin rakkautta (missä määrin, tähän palaamme myöhemmin). Aikuisena on tämänkaltaisen rakkauden tarve paljon vaikeampi tyydyttää. Parhaimmillaan se aina sisältyy osana normaaliin eroottiseen rakkauteen: usein se saa ilmauksensa uskonnossa ja vielä useammin tietyissä neuroositiloissa.

Suhde isään on suuresti erilainen. Äiti on meidän alkukotimme, luontoa, maaperä, valtameri; isä ei edusta mitään tämänkaltaista luonnollista kotia. Lapsen ensimmäisinä elinvuosina isän ja lapsen välinen yhteys on vähäinen, eikä isän merkitystä lapselle voi verrata äidin merkitykseen. Mutta vaikkei isä edusta luonnollista elämänpiiriä, edustaa hän inhimillisen olemassaolon toista puolta, ajatuksen maailmaa, ihmisen omien aikaansaannosten, lain ja järjestyksen, kurin ja myös seikkailun maailmaa. Isä on henkilö, joka opettaa lasta, osoittaa hänelle maailmaan johtavan tien.

Edellä mainittuun liittyy läheisesti elämän yhteiskunnallinen ja taloudellinen puoli. Kun historian ku-

lussa päädyttiin yksityisomaisuuteen ja tämä omaisuus saattoi siirtyä perintönä yhdelle pojista, isä alkoi katsella, kenelle pojistaan hän jättäisi omaisuutensa. Luonnollisesti tämä oli oleva se, jonka isä arvioi sopivimmaksi seuraajakseen, se poika, joka oli eniten hänen kaltaisensa ja josta hän sen vuoksi piti eniten. Isän rakkaus on ehdollista rakkautta. Sen periaate kuuluu: »Minä rakastan sinua, k o s k a sinä toteutat minun toiveeni, koska sinä teet velvollisuutesi, koska sinä olet kaltaiseni.» Myös isän ehdollisessa rakkaudessa, samoin kuin äidin ehdottomassa rakkaudessa, on mahdollista erottaa sen kielteinen ja myönteinen puoli. Isän rakkauden kielteinen puoli on se yksinkertainen tosiasia, että se on ehdollinen, että se voidaan menettää, ellei toimita niin kuin on toivottu toimittavan. Isän rakkauden olemukseen kuuluu, että tottelevaisuudesta tulee keskeinen hyve, että tottelemattomuus on suurin synti — ja isän rakkauden menettäminen sen rangaistus. Mutta isän rakkauden myönteinen puoli on yhtä tärkeä. Koska tämä rakkaus on ehdollinen, minä voin ansaita sen, minä voin tehdä jotakin päästäkseni siitä osalliseksi; isän rakkaus ei ole mahdollisuuksieni ulkopuolella niinkuin äidin rakkaus on.

Sekä äidin että isän asenteet lapseen vastaavat lapsen omia tarpeita. Lapsi tarvitsee äidin ehdotonta rakkautta ja huolenpitoa niin ruumiinsa kuin sielunsakin puolesta. Kuudennen ikävuotensa jälkeen lapsi alkaa kaivata isän rakkautta, isän auktoriteettia ja ohjausta. Äidin tehtävänä on opettaa lasta ja ohjata häntä selviämään niistä vaikeuksista, joiden pariin hän joutuu siinä yhteiskunnassa, jonka keskuuteen hän on syntynyt. Ihannetapauksessa äidin rakkaus ei yritä estää lasta kasvamasta kohti täysi-ikäisyyttä, ei yritä palkita häntä hänen avuttomuudestaan. Äidin pitäisi luottaa elämään eikä olla liian levoton ja tartuttaa siten omaa levottomuuttaan lapseensakin. Hänen tulisi hyväksyä se tosiasia, että lapsesta tulee riippumaton ja aikanaan kokonaan hänestä erillistä elämää elävä itsenäinen yksilö. Isän rakkauden tulisi taas seurata periaatteiden ja odotusten johtotähtiä; sen pitäisi olla kärsivällistä ja suvaitsevaista eikä uhkailuun ja käskemiseen perustuvaa. Sen tulisi herättää aikuiseksi kasvavassa lapsessa luottamus omiin voimiin ja sallia hänen lopulta kehittyä omaksi auktoriteetikseen, isän auktoriteetista näin vapautuen.

Kypsä ihminen päätyy lopulta siihen, että hänestä tulee tavallan itse oma äitinsä ja isänsä. Hänen äidillinen omatuntonsa sanoo hänelle: »Ei ole mitään syntiä eikä rikosta, mikä voisi estää minua rakastamasta sinua ja toivomasta sinulle kaikkea hyvää». Isällinen omatunto sanoo hänelle: »Sinä teit väärin etkä voi olla hyväksymättä tiettyjä väärin tekemisestäsi aiheutuvia seuraamuksia, ja ennen muuta sinun on muutettava tapasi, jos haluat minun rakastavan sinua». Kypsä ihminen on vapautunut ulkonaisista äiti- ja isähahmoistaan ja on pystyttänyt ne omaan sieluunsa. Hän ei silti ole pystyttänyt niitä sieluunsa, niinkuin Freudin super-ego edellyttää, o m a k s u m a l l a äitinsä ja isänsä sellaisinaan sisäisiksi auktoriteeteikseen, vaan perustaen äidillisen omantuntonsa omaan kykyynsä rakastaa ja isällisen omantuntonsa omaan harkinta- ja arvostelukykyynsä. Lisäksi kypsä ihmi-

nen rakastaa s e k ä äidillisen e t t ä isällisen omantuntonsa puitteissa, huolimatta siitä että nämä näyttävät olevan ristiriidassa toistensa kanssa. Jos hän pitäytyisi vain isälliseen omaantuntoonsa, hänestä tulisi kova ja epäinhimillinen. Jos hän pitäytyisi vain äidilliseen omantuntoonsa, hän voisi helposti menettää arvostelukykynsä ja estää sekä itseään että toisia kehittymästä kypsyyttä kohti.

Edellä esitetty kehitys äitikeskeisestä kiintymyksestä isäkeskeiseksi kiintymykseksi ja näiden lopulta tapahtuva sopusointuinen yhtyminen on kaiken mielenterveyden ja kypsyyteen kehittymisen perusehto. Jos tämä kehitys jää kesken, ihminen ajautuu neuroosiin. Tämän ajatuksen tarkempi kehittely ei kuitenkaan kuulu enää tämän kirjan puitteisiin. Muutamat lyhyet selventävät huomautukset ovat silti tarpeen.

Eräs neuroottisen kehityksen syy voi piillä siinä tosiasiassa, että pojalla on rakastava, mutta samalla liian huolehtivainen tai hallitseva äiti ja heikko ja välinpitämätön isä. Hän saattaa tällöin varhain kiintyä äitiinsä niin voimakkaasti, että on tästä aikuisenakin riippuvainen. Hän joutuu helposti avuttomuuden tunteen valtaan, on suuresti huolenpidon, suojan ja hellyyden tarpeessa ja on vailla isällisiä ominaisuuksia — kuria, riippumattomuutta ja kykyä selvitä itse asioistaan. Hän saattaa etsiä jokaisessa tapaamassaan ihmisessä äitihahmoa, olkoot nämä sitten naisia tai myös voimakkaita ja vaikutusvaltaisia miehiä. Jos äiti taas on kylmä ja hallitseva, poika voi joko siirtää äidillisen suojantarpeensa kohdistumaan isään tai myöhempiin

isähahmoihin — jolloin lopputulos on hyvin lähellä äskeistä tapausta — tai pojasta saattaa kehittyä yksipuolisesti isällisten ominaisuuksien ihminen, yksipuolinen lain, järjestyksen ja auktoriteetin ihminen, joka on kykenemätön odottamaan tai ottamaan keneltäkään vastaan ehdotonta rakkautta. Tämä kehitys on sitäkin ilmeisempi, jos pojan isä on auktoritatiivinen ja samalla voimakkaasti kiintynyt poikaansa. Kaikille näille neuroottisille tapauksille on ominaista, että joko isällinen tai äidillinen periaate jää kehityksessään puolitiehen tai — milloin on kysymys vaikeamman asteisesta neuroottisuudesta — äidin ja isän hahmot sekoitetaan sekä ulkopuolella oleviin henkilöihin että sisäisiin roolihahmoihin.

Tarkemmat tutkimukset saattavat osoittaa, että tietynlaiset neuroosit, esimerkiksi pakkoneuroosi, kehittyvät lähinnä yksipuolisen isä-keskeisyyden seuraamuksena, kun taas esimerkiksi hysteria, alkoholismi, epäitsenäisyys ja kyvyttömyys asennoitua elämään realistisesti sekä depressiotilat ovat seurausta yksipuolisesta äiti-keskeisyydestä.

3. Rakkauden kohteet

Rakkaus ei ole ensisijaisesti suhde johonkin tiettyyn henkilöön; rakkaus on a s e n n e, ihmisen koko luonnetta sävyttävä suhtautumistapa maailmaan kokonaisuudessaan eikä vain yhteen ainoaan rakkauden »kohteeseen». Jos ihminen rakastaa vain yhtä ainoata toista ihmistä ja on välinpitämätön muita kanssaihmisiään

kohtaan, hänen rakkautensa ei ole rakkautta vaan pelkkää biologista liittymistä tuohon toiseen henkilöön (sym-biosis) tai sitten itserakkautta laajennetussa muodossaan. Kuitenkin useimmat ihmiset kuvittelevat, että juuri kohde määrää rakkauden eikä kyky rakastaa. Itse asiassa he luulevat lisäksi, että juuri se on heidän rakkautensa suuruuden paras todistus, että he eivät rakasta ketään muuta kuin tuota »rakastettua» henkilöä. Tästä harhakäsityksestä on edellisillä sivuilla jo ollut puhe. Koska ei ymmärretä, että rakkaus on vaikuttamista, sielun voima, uskotaan että ainoa mikä on tarpeen on löytää »se oikea»— ja että kaikki sujuu tämän jälkeen itsestään. Tätä voidaan verrata sellaisen ihmisen asenteeseen, joka haluaa maalata, mutta joka sen sijaan että opettelisi maalaamaan, väittää että hän vain odottaa sopivaa kohdetta ja että hän kyllä heti maalaa erinomaisesti, kunhan hän vain tapaa tuon odottamansa kohteen. Jos minä todella rakastan jotakin tiettyä ihmistä, minä rakastan kaikkia ihmisiä, minä rakastan koko maailmaa, koko elämää. Jos minä saatan jollekin ihmiselle sanoa: »minä rakastan sinua», minun pitää voida sanoa: »minä rakastan sinussa jokaista ihmistä, minä rakastan sinun kauttasi koko maailmaa, minä rakastan sinussa myös itseäni».

Kun sanotaan, että rakkaus on suhtautumistapa, jonka kohteena on koko maailma eikä vain tietty yksi ainoa henkilö, tämä ei merkitse sitä, etteikö rakkauden eri lajien välillä vallitsisi eroja sen mukaan, mikä kulloinkin on rakkauden kohteena.

a. Lähimmäisenrakkaus

Se rakkauden laji, johon kaikki muut rakkauden lajit pohjautuvat, on lähimmäisenrakkaus. Tällä tarkoitan kaikkiin inhimillisiin olentoihin erotuksetta kohdistuvaa vastuuntuntoa, huolenpitoa, kunnioitusta ja tietoa, siis halua edistää toisten elämää. Tämä on se rakkauden laji, jota Raamattu tarkoittaa sanoessaan: rakasta lähimmäistäsi niinkuin itseäsi. Lähimmäisenrakkaus on kaikkien inhimillisten olentojen rakastamista; sen tuntomerkkinä on kaiken erityisrakkauden poissulkeminen. Jos kykyni rakastaa on riittävästi kehittynyt, en voi olla rakastamatta lähimmäisiäni. Lähimmäisenrakkauteen liittyy kokemus kaikkien ihmisten välisestä yhteydestä, inhimillisestä solidaarisuudesta, inhimillisestä ykseydestä. Lähimmäisenrakkauden pohjalla on tunne siitä, että me olemme kaikki yhtä. Kykyihin, älyyn ja tietoon perustuvat erot ovat yhdentekeviä verrattuna siihen inhimilliseen perusolemukseen, joka on kaikilla ihmisillä yksi ja sama. Voidakseni tuntea tämän inhimillisen perusyhteyden minun on tunkeuduttava pintakerroksista ihmisen sisimpään. Jos pysähdyn toisessa ihmisessä vain hänen pintakerroksiinsa, havaitsen hänessä lähinnä vain sellaista, mikä erottaa meidät toisistamme. Jos tunkeudun toisen ihmisen olemuksen sisimpään asti, havaitsen meidän olevan yhtä, veljiä. Tällainen suhde keskuksesta keskukseen — pinnallisten suhteiden sijasta — on »keskeinen suhde». Tai kuten Simone Weil kauniisti asian ilmaisee: »Samat sanat (esim. mies sanoo vaimolleen: »minä rakastan sinua») voivat

olla joko kuluneet tai aivan ainutlaatuiset riippuen siitä, millä tavalla ne lausutaan. Ja tapa millä ne lausutaan riippuu taas puolestaan siitä, miten syvistä olemuksemme kerroksista ne ovat peräisin. Tahto ei mahda siinä mitään. Ja merkillisen yhtäpitävyyden ansiosta ne kuulijassa koskettavat samaa sielun kerrostumaa. Siten kuulija voi, jos hänellä on arvostelukykyä, päätellä minkä arvoiset nämä sanat ovat.»[11])

Lähimmäisenrakkaus on rakkautta samankaltaisten kesken: mutta vaikka me olemme samankaltaisia emme aina ole samassa asemassa; sikäli kuin me olemme inhimillisiä olentoja, olemme kaikki avun tarpeessa. Tänään minä, huomenna sinä. Mutta tämä avun tarve ei merkitse sitä, että toinen on avuton ja toinen mahtava. Avuttomuus on ohimenevää; normaalitila on seisoa omilla jaloillaan ja tulla omin avuin toimeen.

Lähimmäisenrakkaus on ensi kädessä avuttoman rakastamista, puutteessa olevan rakastamista, vieraana vaeltavan rakastamista. Ei ole mitenkään erikoista rakastaa omaa lihaansa ja vertaan olevia. Eläimetkin rakastavat pienokaisiaan ja pitävät niistä huolta. Avuton rakastaa sitä, josta hän on riippuvainen; lapsi rakastaa vanhempiaan, koska on näistä riippuvainen. Vasta silloin alkaa olla kysymys tosi rakkaudesta, kun rakastetaan niitä, joista ei ole mitään hyötyä. On merkittävää, että Vanhan Testamentin lähimmäisenrakkauden keskeinen kohde on köyhä, vieras, leski ja orpo, lopulta myös kansakunnan vihollinen, egyptiläinen ja edomiittilainen. Tuntiessaan myötätuntoa avutonta

11) Simone Weil, *Painovoima ja armo*, Otava, Keuruu 1957 s. 99.

kohtaan alkaa ihminen tuntea rakkautta lähimmäistään kohtaan; itseäänkin rakastaessaan ihminen rakastaa avun tarpeessa olevaa, heikkoa ja epävarmaa inhimillistä olentoa. Myötätuntoon sisältyy tietoa ja tunne yhtäläisyydestä. »Te tunnette vieraan sydämen», sanotaan Vanhassa Testamentissa, »sillä te olitte vieraita Egyptin maassa; ... sen vuoksi rakastakaa vierasta!»[12])

b. Äidinrakkaus

Olemme jo tarkastelleet äidinrakkautta kappaleessa, jossa oli nimenomaan kysymys äidin ja isän rakkauden välisestä erosta. Totesimme tällöin äidin rakkauden olevan ehdotonta lapsen elämän ja hänen tarpeittensa hyväksymistä. Tähän on kuitenkin tehtävä eräs tärkeä lisäys. Lapsen elämän hyväksymiseen kuuluu kaksi eri puolta; toinen niistä on huolenpito ja vastuu lapsen elämälle ja kasvulle ehdottoman välttämättömistä seikoista. Toinen niistä menee pitemmälle. Siinä on kysymys lapsen rakkauden herättämisestä elämää kohtaan, niin että hän saattaa tuntea: on hyvä olla elämässä, on hyvä olla pieni poika tai tyttö, on hyvä olla ja elää tämän maan päällä! Nämä äidinrakkauden molemmat puolet on ilmaistu sangen havainnollisesti Raamatun luomiskertomuksessa. Jumala luo maailman ja ihmisen. Tämä vastaa yksinkertaista olemassaolon hyväksymistä ja huolenpitoa siitä. Mutta Jumala ei

12) Saman ajatuksen on Hermann Cohen ilmaissut teoksessaan *»Religion der Vernunft aus den Quellen des Judentums*, 2. painos, J. Kaufmann Verlag, Frankfurt am Main 1929, s. 168 ss.

pysähdy tähän: »Ja Jumala katsoi kaikkea, mitä hän tehnyt oli, ja katso, se oli sangen hyvää». Äidinrakkauden kohdalla toinen aste merkitsee lapsen saattamista tuntemaan, että on hyvä olla syntynyt tähän maailmaan; äiti herättää lapsessa r a k k a u d e n e l ä m ä ä k o h t a a n eikä ainoastaan halun säilyä elossa. Tätä vastaa eräs toinen raamatullinen vertauskuva. Luvattu maa (maa on aina äidin symboli) kuvataan maaksi, joka »vuotaa maitoa ja hunajaa». Maito symbolisoi rakkauden ensimmäistä puolta, huolenpitoa ja hyväksymistä. Hunaja symbolisoi elämän suloisuutta, elämän rakastamista ja elämänriemua. Useimmat äidit pystyvät tarjoamaan »maitoa», mutta vain perin harvat »hunajaa» tämän lisäksi. Kyetäkseen tarjoamaan lapselleen maidon lisäksi myös hunajaa äidin on oltava ei ainoastaan »hyvä äiti» vaan onnellinen ihminen — ja näin on vain harvojen kohdalla. Äidin vaikutusta lapseen on vaikea yliarvioida. Äidin elämää kohtaan tuntema rakkaus on yhtä tarttuvaa kuin hänen elämänpelkonsa. Molemmilla asenteilla on suuri vaikutus lapsen koko myöhemmälle kehitykselle; niinpä onkin mahdollista tehdä ero niiden lasten — ja aikuisten — välillä, jotka ovat saaneet osakseen vain »maitoa» ja niiden välillä, jotka ovat saaneet osakseen »maitoa ja hunajaa».

Vastakohtana lähimmäisenrakkaudelle ja eroottiselle rakkaudelle, jotka ovat rakkautta samankaltaisten kesken, äidin ja lapsen välinen suhde on luonnostaan epätasainen ja yksipuolinen, koska toinen osapuoli on jatkuvasti avun tarpeessa ja toinen taas jatkuvasti avun antaja. Tästä äidinrakkauden epäitsekkäästä luonteesta johtuu, että sitä pidetään rakkauden korkeimpana ilmentymänä, pyhimpänä kaikista inhimillisistä tunnesuhteista. Näyttää kuitenkin siltä, että äidinrakkauden todellinen olemus ei ilmene niinkään siinä rakkaudessa, jota äiti tuntee pientä kehtolasta kohtaan, vaan siinä rakkaudessa, jota hän osoittaa kasvavaa lasta kohtaan. Itse asiassa valtaosa äitejä on rakastavia äitejä niin kauan kuin lapsi on pieni ja kokonaan heistä riippuvainen. Useimmat äidit toivovat itselleen lapsia, ovat onnellisia synnytettyään maailmaan pienen lapsen ja haluavat mielellään pitää lapsesta huolta. Tämä kaikki siitä huolimatta, että he eivät »saa» lapselta tästä juuri minkäänlaista muuta vastalahjaa kuin lapsen kasvoja ajoittain kirkastavan hymyn tai tyytyväisen ilmeen. Näyttää siltä että tämänkaltainen rakkaus perustuu ainakin osaksi vaistoihin, jotka ovat yhteisiä sekä naaraseläimille että ihmisäideille. Miten suuri tämän vaistomaisen perustan osuus onkin, tämänkaltaiseen äidinrakkauteen sisältyy myös erityisesti inhimillisiä piirteitä. Eräs näistä on äidinrakkauteen usein liittyvä narsistinen piirre. Koska lapsi tunnetaan yhä osaksi itseä, äiti saattaa tyydyttää rakkaudessaan ja ihastuksessaan lasta kohtaan omaan itseensä kohdistuvaa rakkautta. Eräs toinen piirre liittyy äidin vallitsemisen tai omistamisen haluun. Koska lapsi on avuton ja kokonaan hoivaajansa armoilla, tyydyttää tällaisen olennon tarpeista huolehtiminen kuin itsestään hallitsemaan taipuvaisen tai omistamisenhaluisen naisen viimeksi mainittuja tarpeita.

Niin yleisiä kuin tämänkaltaiset äidinrakkauden piirteet ovatkin, lienevät ne vähemmän tärkeitä ja yleisiä kuin eräs kolmas piirre, jota voidaan kutsua transcendenttiseksi tarpeeksi. Tämä transcendenttinen tarve on eräs ihmisen perustavimpia tarpeita. Se liittyy hänen itsetietoisuuteensa, siihen tosiseikkaan, että ihminen ei ole tyytyväinen osaansa pelkkänä luotuna, että hän ei hyväksy itseään pelkäksi arpanopaksi, joka on sattumoisin vierähtänyt noppapikarista. Hän haluaa tuntea olevansa luoja, olento joka saattaa ylittää hänelle muka säädetyn passiivisen osan olla vain luontokappale. On monia keinoja tyydyttää tätä luomisen tarvetta; luonnollisin ja myös helpoin näistä on äidin lapseensa kohdistama rakkaus ja huolenpito. Äiti ylittää passiivisen luodun osansa lapsessaan, hänen rakkautensa lasta kohtaan antaa hänen elämälleen suunnan ja merkitystä. (Miehen pyrkimys ylittää passiivinen osansa esiintymällä valmistamiensa tuotteiden tai keksimiensä ajatusten luojana perustuu hänen kykenemättömyyteensa tyydyttää transcendenttista tarvettaan synnyttämällä lapsia.)

Mutta lapsen on kehityttävä ja kasvettava. Lapsen on irtauduttava sidonnaisuudestaan äidin kohtuun ja äidin rintaan; sen on lopulta tultava täysin erilliseksi inhimilliseksi olennoksi. Äidinrakkauden tärkein puoli onkin huolehtia lapsen kasvamisesta, ja tämä merkitsee sen seikan haluamista, että lapsen on irtauduttava äidistään. Tässä piilee äidinrakkauden ja eroottisen rakkauden suurin eroavuus. Eroottisessa rakkaudessa kaksi aikaisemmin toisistaan erillään ollutta ihmistä tulee yhdeksi. Äidinrakkaudessa kaksi

yhdessä ollutta eroaa toisistaan. Äidin ei pidä ainoastaan sallia vaan myös haluta ja auttaa lapsen irtautumista sidonnaisuudestaan häneen. Vasta tässä vaiheessa äidinrakkaus todella joutuu koetukselle, koska nyt äidiltä vaaditaan tosi epäitsekkyyttä, kykyä antaa kaikkensa ilman että saa vastalahjaksi muuta kuin toivon, että rakastettu lapsi on onnellinen. Tämä on myös se vaihe, jossa monien äitien rakastamisen kyky pettää. Narsistinen, hallitsemaan taipuvainen ja omistamisenhaluinen nainen voivat onnistua »rakastavan» äidin osassa niin kauan kuin lapsi on pieni. Myöhemmin, lapsen ollessa asteittain irtautumassa äidistään, onnistuu äidinrakkaus vain, jos sitä edustaa nainen, joka on onnellisempi voidessaan antaa kuin ottaa, jolla on painopisteensä vankasti omassa itsessään.

Kasvavaan lapseen kohdistuva äidinrakkaus, rakkaus joka ei halua mitään itselleen, on ehkä vaikein kaikista rakkauden lajeista ja sitä pettävämpi, koska äidin on niin helppo rakastaa lastaan tämän ollessa pieni ja avuton. Mutta juuri tästä vaikeudesta johtuu, että nainen voi olla tosi rakastava äiti vain jos hän osaa r a k a s t a a; jos hän kykenee rakastamaan miestään, toisia lapsia, vieraita ihmisiä, kaikkia inhimillisiä olentoja. Nainen, joka ei pysty tämänkaltaiseen rakkauteen, voi olla erinomainen äiti niin kauan kuin hänen lapsensa on pieni, mutta hän ei osaa antaa sellaista rakkautta, mikä paljastuu halussa auttaa lasta oman elämän alkuun — eikä rakastaa lasta senkin jälkeen, kun tämä irtautuminen on tapahtunut.

c. Eroottinen rakkaus

Lähimmäisenrakkaus on rakkautta samankaltaisten kesken; äidinrakkaus on avuttomaan kohdistuvaa rakkautta. Niin erilaisia kuin nämä kaksi ovatkin, on niille yhteistä se, että niiden luonteeseen ei kuulu rajoittuminen yhteen ainoaan henkilöön. Jos rakastan lähimmäistäni, rakastan kaikkia lähimmäisiäni; jos rakastan lastani, rakastan kaikkia lapsiani; ja vieläkin enemmän, rakastan kaikkia lapsia, kaikkia jotka ovat apuni tarpeessa. Eroottinenrakkaus on näiden molempien rakkauden lajien vastakohta. Siinä on kysymys pyrkimyksestä täydellisen yhtymiseen, yhteyden muodostamiseen tietyn toisen henkilön kanssa. Se on luonteeltaan yhteen ainoaan kohteeseen rajoittuva; se on ehkä myös harhaanjohtavin kaikista rakkauden lajeista.

Ennen muuta se sekoitetaan usein »rakastumisen» purkauksenomaiseen kokemukseen, äkilliseen esteiden poistumiseen kahden toisilleen siihen asti vieraan ihmisen väliltä. Mutta tämä äkillisen läheisyyden kokeminen on, kuten aikaisemmin mainittiin, luonteeltaan ohimenevää. Sen jälkeen kun vieraasta on tullut tuttu, ei rakastavien välillä enää ole mitään esteitä mitkä pitäisi poistaa, eikä myös mitään yllätyksenomaisesti saavutettavaa läheisyyden elämystä. »Rakastettu» tunnetaan yhtä hyvin kuin tunnetaan itsensä. Tai pikemminkin — on parempi sanoa näin — hänet tunnetaan yhtä heikosti. Jos toinen ihminen opittaisiin tuntemaan syvällisemmin, jos opittaisiin tuntemaan toisen persoonallisuuden ääretön syvyys, ei

tämä toinen tulisi koskaan kovin tutuksi — ja esteiden poistumisen ihme saattaisi toteutua joka päivä uudestaan ja uudestaan. Mutta useimpien ihmisten kohdalla käy niin, että he ovat mielestään piankin perillä itsestään ja toisista, koska tämä perehtyminen pysähtyy heillä ihmisen pintakerroksiin. Läheisyys merkitsee heille ensisijaisesti vain sukupuoliyhteyttä toisen kanssa. Koska he kokevat toisen ihmisen erillisyyden lähinnä fyysisenä erillisyytenä, merkitsee fyysinen yhtyminen heille vapautumista erillisyydestä.

On eräitä muitakin keinoja, jotka monille ihmisille merkitsevät erillisyydestä vapautumista. Puhua omista henkilökohtaisista asioistaan, omista toiveistaan ja huolistaan, tuoda esiin omia lapsellisuuksiaan, osoittaa harrastavansa samoja asioita kuin toisetkin harrastavat — kaiken tämän kuvitellaan merkitsevän vapautumista omasta erillisyydestä. Pidetäänpä vihanpurkauksiakin ja täydellistä estottomuutta erityisenä läheisyyden osoituksena, mikä selittänee aviopuolisoiden kesken usein tavattavan nurinkurisen taipumuksen paljastaa toisilleen sisintään ainoastaan vuoteessa tai aviollisten riitojen purkauksissa. Kaikki nämä läheisyyden muodot käyvät kuitenkin ajan kuluèssa yhä harvinaisemmiksi. Seurauksena on rakkauselämyksen etsiminen uuden vieraan ihmisen kanssa. Jälleen vieras muuttuu »läheiseksi», jälleen koetaan rakastamisen huumaava ja kiihkeä onnenkausi, ja jälleen tämä kaikki vähitellen häipyy päättyen lopulta taas uuden valloituksen, taas uuden rakkauden kuvitelmaan — johon aina liittyy usko siihen, että uusi rakkaus tulee olemaan erilainen kuin kaikki

aikaisemmat. Että tämänkaltaiset kuvitelmat ovat niin yleisiä, johtuu suurelta osalta sukupuolivietin harhauttavasta luonteesta.

Sukupuolinen viettymys tähtää yhtymiseen — mutta siinä ei silti ole kysymys vain fyysisestä tarpeesta, pelkästä tuskallisen jännitystilan laukaisemisesta. Yksinäisyyden pelko, valloittamisen tai valloitetuksi tulemisen halu, turhamaisuus, loukkaamisenhalu ja hävittämisenkin halu — kaikki nämä voivat esiintyä sukupuolivietin kiihokkeina aivan kuten rakkauskin. Näyttää siltä että sukupuolivietti voi helposti liittyä miltei mihin tahansa voimakkaaseen tunteeseen ja että rakkaus on vain yksi näistä. Koska useimpien ihmisten mielessä rakkaus liittyy erottamatta juuri sukupuoliviettiin, erehtyvät he pitämään fyysistä vetovoimaa rakkautena. Milloin rakkaus toimii sukupuolisen yhtymisen kaipuun herättäjänä, fyysinen suhde on vailla himoa ja valloittamisen tai valloitetuksi tulemisen halua, mutta sisältää sen sijaan paljon hellyyttä. Ellei fyysisen yhtymisen herättäjänä toimi rakkaus, ellei eroottinen rakkaus ole samalla lähimmäisenrakkautta, se ei koskaan johda muuhun kuin orgastiseen ja ohimenevään yhtymiseen. Sukupuoliyhteys luo hetkeksi kuvitelman yhtymisestä. Ilman rakkautta tämä »yhtyminen» jättää siihen osallistuneet kuitenkin yhtä vieraiksi toisilleen kuin mitä he olivat ennen sukupuoliyhteyttä — joskus se saattaa heidät lisäksi häpeämään tai myös vihaamaan toinen toistaan, koska he tuntevat toisensa illuusion haihduttua vieläkin vieraammiksi kuin aikaisemmin. Hellyys ei suinkaan ole, kuten Freud uskoi,

sukupuolivietin ylevöitymisen tulosta; hellyys on lähimmäisenrakkauden välitöntä ilmausta, ja sitä saattaa esiintyä rakkauden sekä fyysisissä että ei-fyysisissä muodoissa.

Eroottiselle rakkaudelle on ominaista, että sen kohde on rajoitettu, aivan toisin kuin on laita lähimmäisenrakkauden ja äidinrakkauden. Tämä seikka antaa aihetta tarkastella sitä hieman lähemmin. Eroottisen rakkauden kohteen rajoittuneisuus käsitetään usein väärin omistamisenhaluksi. On yleistä että kaksi ihmistä »rakastaa» toinen toistaan, mutta ei ketään muuta. Heidän rakkautensa on tällöin itserakkautta kaksin, egotismia à d e u x; he ovat kaksi ihmistä jotka samaistavat itsensä toistensa kanssa ja ratkaisevat erillisyyden ongelman laajentamalla yhden yksilön käsittämään kaksi ihmistä. He uskovat voittaneensa yksinäisyyden, mutta koska he ovat irrottautuneet muiden ihmisten yhteydestä, jäävät he toisilleenkin vieraiksi, heidän kokemansa yhteys on pelkkä kuvitelma. Eroottinen rakkaus on kohteeltaan rajoittunut, mutta toisessa ihmisessä rakastetaan kaikkia ihmisiä, kaikkia eläviä olentoja. Se on rajoittunutta vain siinä mielessä, että minun on mahdollista sulautua täysin yhteen vain yhden ainoan toisen ihmisen kanssa. Eroottinen rakkaus sulkee rakkauden muihin ihmisiin ulkopuolelleen vain sikäli kuin on kysymys eroottisesta yhteensulautumisesta, täydellisestä kahden ihmisen elämän yhteenliittämisestä — ei sen sijaan lähimmäisenrakkautta.

Jos eroottisessa rakkaudessa on todella kysymys rakkaudesta, täyttää se erään ehdon: että minun rak-

kauteni kumpuaa minun olemukseni syvimmistä kerroksista — ja kohdistuu samoin toisen, rakastamani ihmisen perusolemukseen. Syvimmältä olemukseltaan kaikki inhimilliset olennot ovat yhtä. Me olemme kaikki osia yhdestä; me olemme yksi. Näin ollen ei sillä seikalla pitäisi olla mitään merkitystä, kuka sattuu olemaan meidän rakkautemme kohde. Rakkauden pitäisi oleellisesti riippua tahdosta, päätöksestä liittää oma elämäni täydellisesti yhteen toisen ihmisen elämän kanssa. Tähän käsitys avioliiton purkamattomuudesta itse asiassa perustuukin. Tähän perustuvat myös ne monet perinteelliset avioliittomuodot, joissa osapuolet eivät itse valitse kumppaniaan, vaan valinnan suorittavat muut — ja heidän odotetaan kuitenkin rakastavan toisiaan. Tämän päivän länsimainen ihminen pitää tätä näkemystä täysin vääränä. Rakkaus käsitetään välittömäksi tunneilmaukseksi, ihmisen joutumiseksi äkillisen voimakkaan tunteen valtaan. Tällöin kiinnitetään huomiota vain niihin erityisiin seikkoihin, jotka koskevat kahta tiettyä ihmistä — eikä siihen tosiasiaan, että kaikki miehet ovat osa Aatamia ja kaikki naiset osa Eevaa. T a h t o, eroottisen rakkauden eräs tärkeä osatekijä, jätetään kokonaan huomiota vaille. Rakastaa jotakuta ei ole yksinomaan voimakkaan tunteen asia — se on ratkaisu, päätös, lupaus. Jos rakkaus olisi vain tunnetta, ei lupauksella rakastaa toista ikuisesti olisi mitään pohjaa. Tunteet tulevat ja menevät. Miten voin olla varma siitä, että tunne säilyy ikuisesti, ellei rakastamisessani ole myös kysymys päätöksestä ja ratkaisusta?

Tästä voi helposti tehdä sen johtopäätöksen, että

rakkaudessa on yksinomaan kysymys tahdosta ja uskollisuudesta ja että sen vuoksi on itse asiassa yhdentekevää, ketkä kaksi ihmistä näin liittyvät yhteen. Kun avioliitto kerran on solmittu, olkoon se sitten tapahtunut ulkopuolisten toimesta tai molempien osapuolten omasta aloitteesta, avioliiton solmimispäätöksen pitäisi taata rakkauden pysyvyys. Tämä näkemys ei kuitenkaan tee oikeutta ihmisen oman olemuksen ja eroottisen rakkauden paradoksaaliselle perusluonteelle. Me olemme kaikki yhtä ja kuitenkin on jokainen meistä ainoalaatuinen, täysin omaleimainen yksilö. Tämä paradoksi ilmenee myös suhteissamme toisiin ihmisiin. Siinä määrin kuin me kaikki olemme yhtä, toistemme lähimmäisiä, me voimme kaikki rakastaa toinen toistamme aivan yhtäläisellä lähimmäisenrakkaudella. Mutta sikäli kuin olemme myös erilaisia, ainoalaatuisia yksilöitä, eroottinen rakkaus asettaa tiettyjä näihin ainoalaatuisiin yksilöllisiin piirteisiin kohdistuvia vaatimuksia, jotka täyttyvät van tiettyjen ihmisyksilöiden yhteenliittymisissä, eivät kaikkien kohdalla.

Niinpä molemmat näkökannat ovat oikeassa, sekä se jonka mukaan eroottisessa rakkaudessa on kysymys täysin yksilöllisestä kahden ihmisen välisestä viettymyksestä, että se jonka mukaan eroottinen rakkaus ei ole mitään muuta kuin tahdon asia — tai parempi on kai sanoa, ettei kumpikaan ole täysin oikea. Niinpä on yhtä erheellistä väittää, että tämänkaltainen rakkaussuhde voidaan heti purkaa, milloin se ei tunnu onnistuvan, kuin että tätä suhdetta ei ole lupa purkaa minkäänlaisissa olosuhteissa.

d. Itserakkaus [13])

Vaikka kaikki ovatkin yksimielisiä siitä, että rakkauden kohteet voivat olla erilaisia, uskotaan varsin yleisesti, että vain toisten rakastaminen on hyveellistä, itsensä rakastaminen sen sijaan synnillistä. Oletetaan että mitä enemmän minä rakastan itseäni, sitä vähemmän minä rakastan toisia, että itsensä rakastaminen on samaa kuin itsekkyys. Tällä käsityksellä on vahvat juurensa länsimaisessa ajattelussa. Calvin kutsuu itserakkautta »rutoksi». [14]) Freud puhuu itserakkaudesta psykiatrin termein, mutta tarkkaan ottaen hänen arvoarvostelunsa käy yksiin Calvinin kanssa. Hänelle itserakkaus merkitsee narsismia, libidon kääntymistä ihmisen omaan minään. Narsismi edustaa ihmisen kehitystaipaleen varhaisinta astetta, ja henkilö joka palaa myöhemmässä elämässään tälle narsismin asteelle, on kyvytön rakastamaan ketään; äärimmäi-

[13]) Paul Tillich on ehdottanut eräässä teostani »The sane society» koskevassa artikkelissaan »Pastoral Psychology» lehden syyskuun 1955 numerossa, että pitäisi luopua »itserakkauden» harhaanjohtavasta termistä ja korvata se termillä »luonnollinen itsensä myöntäminen» tai »paradoksaalinen itsensä hyväksyminen». Niin paljossa kuin muuten hyväksynkin Tillichin esityksen, tällä kohtaa en voi yhtyä häneen. »Itserakkauden» termi sisältää mielestäni itserakkauden paradoksaalisen puolen paremman kuin mainitut muut ehdotukset. Se näet ilmaisee, että rakkaus on asenne ja kohdistuu samanlaisena kaikkiin kohteisiin, myös minuun itseeni. On muistettava, että termillä »itserakkaus» on, siinä muodossa kuin sitä tässä teoksessa käytetään, oma historiansa. Raamattu puhuu itserakkaudesta käskiessään rakastamaan »lähimmäistäsi kuten itseäsi», ja Mestari Eckhart puhuu itserakkaudesta aivan samaan tapaan.

[14]) Johan Calvin, Christinianae religionis Instituto.

sessä tapauksessa päädytään mielisairauteen. Freud lähtee siitä, että rakkaus on libidon ilmausta ja että libido kohdistuu joko toisiin, jolloin se on rakkautta, tai ihmiseen itseensä, jolloin se on itserakkautta. Rakkaus ja itserakkaus ovat siten toisilleen vastakkaiset libidon ilmaukset, niin että mitä enemmän esiintyy toista, sitä vähemmän voi esiintyä toista. Jos itserakkaus on pahaa, on selvää, että epäitsekkyys on hyvää.

On syytä kysyä: Tukeeko psykologinen asioiden tarkastelu sitä väitettä, että on olemassa perustavaa laatua oleva vastakohtaisuus näiden kahden välillä: toisaalla rakkauden kohdistuminen minuun itseeni ja toisaalla rakkauden kohdistuminen toisiin? Onko itsensä rakastaminen sama asia kuin itsekkyys, vai ovatko ne ehkä toistensa vastakohtia? Edelleen: onko nykypäivän ihmisen itsekkyys todella rakkautta itseensä yksilönä, kaikkine älyllisine, emotionaalisine ja aistielämään liittyvine ominaisuuksineen? Vai eikö »itsestä» ole pikemminkin tullut eräänlainen oman yhteiskunnallis-taloudellisen roolinsa ulkonainen lisäke? Onko hänen itsekkyydessään todella kysymys itserakkaudesta, eikö pikemminkin sen puutteesta?

Ennen kuin lähdemme tarkastelemaan itsekkyyden ja itserakkauden psykologista puolta, on syytä korostaa siihen väitteeseen sisältyvää loogista virhettä, että toisiin ja itseen kohdistuva rakkaus muodostaisi vastakohtaparin. Jos lähimmäisen rakastaminen inhimillisenä olentona on hyve, täytyy myös minuun itseeni kohdistuvan rakkauden olla hyve — eikä pahe — koska minäkin olen inhimillinen olento. Ei ole ole-

massa mitään ihmistä koskevaa käsitettä, jonka piiriin minä en ihmisenä kuuluisi. Sellainen oppi, joka näin väittää, on välttämättömästi sisäisesti ristiriitainen. Raamatussa esiintyvä lausuma »rakasta lähimmäistäsi kuten itseäsi» viittaa siihen, että ihminen ei voi erottaa omaan yksilöllisyyteensä ja ainoalaatuisuuteensa kohdistamaa rakkautta ja ymmärtämystä toisiin yksilöihin kohdistuvasta kunnioituksesta ja rakkaudesta.

Olemme nyt saapuneet niihin perustavaa laatua oleviin psykologisiin premisseihin, joihin väitteemme johtopäätökset perustuvat. Yleisesti ottaen nämä premissit ovat seuraavat: Eivät ainoastaan toiset, myös me itse olemme omien tunteittemme ja asenteittemme »kohteita»; toisiin ja itseemme kohdistuvat asenteemme eivät suinkaan ole toisilleen vastakkaiset, vaan s a m a n s u u n t a i s e t. Tämä merkitsee esillä olevan ongelman kohdalla seuraavaa: Toisten rakastaminen ja itsensä rakastaminen eivät ole vaihtoehtoisia rakkauden muotoja. Päinvastoin on niin, että kaikki ne ihmiset, jotka kykenevät rakastamaan toisia ihmisiä, rakastavat myös itseään. K u n o n k y s y m y k s e s s ä r a k k a u d e n k o h d i s t u m i n e n »m u i h i n» j a m e i h i n i t s e e m m e, o n r a k k a u s periaatteessa j a k a m a t o n. Aito rakkaus on ilmausta ihmisen luovasta perusasennoitumisesta, jolloin siinä on kysymys huolenpidosta, kunnioituksesta, vastuuntunnosta ja tietämisestä. Siinä ei ole kysymys »mielenliikutuksesta», passiivisesta sisäisestä tunneliikunnosta, vaan aktiivisesta, ihmisen rakastamisen

kykyyn perustuvasta pyrkimyksestä auttaa rakastettua ihmistä kasvamaan ja olemaan onnellinen.

Toisen ihmisen rakastaminen on oman rakkauden voiman liikekannallepanoa ja keskittämistä. Se perustavaa laatua oleva hyväksyminen, mikä sisältyy rakkauteen, kohdistuu toiseen ihmiseen ikään kuin tämä edustaisi eräänlaista peri-inhimillisten ominaisuuksien ruumiillistumaa. Yhden ihmisen rakastaminen on samalla ihmisen rakastamista ylipäänsä. Senkaltainen »työnjako», jonka tunnusmerkkinä on oman perheensä rakastaminen, mutta tunteettomuus »vieraita» kohtaan, on ilmaus perustavaa laatua olevasta kyvyttömyydestä rakastaa. Ihmisen rakastaminen ei suinkaan ole, niinkuin luullaan, jonkinlainen tiettyyn henkilöön kohdistuvaa rakkautta myöhäsyntyisempi abstraktio, vaan mainitun »erityisrakkauden» perusedellytys, joskin se ajallisesti kehittyy sitä mukaa kuin ihminen kohdistaa rakkautta tiettyihin yksilöllisiin ihmisiin.

Tästä johtuu, että minun oman itseni täytyy olla aivan yhtä suuressa määrin rakkauteni kohde kuin kenen tahansa »muun» henkilön. O m a n e l ä m ä n, o n n e l l i s u u d e n, k a s v u n j a v a p a u d e n m y ö n t ä m i n e n p e r u s t u u o l e e l l i s e s t i i h m i s e n k y k y y n r a k a s t a a, ts. huolenpitoon, kunnioitukseen, vastuuntuntoon ja tietoon. Jos ihminen pystyy kypsään rakkauteen, hän rakastaa myös itseään; ellei hän pysty rakastamaan muita kuin v a i n t o i s i a, hän ei pysty lainkaan rakastamaan.

Jos rakkaus itseään kohtaan ja rakkaus toisia kohtaan ovat samansuuntaiset, miten sitten itsekkyys, joka ilmeisesti sulkee pois kaiken toisiin kohdistuvan

huomion, on selitettävissä? Itsekäs ihminen on kiinnostunut vain omasta itsestään, haluaa kaiken vain itselleen, ei tunne mitään iloa antamisesta, vaan iloitsee yksinomaan ollessaan saavana osapuolena. Ulkopuolisella maailmalla on merkitystä vain sikäli kuin se tarjoaa hänelle jotakin; itsekästä ihmistä eivät kiinnosta toisten tarpeet, eikä hän tunne kunnioitusta heidän omaa arvoaan ja koskemattomuuttaan kohtaan. Hän ei voi nähdä mitään muuta kuin oman itsensä; hän arvostelee kaikkea ja kaikkia niiden hänelle itselleen tuoman hyödyn mukaan. Hän on täysin kykenemätön rakastamaan. Eikö tämä todista, että toisia ihmisiä kohtaan osoitettu huomio ja itseensä kohdistettu huomio ovat jyrkkiä vastakohtia? Näin olisi vain siinä tapauksessa, jos itsekkyydessä ja itserakkaudessa todella olisi kysymys samasta asiasta. Mutta juuri tämänkaltaiseen olettamukseen sisältyy se perusvirhe, josta niin monet ongelmaamme liittyvät harhakäsitykset johtuvat. Itsekkyys ja itserakkaus eivät suinkaan ole yksi ja sama asia, vaan toistensa vastakohdat. Itsekäs ihminen ei rakasta itseään suinkaan liian paljon, vaan liian vähän; itse asiassa hän vihaa itseään. Tästä itseensä kohdistuvasta rakkauden ja huolenpidon puutteesta, joka on vain eräs ilmaus hänen kykenemättömyydestään luovaan asennoitumiseen, seuraa luonnostaan tunne kaiken tyhjyydestä ja petollisuudesta. Hänen on pakko onnettomuudessaan ja ahdistuneisuudessaan yrittää vain ahmia elämältä itselleen niitä tyydytyksen anteja, joiden lähteille pääsyn hän on sulkenut itseltään. Hän näyttää huo-

lehtivan itsestään liiankin paljon, ja kuitenkin hän vain yrittää huonolla menestyksellä peitellä ja korvata sitä, ettei ole onnistunut pitämään huolta todellisesta itsestään. Freud väittää, että itsekäs ihminen on narsistinen ihminen, joka on luopunut rakastamasta toisia ihmisiä rakastaakseen vain itseään. On totta että itsekäs ihminen ei kykene rakastamaan toisia ihmisiä: mutta aivan yhtä vähän hän kykenee rakastamaan itseäänkään.

On helpompaa ymmärtää itsekkyyttä vertaamalla sitä toisiin kohdistuviin omistamisen haluun sellaisena kuin tätä esiintyy esimerkiksi liikahuolehtivassa äidissä. Vaikka tämä tietoisesti uskookin olevansa erittäin hellä lastaan kohtaan, hänessä piilee itse asiassa syvälle »poistungettu» vihamielisyys tätä hänen rakasta lastaan kohtaan. Hän ei huolehdi niin tavattomasti lapsestaan sen vuoksi, että hän rakastaisi tätä niin paljon, vaan koska hän pyrkii tällä liikahuolehtivaisuudellaan peittämään ja korvaamaan syvemmällä piilevää todellisen rakkauden puutettaan.

Tätä itsekkyyden olemusta koskevaa teoriaa vahvistavat psykoanalyyttiset, neuroottista »epäitsekkyyttä» koskevat kokemukset. Tämänkaltainen neuroosi ilmenee varsin useilla ihmisillä, joskaan ei välittömästi juuri näissä, vaan eräissä muissa sille läheisissä muodoissa, kuten masentuneisuutena, väsymyksenä, haluttomuutena työhön, epäonnistumisina rakkaussuhteissa jne. Epäitsekkyyttä ei tällöin kuitenkaan koeta »oireeksi» jostakin neuroosista; monesti epäitsekkyyttä pidetään jopa sinä ainoana autuaaksi tekevänä

ominaisuutena, josta nämä henkilöt ovat itsessään ylpeitä. »Epäitsekäs» ihminen »ei halua mitään itselleen», hän »elää vain toisten hyväksi», hän on ylpeä siitä, että hän ei pidä itseään lainkaan tärkeänä. Häntä kummastuttaa havaita, että huolimatta epäitsekkyydestään hän on kuitenkin onneton ja että hänen suhteensa läheisimpiinkin ihmisiin ovat epätyydyttävät. Psykoanalyysi osoittaa, että hänen epäitsekkyytensä ei ole hänen muista neuroottisista oireistaan riippumaton, erillinen ilmiö, vaan eräs hänen neuroosinsa kaikkein merkittävimpiä oireita, että hänten kykynsä rakastaa ja nauttia elämästä ovat surkastuneet; että hän on itse asiassa täynnä vihamielisyyttä elämää kohtaan, ja hänen epäitsekkyytensä taakse kätkeytyy vaikeasti todettava, mutta silti voimakas itsekeskeisyys. Tällainen henkilö voidaan parantaa vain, jos hänen epäitsekkyyttään pidetään hänen neuroosinsa oireena muiden oireiden tavoin ja siten vapautetaan hänet sekä hänen epäitsekkyytensä e t t ä hänen muiden ongelmiensa taustalla piilevästä kyvyttömyydestä luovaan asennoitumiseen.

Epäitsekkyys ilmenee erittäin selvänä niissä vaikutuksissa, joita se saa aikaan toisissa ihmisissä, meidän kulttuurissamme eritoten »epäitsekkään» äidin asennoitumisen vaikutuksissa hänen lapsiinsa. Tällainen äiti uskoo että hänen epäitsekkyydessään lapset oppivat tuntemaan, mitä merkitsee olla rakastettu ja oppivat myös itse rakastamaan. Äidin epäitsekkyyden seuraamukset eivät kuitenkaan vastaa lainkaan hänen toiveitaan. Lapset eivät vaikutakaan sellaisilta onnellisilta ihmisiltä, jotka ovat vakuuttuneita siitä, että

heitä rakastetaan; he ovat päinvastoin ahdistuneita, jännittyneitä, pelkäävät menettävänsä äitinsä hyväksymisen ja pettävänsä tämän heihin asettamat toiveet. Usein tarttuu äidin elämää kohtaan tuntema salattu vihamielisyys lapsiinkin, vaikka he eivät tätä selvästi tiedostakaan, vaan lähinnä vaistoavat ja lopulta se saa heidätkin voimakkaasti valtaansa. Tarkkaan ottaen ei »epäitsekkään» äidin vaikutus lapsiinsa eroa paljonkaan itsekkään äidin vaikutuksesta; usein se on jopa pahempi, koska äidin epäitsekkyys estää lapsia arvostelemasta häntä. Heidät on ikään kuin pakotettu olemaan pahoittamatta äidin mieltä; hyveen naamion varjolla heidät opetetaan olemaan pitämättä elämästä. Se jolla on tilaisuus seurata sellaista äitiä, jonka rakkaus on aitoa, voi helposti todeta, että mikään ei herätä lapsessa herkemmin rakkauden, ilon ja onnen elämyksiä kuin kokemus, että hän on sellaisen äidin rakastama, joka rakastaa myös itseään.

Edellä esitettyjä itserakkautta koskevia ajatuksia ei voisi paremmin ilmaista lyhyessä muodossa kuin lainaamalla seuraavia Mestari Eckhartin sanoja samasta aiheesta: »Jos sinä rakastat itseäsi, rakastat kaikkia muita samalla tavalla kuin itseäsi. Niin kauan kuin sinä rakastat toista ihmistä vähemmän kuin itseäsi, et täysin onnistu rakastamaan itseäsi, mutta jos sinä rakastat kaikkia yhtäläisesti, itsesi mukaanlukien, olet rakastava kaikkia kuin yhtä ainoata henkilöä, ja tämä henkilö on Jumala ja ihminen samassa persoonassa. Niinpä se on suuri ja hurskas ihminen, joka rakastaa itseään ja rakastaa toisia ihmisiä samoin kuin hän rakastaa itseään.»[15])

e. Jumalan rakastaminen

Edellä mainittiin, että rakastamisen tarpeemme perustuu erillisyyteemme liittyvään kokemukseen ja tästä johtuvaan tarpeeseen vapautua erillisyyden aiheuttamasta ahdistuneisuudesta yhteyden avulla. Rakkauden uskonnollinen muoto, jota kutsutaan Jumalan rakastamiseksi, ei psykologisesta näkökulmasta katsoen ole mikään poikkeus tästä säännöstä. Senkin pohjana on pyrkimys vapautua erillisyydestä ja päästä yhteyteen. Itse asiassa on Jumalan rakastaminen yhtä monitahoinen rakastamisen muoto kuin ihmisenkin rakastaminen — ja suurelta osalta löytyvät siitä samat eroavuudetkin.

Kaikissa teistisissä uskonnoissa, sekä polyteistisissä että monoteistisissä, Jumala edustaa korkeinta arvoa, korkeinta hyvää. Mitä Jumala tarkemmin merkitsee, johtuu tällöin siitä, mikä ihmiselle on kaikkein parasta. Jumalan käsitteen ymmärtämisen täytyy sen vuoksi lähteä erittelystä, joka kohdistuu Jumalaa palvovan ihmisen luonteenrakenteeseen.

Ihmisrodun kehitystä, sen perusteella mitä me siitä tiedämme, voidaan luonnehtia ihmisen irtautumiseks luonnosta, äidistä ja veren ja maaperän siteistä. Historian alkuhämärässä, vaikka ihminen onkin jo menettänyt alkuperäisen yhteytensä luontoon, hän on vielä voimakkaasti näistä entisistä siteistään riippuvainen. Hän tuntee yhä olevansa yhtä eläinten ja puiden kanssa ja pyrkii liittämään elämänsä mahdollisimman läheisesti luonnon muuhun elämänkulkuun. Useat alkukantaiset uskonnot ovat täynnä todisteita tämän asteen kehityksestä. Eläimestä tulee palvottu totemieläin; eläinnaamioita kannetaan juhlallisissa uskonnollisissa menoissa tai sodissa; eläintä palvotaan kuin jumalaa. Kehityksen myöhäisemmässä vaiheessa, ihmisen taidon kehityttyä taitajan ja käsityöläisen asteelle, ja hänen vapauduttuaan luonnon antimien satunnaisuuden hänen elämälleen asettamista rajoista — löytämistään hedelmistä ja tappamistaan eläimistä — ihminen luo itselleen Jumalan omien kättensä tuotteista. Tällä asteella palvotaan savesta, hopeasta tai kullasta tehtyjä jumalia. Ihminen näkee omien voimiensa ja taitojensa vaikuttavan näissä itse tekemissään jumalankuvissa ja palvoo näin muunnetussa muodossa omaa mahtiaan ja omia aikaansaannoksiaan. Tämän jälkeen seuraavassa vaiheessa ihminen antaa jumalilleen ihmisen muodon. Näyttää siltä, että tämä voi tapahtua vasta silloin, kun hän on päässyt riittävästi perille itsestään ja on havainnut ihmisen korkeimmaksi ja arvokkaimmaksi kaikista maailman »esineistä». Tässä jumalanpalvonnan antropomorfisessa vaiheessa esiintyy kahdenlaista kehitystä. Toinen niistä liittyy jumalien sukupuoleen ja toinen ihmisen saavuttamaan kypsyysasteeseen, mikä värittää sekä jumalien ominaisuuksia että ihmisen jumaliin kohdistuvan rakkauden luonnetta.

Puhukaamme ensin uskontojen kehittymisestä äitikeskeisistä isäkeskeisiksi. On varsin ilmeistä, että useimmissa kulttuureissa on niiden uskonnon patriarkaalista vaihetta edeltänyt matriarkaalinen vaihe, aivan kuten Bachofen ja Morgan esittivät viime vuosi-

---

15) Mestari Eckhart, *Deutsche Predigten und Traktate*, julk. ja käänt. Josef Quint, München 1955, s. 214.

sadan puolivälissä ja huolimatta siitä, että useimmissa akateemisissa piireissä näiden tutkijoiden teorioihin on suhtauduttu kielteisesti. Matriarkaalisessa vaiheessa on äiti korkein olento. Hän on pääjumalatar ja on myös perheen ja yhteiskunnan auktoriteetti. Ymmärtääksemme matriarkaalisen uskonnon perusolemusta meidän on vain muistettava, mitä edellä on esitetty äidinrakkaudesta. Äidinrakkaus on ehdotonta, kaikkea suojelevaa ja kaiken kasvun sallivaa; koska se on ehdotonta, sitä ei voida valvoa eikä hankkia. Sen omistaminen synnyttää rakastetussa henkilössä autuuden elämyksen; sen puuttuminen taas äärimmäisen epätoivon tunteen siitä, että kaikki on kadotettu. Koska äiti rakastaa lapsiaan siksi, että ne ovat hänen lapsiaan, eikä siksi että he ovat »hyviä», tottelevaisia tai toteuttavat hänen toiveensa ja käskynsä, äidinrakkaus perustuu tasa-arvoisuuteen. Kaikki ihmiset ovat tasa-arvoisia, koska kaikki ovat yhden äidin lapsia, koska kaikki ovat Maa-Emon lapsia.

Ihmiskunnan kehityksen seuraava aste, ainoa josta meillä on olemassa tarkkoja tietoja ja jonka kohdalla ei tarvitse turvautua päätelmiin ja rakennelmiin, on patriarkaalinen vaihe. Tässä vaiheessa äiti on suistettu ylhäisestä asemastaan ja isä on Korkein Olento sekä uskonnossa että yhteiskunnassa. Isänrakkauden luonteeseen kuuluu, että hän esittää vaatimuksia, laatii lakeja ja sääntöjä ja että hänen rakkautensa poikaa kohtaan riippuu siitä, miten tämä täyttää hänen toivomuksensa. Hän pitää eniten siitä pojastaan, joka on eniten hänen kaltaisensa, joka parhaiten tottelee häntä ja joka on soveliain tulemaan hänen seuraajakseen ja

hänen omaisuuksiensa haltijaksi. (Patriarkaalisen yhteiskunnan kehitys kulkee rinta rinnan yksityisomaisuuden kehityksen kanssa.) Tämän vuoksi patriarkaalinen yhteiskunta on välttämättä hierarkinen; ihmisten tasa-arvoisuuden syrjäyttää kilpailu ja toisten edelle pyrkiminen. Olipa sitten kysymys Intian, Egyptin tai Kreikan kulttuureista tai juutalais-kristillisestä tai muhamettilaisesta uskonnosta, me olemme keskellä patriarkaalista maailmaa miespuolisine jumalineen, joista yksi on ylijumala, tai maailmaa, jossa yksi ainoa jumala, J u m a l a, on syrjäyttänyt kaikki muut jumalolennot. Mutta koska äidinrakkauden tarvetta on mahdoton hävittää ihmissydämistä, ei ole ihme ettei rakastavan äidin hahmoa ole pystytty kokonaan karkoittamaan jumalien pantheonista. Juutalaisessa uskonnossa nämä äidilliset piirteet ovat siirtyneet nimenomaan sen erilaisiin mystiikkaa lähellä oleviin virtauksiin. Katolisessa uskonnossa on äiti suorastaan eräs kirkon symboleja, Neitsyt Marian edustaessa äidinrakkauden toista ilmentymää. Eikä äidin hahmo puutu kokonaan protestantismistakaan, vaikka se onkin täällä piilevä. Lutherin mukaan ihminen ei voi t e h d ä yhtään mitään ansaitakseen Jumalan armon. Jumalan rakkaus on sulaa armoa. Usko tähän armoon ja tekeytyminen mahdollisimman pieneksi ja avuttomaksi on protentanttisuuden keskeisin sanoma. Mitkään hyvät työt eivät vaikuta Jumalaan — tai saata Jumalaa rakastamaan meitä, kuten katolinen oppi esittää. Katolinen oppi hyvistä töistä on näin ollen merkki sen patriarkaalisuudesta; minä saatan ansaita Isän rakkauden tottelemalla ja täyttämällä hänen käskynsä.

Huolimatta ulospäin näkyvästä patriarkaalisuudestaan kätkeytyy Lutherin oppiin myös annos matriarkaalisuutta. Äidin rakkautta ei ole mahdollista ansaita; se joko on tai sitä ei ole; ainoa mitä minä voin tehdä on uskoa (eli kuten psalmissa sanotaan: »Jätä asiasi Herran haltuun. Hän vapahtakoon hänet, hän pelastakoon hänet, koska on häneen mieltynyt.»[16]) ja muuttua avuttomaksi ja mitättömäksi. Mutta Lutherin opille on nimenomaan ominaista, että äidin hahmo on hävinnyt taka-alalle ja isän hahmo on tullut sen tilalle; niinpä tämän uskonnon pääpiirteiksi ovat muodostuneet, ei suinkaan äidinrakkauden varmuuteen kohdistuva luottamus, vaan *isän* ehdollisen rakkauden aiheuttamat kiihkeät epäilyn sekä keskenään vaihtelevat toivon ja toivottomuuden tunteet.

Uskonnossa esiintyvien matriarkaalisten ja patriarkaalisten piirteiden tarkasteleminen osoittaa mielestäni selvästi, että Jumalaan kohdistuvan rakkauden luonne riippuu siitä osuudesta, mikä näillä piirteillä kulloinkin on asianomaisessa uskonnossa. Patriarkaalisvaltaisessa uskonnossa minä rakastan Jumalaa kuin isääni; minä oletan että hän on oikeudenmukainen ja ankara, että hän rankaisee ja palkitsee ja että hän on lopulta valitseva minut rakkaimmaksi pojakseen, aivan kuten Jumala valitsi Abrahamin, Isak valitsi Jaakobin ja Jumala oman valitun kansansa. Matriarkaalisvaltaisessa uskonnossa minä rakastan Jumalaa kuin kaikkeasyleilevää äitiä. Minä luotan hänen rakkauteensa ja siihen, ettei köyhyys, ei voimattomuus eikä mikään synti voi erottaa minua hänen rakkaudestaan,

[16]) Psalmi 22: 9.

ja ettei hän aseta ketään lapsistaan tässä suhteessa minun edelleni. Mitä tahansa minulle tapahtuneekin, hän auttaa minua, pelastaa minut, antaa minulle anteeksi. On tarpeetonta sanoa, ettei minun rakkauttani Jumalaa kohtaan ja Jumalan rakkautta minua kohtaan voi erottaa toisistaan. Jos Jumala on isä, hän rakastaa minua kuin omaa poikaansa ja minä rakastan häntä kuin omaa isääni. Jos Jumala on äiti, määrää tämä seikka meidän välisemme rakkauden luonteen.

Tämä äidillisten ja isällisten piirteiden välinen ero ei ole ainoa rakastamisen olemukseen kuuluva seikka. Toinen puoli asiaa sisältyy ihmisen saavuttamaan kypsyyden asteeseen, mikä myös värittää ihmisen Jumalakäsitystä ja hänen Jumalaa kohtaan tuntemaansa rakkautta.

Koska ihmissuvun kehitys jo varhain siirtyi äitikeskeisen yhteiskuntarakenteen asteelta isäkeskeiselle asteelle, mikä muutos tapahtui myös uskonnon piirissä, meidän on mahdollista tarkastella rakkauden kehittymistä kypsyyttä kohti pääasiassa vain patriarkaalisen uskonnon piirissä[17]). Tämän kehityksen alkuvaiheessa me tapaamme itsevaltiaan ja mustasukkaisen Jumalan, joka pitää luomaansa ihmistä omaisuutenaan, jota hän voi käsitellä miten haluaa. Tämä on se vaihe, jolloin Jumala karkottaa ihmisen pois paratiisista, koska tämä voisi muuten uudestaan syödä tiedon puusta ja tulla

[17]) Tämä pitää paikkansa erityisesti lännen monoteistisista uskonnoista. Intian uskonnoissa äitihahmot vaikuttivat pitempään, esim. Kali-jumalatar; buddhismissa ja taoismissa jumalan — tai jumalattaren — käsite oli vailla minkäänlaisia erikoispiirteitä, ellei peräti täysin vailla mitään sisältöä.

siten Jumalan kaltaiseksi; tämä on se vaihe, jolloin Jumala päättää hävittää ihmisrodun hukuttamalla, koska yksikään ihmisistä ei häntä miellytä, lukuunottamatta hänen omaa mielipoikaansa Noakia. Tämä on se vaihe, jolloin Jumala vaatii Abrahamia tappamaan rakkaan poikansa Isakin, osoittaakseen tällä ehdottoman tottelevaisuuden teolla olevansa Jumalan rakkauden arvoinen. Mutta samaan aikaan alkaa uusi vaihe; Jumala tekee Noakin kanssa liiton ja lupaa, ettei nän enää milloinkaan aio hävittää ihmisrotua, tämän liiton sitoessa myös häntä itseään. Eikä Jumala ole sidottu vain lupauksiinsa vaan myös vanhurskauteensa, ja tähän perustuen Jumalan on pakko myöntyä Abrahamin pyyntöön säästää Sodoma, jos täältä löytyy kymmenenkin vanhurskasta asukasta. Mutta kehitys ei pysähdy siihenkään, että Jumala muuttuu itsevaltiaasta heimopäälliköstä rakastavaksi isäksi, jota sitovat hänen itse säätämänsä periaatteet; Jumala muuttuu isähahmosta edustamiensa periaatteiden, vanhurskauden, totuuden ja rakkauden symboliksi. Jumala o n totuus, Jumala o n vanhurskaus. Kehityksen tässä vaiheessa Jumala lakkaa olemasta persoona, ihminen, isä; hänestä tulee ilmiöiden moninaisuuden taustalla vaikuttavan yhteyden periaatteen symboli, sitä kukkaa edustava symboli, joksi ihmisessä asustava jumalallisen hengen siemen on aikanaan kasvava. Jumalalla ei voi olla nimeä. Nimi viittaa aina johonkin esineeseen tai henkilöön tai ylipäänsä johonkin määrättyyn. Miten Jumalalla voi olla nimi, ellei hän ole mikään henkilö tai esine?

Paras esimerkki tästä muutoksesta esiintyy Raamatun kertomuksessa Jumalan ilmestymisestä Moosekselle. Kun Mooses kertoo Jumalalle, että hebrealaiset eivät usko Jumalan lähettäneen häntä, ellei hän voi kertoa näille Jumalan nimeä (miten epäjumalanpalvojat voisivat ymmärtää nimetöntä Jumalaa, koska epäjumalan olemukseen kuuluu, että sillä on tietty nimi?), Jumala tekee myönnytyksen. Hän sanoo Moosekselle, että hänen nimensä on »Minä olen se joka minä olen». Ja hän sanoo vielä: »Sano israelilaisille näin: 'M i n ä o l e n'» Tämä »Minä olen» merkitsee, että jumala ei ole mitään määrättyä, ei ole mikään henkilö eikä »olento». Ilmauksen paras mahdollinen käännös lienee tämä: Kerro heille, että »minun nimeni on nimetön». Kielto ettei saa turhaan lausua hänen nimeään, ettei hänen nimeään saa lainkaan mainita — nämä kiellot viittaavat samaan: ihmisen vapauttamiseen siitä käsityksestä, että Jumala on ihminen, että hän on persoona. Tämä uusi ajatus muuttuu myöhemmässä teologisessa kielenkäytössä näkemykseksi, ettei Jumalalle voida antaa mitään myönteisiä ominaisuuksia. Jumalan kutsuminen viisaaksi, voimakkaaksi ja hyväksi perustuu yhä käsitykseen, että hän on persoona; Jumalasta voidaan sanoa ainoastaan se mitä hän e i ole, hänestä voidaan sanoa vain, että hän e i ole rajoitettu, ei ole vailla rakkautta, ei ole epäoikeudenmukainen. Kuta enemmän minä tiedän, mitä Jumala e i ole, sitä paremmin minä tunnen Jumalan.[18])

Kypsyvän monoteismin aatteen seuraaminen viimeisiin johtopäätöksiinsä ei voi olla päätymättä

[18]) Vert. Maimonideen käsitystä negatiivisista attribuuteista hänen teoksessaan »*The guide for the perplexed.*»

mihinkään muuhun toteamukseen kuin siihen, että Jumalan nimeä ei pidä lainkaan mainita, että J u m a l a s t a ylipäänsä ei voi puhua. Jumala muuttuu siksi, mitä hän jo mahdollisuutena on monoteistisessa teologiassa: nimetön Yksi, sanoin lausumaton epämääräisyys, näkyvän maailman takana aavistettu kaikkiyhteys, kaiken olevaisen perusta; Jumalasta tulee totuus, rakkaus, vanhurskaus. Jumala on minä sikäli kuin minä olen ihminen.

Tämä kehitys antropomorfisesta jumalakäsityksestä puhtaaseen monoteistiseen jumalakäsitykseen aiheuttaa muutoksen myös Jumalaan kohdistuvassa rakkaudessa. Abrahamin Jumalaa voi rakastaa ja pelätä, kuten isää rakastetaan tai pelätään, pääpainon ollessa milloin rakkauden kohteen anteeksiantavuudessa, milloin taas vihassa. Niin kauan kuin Jumala käsitetään isäksi, minä koen itseni lapseksi enkä ole vielä riittävästi vapautunut autistisista kaikkitietävyyden ja kaikkivoipaisuuden toiveistani. En pysty vielä arvioimaan asiallisesti osastani inhimillisenä olentona johtuvia rajoituksia, en myös tietämättömyyttäni ja avuttomuuttani. Kuvittelen yhä lapsen tavoin, että täytyy olla olemassa isä, joka pitää minusta huolta, joka suojaa minua ja rankaisee minua, isä joka pitää minusta, kun olen tottelevainen, joka on mielissään kun ylistän häntä ja vihainen kun olen tottelematon. On aivan ilmeistä, että valtaosa ihmisistä ei ole kehittynyt elämässään tätä lapsenomaista astetta pitemmälle, joten useimpien ihmisten uskossa Jumalaan on kysymys uskosta auttavaan isään — lapsellinen illuusio. Huolimatta siitä, että muutamat ihmiskunnan suuret opettajat ja eräät harvat yksityiset ihmiset ovat jättäneet tämän epäkypsän jumalakäsityksen taakseen, uskonnossa yleensä liikutaan juuri tällä lapsenomaisella tasolla.

Tästä syystä on Freudin tämänkaltaiseen jumalakäsitykseen kohdistama kritiikki paikallaan. Hän erehtyi kuitenkin siinä, että hän ei kiinnittänyt huomiota monoteistisen uskonnon toiseen puoleen, sen varsinaiseen ytimeen, johon sisältyvä logiikka johtaa välttämättömyydellä tämänkaltaisen jumalakäsityksen hylkäämiseen. Tosi uskonnollinen ihminen, joka seuraa monoteistista jumalakäsitystä sen puhtaimmassa muodossaan, ei rukoile Jumalalta mitään eikä odota häneltä mitään; hän ei rakasta Jumalaa kuten lapsi rakastaa isäänsä tai äitiään; hän on päätynyt nöyrästi tunnustamaan omat rajoituksensa: tietämään ettei hän tiedä mitään Jumalasta. Jumalasta tulee hänelle kaiken sen symboli, jota kohti ihminen on jo vuosisatoja ja vuosituhansia pyrkinyt: hengen maailman, rakkauden, totuuden ja oikeudenmukaisuuden symboli. Hän uskoo niihin periaatteisiin, joita »Jumala» hänelle merkitsee; hän pyrkii ajattelussaan totuuteen, elää elämäänsä rakkaudessa ja oikeudenmukaisuudessa — ja pitää kaikkea elämäänsä liittyvää arvokkaana vain sikäli kuin se tarjoaa hänelle mahdollisuuden kehittää omia inhimillisiä voimavarojaan — vain tätä hän pitää ainoana todellisuutena, jolla on merkitystä, ainoana todella tietämisen arvoisen tiedon kohteena, ja lopulta hän ei puhu Jumalasta — ei edes mainitse hänen nimeään. Jumalan rakastaminen, jos hän käyttäisi tällaista ilmaisua, merkitsisi hänen kohdallaan

pyrkimystä täydellisen rakastamisen taidon saavuttamiseen, »Jumalan» toteuttamista omassa elämässään.

Tästä näkökulmasta monoteistisen ajattelun välttämätön seuraus on kaiken »teo-logian», kaiken »Jumalaa koskevan tiedon» kieltäminen. Tätä radikaalista näkemystä ei kuitenkaan pidä sekoittaa ei-teistisiin uskontoihin, joita edustavat mm. varhainen buddhismi ja taoismi.

Kaikissa teistisissä järjestelmissä, myös teismin eiteologisissa, mystillisissä muodoissa, lähdetään siitä olettamuksesta, että on olemassa ihmisen valtavasti ylittävä henkinen todellisuus, joka vasta tekee ihmisen henkiset kyvyt ja hänen pelastukseen ja uudestisyntymiseen tähtäävät pyrkimyksensä mielekkäiksi ja merkittäviksi. Ei-teistisissä järjestelmissä ei lähdetä mistään tämänkaltaisesta ihmisen valtavasti ylittävästä henkisestä todellisuudesta. Rakkautta, järkeä ja oikeudenmukaisuutta esiintyy maailmassa vain sikäli ja siinä määrin kuin ihminen pystyy kehityksensä kulussa niitä oman olemuksensa syvyyksistä tuottamaan. Tämän näkemyksen valossa ei elämällä ole mitään muuta merkitystä kuin se merkitys, jonka ihminen itse sille antaa; ihminen on täysin yksin paitsi auttaessaan kanssaihmisiään.

Puhuttuani edellä Jumalaan kohdistuvasta rakkaudesta haluan korostaa sitä seikkaa, että oma näkemykseni ei ole teistinen näkemys, sillä Jumalan käsite merkitsee minulle vain tiettynä historiallisena ajankohtana syntynyttä käsitystä niistä pyrkimyksistä, jotka ihminen on arvostanut korkeimmalle ja joiden hän on katsonut edustavan totuuden ja yhteyden kaipuutaan. Mutta uskon samalla, että monoteismi puhtaimmassa muodossaan ja ei-teistinen käsitys henkisestä todellisuudesta ovat kaksi näkemystä, joiden ei erilaisuudestaan huolimatta tarvitse olla ristiriidassa keskenään.

Tällä kohtaa tulee kuitenkin vastaamme eräs toinen Jumalan rakastamisen ongelmaan liittyvä seikka, jota on syytä tarkastella ongelman koko monisyisyyden paljastamiseksi. Viittaan siihen perustavaa laatua olevaan eroavuuteen, mikä vallitsee idän (Kiina ja Intia) ja lännen uskonnollisten asenteiden välillä; tämä ero on mahdollista ilmaista loogisten käsitteiden avulla. Aristoteleesta alkaen on läntinen maailma seurannut aristoteelisen logiikan sääntöjä. Tämän logiikan perustana on indenttisyyden laksi, jonka mukaan A on A, ristiriidan laki (A ei ole ei-A) ja poissulkevan kolmannen laksi (A ei voi olla sekä A että ei-A, ei myöskään A tai ei-A). Aristoteles ilmaisee käsityksensä hyvin selvästi seuraavassa virkkeessä: »On mahdotonta että sama predikaatti samanaikaisesti ja samassa suhteessa sekä kuuluu että ei kuulu yhdelle ja samalla subjektille ... Tämä on siten varmin kaikista periaatteista ...[19])

Tämä aristoteelisen logiikan perusväittämä on syöpynyt niin syvälle meidän ajatteluumme, että sitä pidetään »luonnollisena» ja itsestään selvänä, samalla kun sellainen väite, että X on sekä A että ei-A tuntuu mielettömältä. (Väite kohdistuu tietysti subjektiin X tiettynä ajankohtana eikä suinkaan subjektiin X kahtena eri ajankohtana tai sen kahteen eri puoleen.)

[19]) Aristoteles, *Metafysiikka*, Gamma 1005 b, 20.

Aristoteeliselle logiikalle vastakkainen, ns. paradoksaalisen logiikan mukaan A ja ei-A eivät poissulje toisiaan X:n predikäaatteina. Paradoksaalinen logiikka antoi leimansa Kiinan ja Intian ajattelulle ja Herakleitoksen filosofialle, esiintyen myöhemmin dialektiikan nimisenä Hegelin ja Marxin ajattelussa. Paradoksaalisen logiikan keskeisen periaatteen on Laotse ilmaissut varsin selvästi lausuessaan: »Sanat jotka todella ovat totta, ovat paradoksaalisia.»[20]) ja Chuangtzu ilmaisee saman asian seuraavasti: »Se mikä on yksi, on yksi. Se mikä on ei-yksi, on myös yksi.» Seuraavat paradoksaalisen logiikan lausumat ovat myönteisiä: on ja ei ole. Seuraava lausuma taas on kielteinen: ei ole tämä eikä tuo. Edellisenkaltaiset lausumat ovat yleisiä taolaisessa ajattelussa, Herakleitoksella ja myöhemmin Hegelillä; jälkimmäistä tyyppiä oleva lausuma on yleinen Intian ajattelussa.

Aristoteelisen ja paradoksaalisen logiikan välillä vallitsevan eron tarkka selvittäminen ei kuulu tämän teoksen puitteisiin. Mainitsen kuitenkin vielä eräitä esimerkkejä tehdäkseni siihen sisältyvän periaatteen ymmärrettävämmäksi. Paradoksaalisen logiikan varhaisinta filosofista muotoa edustaa länsimaisessa ajattelussa Herakleitoksen filosofia. Hänen mukaansa vastakohtien välinen ristiriita on kaiken olevaisen perusta. »He eivät ymmärrä», hän lausuu, »että itsensä kanssa ristiriidassa oleva Kaikkiykseys on indenttinen itsensä kanssa: ristiriitainen harmonia

[20]) Laotse, *Taoteking*, toim. F. Max Mueller, OUP, London 1927, s. 120.

kuten jousen ja lyyran välillä»[21]) Tai vielä selvemmin: »Astumme samaan virtaan, emmekä kuitenkaan samaan; se olemme me, emmekä kuitenkaan me»[22]) Tai myös: »Yksi ja sama ilmenee olioissa elävänä ja kuolleena, unena ja valveillaolona, nuoruutena ja vanhuutena.»[23])

Laotsen filosofia ilmentää saman asian runollisemmassa muodossa. Taoismin paradoksaalista ajattelua kuvaa hyvin seuraava lausuma: »Raskas on kevyen perusta; lepo liikkeen herra.»[24]) Tai myös seuraava: »Tao ei säännöllisessä kulussaan tee mitään, ja niin ei ole mitään mitä se ei tee.»[25]) Tai vielä: »Minun sanani ovat helpot ymmärtää ja niiden mukaan on helppo toimia; mutta koko maailmassa ei ole ketään, joka ne ymmärtäisi ja toimisi niiden mukaan.»[26]

Niin taolaisessa kuin intialaisessa ja Sokrateen ajattelussa on ajattelun korkein aste tietoa siitä, ettemme tiedä yhtään mitään. »Tietää ettei mitään tiedä on korkeinta; pitää tietämättömyyttä tietona on sairaus.»[27]) Tämänkaltaisesta filosofiasta seuraa välttämättä, että korkein hyvä on vailla nimeä. Viimeistä todellisuutta, äärimmäistä Yhtä ei voi ilmaista sanoin eikä tavoittaa ajatuksin. Eli kuten Laotse asian ilmaisee: »Tao joka voidaan ymmärtää ei ole ikuinen ja muuttumaton Tao. Nimi joka voidaan mainita ei

[21]) W. Capelle, Die Vorsokratiker, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1953, s. 134.
[22]) Samoin, s. 132.
[23]) Samoin, s. 133.
[24]) Mueller, main.teos, s. 69.
[25]) Samoin, s. 79.
[26]) Samoin, s. 112.
[27]) Samoin, s. 113.

ole ikuinen ja muuttumaton nimi.»[28]) Tai hieman toisin sanoin: »Me katselemme sitä emmekä näe sitä ja kutsumme sitä emmekä kuule ja kutsumme sitä 'kuulumattomaksi'. Me yritämme tarttua siihen emmekä saa siitä otetta ja kutsumme sitä 'hienoksi'. Näiden kolmen ominaisuuden perusteella sitä on mahdoton kuvata; ja niin me liitämme ne yhteen ja saamme tulokseksi Yhden.»[29]) Ja vielä eräs saman ajatuksen ilmaisu: »Se joka tuntee Taon ei puhu siitä, ja se joka puhuu Taosta ei tunne sitä.»[30])

Brahmaanien filosofiassa on kysymys ilmiöiden moninaisuuden ja niiden yhteyden (Brahma) välisen suhteen tarkastelusta. Mutta Intian ja Kiinan paradoksaalista filosofiaa ei pidä sekoittaa dualistiseen näkemykseen. Harmonia (yhteys) perustuu juuri siihen näennäiseen ristiriitaan, josta tässä filosofiassa näyttää olevan kysymys. »Brahmaanien ajattelu oli alusta asti keskittynyt tarkastelemaan ilmiömaailman moninaisten näkyvien voimien ja muotojen samanaikaisia ristiriitaisuuksia ja yhteyttä . . .» [31]) Kaikkien olioiden ja myös ihmisen takana vaikuttava perusvoima ylittää ihmisen sekä älylliset että aistinkyvyt. Sen vuoksi se »ei ole tätä eikä tuota». »Tässä ankaran ei-dualistisessa näkemyksessä ei kuitenkaan vallitse minkäänlaista ristiriitaa 'todellisen' ja 'epätodellisen' välillä.»[32]) Etsiessään yhteyttä moninaisuuden takaa

28) Samoin, s. 47.
29) Samoin, s. 57.
30) Samoin, s. 100.
31) H. R. Zimmer, *Philosophies of India*, Pantheon Books, New York 1951.
32) Samoin.

brahmaaniajattelijat tulivat siihen tulokseen, että ilmiössä havaitut vastakohtaparit eivät edusta luontoa sellaisenaan, vaan johtuvat ilmiöiden tarkkailijasta, hänen havaintokyvystään. Ilmiöitä tarkkailevan ajatuksen on noustava havaintojentekijän tasoa ylemmäs voidakseen päästä tajuamaan olevaista itseään. Vastakohtaisuus on ihmisen sielun kategoria eikä itse todellisuuteen kuuluva ominaisuus. Rig-Veda ilmaisee tämän seuraavasti: »Minä olen molempia, elämänvoima ja elämän aines, kaksi yhdessä.» Vedojen ajattelu on tehnyt vieläkin pitemmälle menevät johtopäätöksensä näkemyksestä, että ristiriidat kuuluvat erottamattomasti ajattelemiseen niin kauan kuin liikutaan havaintotekijän tasolla. Sen mukaan on ajatteleminen — kaikkine hienouksineen — »vain eräs tietämättömyyden korkeampi muoto, itse asiassa Maian kaikkein korkeimmanasteisen petollisuuden ilmaus.»[33])

Paradoksaalisella logiikalla on tärkeä merkitys Jumalakäsitteelle. Sikäli kuin Jumala edustaa äärimmäistä todellisuutta, ja sikäli kuin ihmismieli havaitsee todellisuutta vain vastakohtia täynnä olevana, Jumalasta ei voi lausua minkäänlaisia myönteisiä ominaisuuksia. Vedojen mukaan edustaa käsitys kaikkitietävästä ja kaikkivoivasta Jumalasta tietämättömyyden korkeinta astetta.[34]) Tämä tekee ymmärrettäväksi Taon nimettömyyden, Moosekselle ilmestyvän Jumalan nimettömän nimen ja Mestari Eckhartin »ehdottoman ei-mitään» välillä vallitsevan

33) Samoin, s. 424.
34) Vert. Zimmer, em. teos, s. 424.

yhteyden. Vain kielteinen puoli voidaan tajuta, ei koskaan tosiolevaisen myönteistä puolta. »Niinpä ihminen ei voi Jumalaa tuntea, vaikka hän hyvin tietäisikin, mitä Jumala ei ole ... Tyytyessään tietämättömyyteen sielu viittaa korkeimpaan hyvään.»[35]) Mestari Eckhartille »Jumalallinen Yksi on kieltojen kielto ... Jokainen olio sisältää kiellon: yksi kieltää olevansa joku toinen.»[36]) Tästä on vain askel eteenpäin Mestari Eckhartin määritelmään, että Jumala on »ehdoton ei-mitään», aivan kuin äärimmäinen todellisuus on Kabbalassa »En Sof» eli Ääretön Yksi.

Olen tarkastellut edellä aristoteelisen ja paradoksaalisen logiikan välillä vallitsevaa eroa valmistaakseni maaperää erään tärkeän erottelun tekemiseksi Jumalan rakastamisen käsittelyn yhteydessä. Paradoksaalisen logiikan edustajat väittävät, että todellisuutta voidaan havaita vain ristiriitaisena, ja että on mahdoton a j a t u k s e n avulla tajuta todellisuuden perimmäistä yhteyttä, itseään yhtä. Tästä päädyttiin siihen, että luovuttiin etsimästä vastausta viimeisiin kysymyksiin a j a t u k s e n avulla. Ajatus voi johtaa meidät vain toteamukseen, että tieto ei voi antaa meille lopullista vastausta. Ajattelun maailma on välttämättä ristiriitojen maailma. Ainoa tie tosiolevaisen täydelliseen tajuamiseen ei sen vuoksi ole ajattelu, vaan toiminta, ykseyden kokeminen. Paradoksaalinen logiikka johtaa näin sellaiseen lopputulokseen, että Jumalan rakastaminen ei ole Jumalan tajuamista ajattelun avulla, eikä myös Jumalan rakastamisen ajattelemista, vaan ykseyden omakohtaista kokemista Jumalan kanssa.

35) Mestari Eckhart, *Schriften,* julk. Hermann Hüttner, Jena 1934, s. 76.
36) Mestari Eckhart, em. Quintin laitos, s. 252, vert. myös Maimonideen negatiivista teologiaa.

Tämän vuoksi on syytä korostaa oikean elämäntavan merkitystä. Kaiken elämän, jokaisen pienen ja vähäpätöisenkin askareen tulee olla kohdistunut Jumalaa koskevan tietomme lisäämiseen, missä ei kuitenkaan saa olla kysymys oikein ajattelemisesta, vaan oikein toimimisesta. Juuri näin käsittävät asian itämaiset uskonnot. Niin brahmanismin kuin buddhismin ja taoismin mukaan uskonnon perimmäinen tarkoitus ei ole oikean uskon, vaan oikean elämäntavan korostaminen. Juutalaisessa uskonnossa on kysymys samasta asiasta. Juutalaisuudessa ei esiinny juuri minkäänlaista uskoa koskevaa kiistaa (ainoa suuri poikkeus esiintyi fariseusten ja saddukeusten välillä, mutta tällöinkin oli kysymys lähinnä yhteiskuntaluokkien välisestä eroavuudesta). Juutalainen uskonto korostaa (erityisesti meidän aikakautemme alusta asti) oikean elämäntavan merkitystä, Halachan (millä sanalla on sama merkitys kuin Taolla) merkitystä.

Uuden ajan ajattelussa edustavat tätä näkemystä Spinoza, Marx ja Freud. Spinozan filosofiassa tapahtuu nimenomainen siirtyminen oikeasta uskosta elämiseen. Marx ilmaisi tämän ajatuksen seuraavaan tapaan: »Filosofit ovat vain t u l k i n n e e t maailmaa eri tavoin; kuitenkin on kysymys maailman m u u t t a m i s e s t a.» Freudin paradoksaalinen logiikka johtaa hänet psykoanalyyttiseen terapiaan, jossa on kysymys oman itsensä jatkuvasti syventävästä tuntemuksesta.

Paradoksaalisen logiikan näkökulmasta pääpaino ei ole ajattelussa vaan elämässä. Tällä näkemyksellä on ollut useita muitakin seuraamuksia. Ennen muuta se johti siihen suvaitsevaisuuteen jonka me tapaamme Intian ja Kiinan uskontojen kehityksen yhteydessä. Ellei oikea ajattelu yllä perimmäiseen totuuteen eikä voi olla pelastukseksi, ei ole mitään syytä taistella niitä vastaan, jotka ovat päätyneet erilaiseen käsitykseen. Tämä suvaitsevaisuus on saanut kauniin ilmauksensa tarinassa, jossa muutamilta miehiltä tiedustellaan, miten he kuvaisivat pimeässä tapaamaansa elefanttia. Yksi vastaa elefantin kärsää koskettaen: »Tämä eläin muistuttaa vesipiippua»; toinen vastaa elefantin korvaa koskettaen: »Tämä eläin muistuttaa viuhkaa»; ja kolmas sanoo, elefantin jalkoja koskettaen, eläimen muistuttavan pylvästä.

Toiseksi paradoksaalinen logiikka ei niinkään johtanut dogmien ja tieteen kehittymiseen, vaan ihmisen muuttumisen korostamiseen. Intialainen, kiinalainen ja mystillinen näkemys korostavat kaikki sitä, että uskonnossa ihmiselle ei ole tärkeintä se, että hän ajattelee oikein, vaan että hän elää oikein tai tulee yhdeksi Yhden kanssa keskitetyn mietiskelyn avulla.

Länsimailla korostetaan aivan päinvastaisia asioita. Koska täällä on aina oletettu perimmäisen totuuden paljastuvan oikean ajattelemisen avulla, on nimenomaan korostettu ajattelun tärkeyttä, joskin oikein elämistäkin on pidetty tärkeänä. Uskonnon alalla tämä johti lukuisten dogmien muotoilemiseen, loputtomiin väittelyihin opin oikeasta tulkitsemisesta ja

suvaitsemattomuuteen »epäuskoisia» ja kerettiläisiä vastaan. Se johti edelleen korostamaan »uskoa Jumalaan» uskonnollisen asenteen peruspiirteenä. Tämä ei tietenkään merkinnyt sitä, etteikö oikeaan elämiseenkin olisi pitänyt kiinnittää huomiota. Mutta seuraus oli kuitenkin se, että ihminen joka uskoi Jumalaan — vaikkei hän elänytkään Jumalaa — tunsi olevansa parempi sellaista ihmistä, joka eli Jumalaa vaikkei »uskonutkaan» häneen.

Ajattelun korostamisella on myös eräs toinen ja historiallisesti hyvin tärkeä seuraamus. Käsitys, että ihminen saattaisi ajattelun avulla päästä perille totuudesta, ei johtanut vain dogmeihin, vaan myös tieteen syntymiseen. Tieteellisessä ajattelussa on oikea ajattelu ainoa, millä on arvoa, olkoon sitten kysymys älyllisestä rehellisyydestä tai tieteellisen ajattelun soveltamisesta käytäntöön, ts. tekniikkaan.

Lyhyesti sanoen, paradoksaalinen ajattelu johti suvaitsevaisuuteen ja siihen, että ihmisen on muututtava. Aristoteelinen näkemys taas johti dogmeihin ja tieteeseen, katoliseen kirkkoon ja atomienergian keksimiseen.

Näiden kahden erilaisen näkemyksen seuraamuksien merkitystä Jumalan rakastamisen ongelmalle on edellä jo lyhyesti tarkasteltu, joten jäljellä on vain yhteenveto.

Vallitsevassa länsimaisessa uskonnollisessa järjestelmässä Jumalan rakastaminen on olennaisesti samaa kuin usko Jumalaan, usko Jumalan olemassaoloon, Jumalan vanhurskauteen. Jumalan rakastamisessa on oleellisesti kysymys ajatuselämyksestä. Idän uskon-

noissa ja mystiikassa Jumalan rakastaminen on oleellisesti voimakasta yhteyden tunteen kokemista, johon liittyy erotuksetta tämän rakkauden ilmeneminen ihmisen kaikessa elämäntoiminnassa. Kaikkein radikaaleimman ilmauksensa tämä näkemys on saanut seuraavissa Mestari Eckhartin sanoissa: »Jos minä siis muutun Jumalaksi ja Hän saattaa minut yhdeksi itsensä kanssa, silloin, elävässä Jumalassa, ei ole mitään eroa meidän välillämme ... Muutamat ihmiset kuvittelevat menevänsä katselemaan Jumalaa, että he näkevät Jumalan seisovan tuolla ja itsensä tässä, mutta tämä ei ole totta. Jumala ja minä: me olemme yhtä. Tajutessani Jumalan minä liitän Jumalan itseeni. Rakastaessani Jumalaa minä sulaudun Jumalaan.»[37])

Voimme nyt palata erääseen merkittävään yhtäläisyyteen, joka vallitsee ihmisen toisaalla vanhempiaan ja toisaalla Jumalaa kohtaan tunteman rakkauden välillä. Lapsi on alussa kiintynyt äitiinsä aivan kuin tämä olisi »kaiken olevaisen alkuperusta». Hän tuntee olevansa avuton ja äidin rajattoman rakkauden tarpeessa. Sitten hän kääntyy isänsä puoleen, josta muodostuu hänen tunteittensa uusi kohde, isän edustaessa ajattelun ja käyttäytymisen johtavaa periaatetta. Tässä vaiheessa häntä kannustaa halu saada osakseen isänsä hyväksyminen ja halu välttää tämän epäsuosioon joutumista. Saavutettuaan kypsyytensä ihminen vapautuu äidin ja isän hahmoista suojelevina ja määräävinä elämänvoimina ja luo itselleen omat äidilliset ja isälliset sisäiset periaatteensa. Hänestä tulee oma isänsä ja äitinsä; hän o n isä ja äiti. Ihmiskunnan his-

37) Mestari Eckhart (Quint), s. 186.

toriassa me näemme — ja voimme aavistaa — saman kehityksen: alussa Jumalan rakastaminen on avuttoman ihmisen kiintymistä äiti Jumalattareen, sen jälkeen kuuliaista isällisen Jumalan tottelemista ja tämän jälkeen ihmisen kypsyyttä ja Jumalan lakkaamista olemasta ulkopuolinen voima, koska ihmisellä ovat rakkauden ja oikeudenmukaisuuden voimat omassa rinnassaan ja koska ihmisestä on tullut yksi Jumalansa kanssa. Lopuksi hän kenties päätyy sille asteelle, jolloin Jumalasta puhutaan enää runokielellä ja symbolisessa mielessä.

Tämän vuoksi Jumalan rakastamista ei voi erottaa ihmisen vanhempiaan kohtaan tuntemasta rakkaudesta. Ellei ihminen vapaudu lapsenomaisesta sidonnaisuudestaan äitiinsä, heimoonsa tai kansaansa, jos hän jää lapsellisen riippuvaiseksi rankaisevasta ja palkitsevasta isästä tai jostakin muusta auktoriteetista, hän ei pysty tuntemaan kypsää rakkautta Jumalaa kohtaan; hänen uskontonsa edustaa silloin niitä uskonnon varhaisempia kausia, jolloin Jumala koettiin joko kaikkea suojelevaksi maaemoksi tai rankaisun ja palkinnon isäksi.

Tämän päivän ihmisen uskonnosta ovat löydettävissä kaikkikin edellä mainitut uskonnon eri kehitysasteet alkukantaisimmasta kehittyneimpään. Sana »Jumala» merkitsee joskus heimopäällikköä, joskus »ehdotonta ei-mitään». Samalla tavalla on jokaisella ihmisellä piilevänä itsessään, tiedottomassa sielunelämässään, kuten Freud on osoittanut, kaikki nämä erilaiset kehitysasteet aivan pikkulapsen asteesta alkaen. Kysymys on siitä, mille kehitysasteelle itse kukin on

elämässään ennättänyt. Yksi asia on varmaa: Ihmisen Jumalaa kohtaan tuntema rakkaus vastaa sitä rakkautta, jota hän tuntee ihmistä kohtaan, ja lisäksi on hänen Jumalaa ja ihmistä kohtaan tuntemansa rakkauden todellinen luonne usein tiedostamaton — sitä peittää ja rationalisoi hänen kypsempi *ajatuksensa* siitä, mitä rakkaus hänen mielestään on. Ihmisen toisia ihmisiä kohtaan tuntema rakkaus on edelleen, koska se liittyy niin erottamattomasti häntä perheeseen liittäviin siteisiin, viime kädessä riippuvainen sen yhteiskunnan rakenteesta, jonka keskellä hän elää. Jos yhteiskunnan rakenne on autoritäärinen, olkoon sitten kysymys diktatuurista tai yleisen mielipiteen ja markkina-ajattelun nimettömän auktoriteetin mahdista, hänen jumalakäsityksensä täytyy olla lapsenomainen ja kaikkea muuta kuin sellainen kypsä käsitys, jonka varhaisimmat ilmaukset ovat löydettävissä monoteistisen uskonnon historiasta.

III

RAKKAUS JA SEN RAPPEUTUMINEN NYKYPÄIVÄNÄ LÄNSIMAISESSA YHTEISKUNNASSA

Jos rakkaudessa on kysymys kypsän ja luovaan asennoitumiseen kykenevän ihmisen eräästä perusominaisuudesta, on selvää, että yksilöllinen rakastamisen kyky jossakin tietyssä kulttuurissa riippuu siitä vaikutuksesta, mikä tällä kulttuurilla on sen piiriin kuuluvan keskitason ihmisen luonteeseen. Kun kohteenamme on rakkaus nykypäivän länsimaisessa kulttuurissa, kysymme, onko länsimaisen kulttuuripiirin yhteiskuntarakenteella ja sitä sävyttävällä hengellä myönteinen vaikutus rakkauden kehittymiseen? Tämän kysymyksen esittäminen merkitsee jo kielteistä vastausta siihen. Kukaan länsimaisen elämän ulkopuolinen tarkastelija ei voi kieltää sitä, että rakkaus — lähimmäisenrakkaus, äidinrakkaus ja eroottinen rakkaus — on länsimailla harvinainen ilmiö. Sen aseman ovat anastaneet lukuisat valerakkaudet, jossa on

itse asiassa kysymys yhtä monesta rakkauden rappiomuodosta.

Kapitalistisen yhteiskunnan perustana on toisaalla valtiollisen vapauden periaate ja toisaalla kaikkia taloudellisia ja siten myös sosiaalisia suhteita säätelevät markkinat. Tavaramarkkinat määräävät ne ehdot, joiden vallitessa tavara käy kaupaksi ja työmarkkinat määräävät työvoiman kysynnän ja tarjonnan. Niin hyvin esineet kuin inhimillinen tarmo ja taito muuttuvat kauppatavaroiksi, joita vaihdetaan ilman minkäänlaista pakkoa ja petosta markkinoiden sanelemin ehdoin. Niin hyödyllinen ja tarpeellinen kuin jokin tietty kenkäpari saattaakin olla, ei sillä ole minkäänlaista taloudellista arvoa (vaihtoarvoa), ellei tällä parilla ole markkinoilla kysyntää; ihmisen tarmo ja taito ovat samoin vailla vaihtoarvoa, ellei niillä satu olemaan kysyntää vallitsevilla markkinoilla. Pääomanomistaja voi ostaa itselleen työvoimaa ja määrätä tämän tekemään työtä hänen pääomalleen korkoa tuottavan investoinnin hyväksi. Työvoimansa tarjoajan on tarjottava työvoimansa pääomanomistajalle vallitsevilla markkinaehdoilla, muuten hän kuolee nälkään. Tätä taloudellista rakennetta vastaa tietty arvojen hierarkia. Pääoma on työvoiman käskijä; kuolleet esineet ovat arvossa ylempiä kuin työ ja inhimillinen taitaminen, ylempiä kuin kaikki mikä on elävää.

Kapitalismin perusolemus on ollut tämänkaltainen alusta alkaen. Mutta vaikkakin näin on yhä suurelta osalta, eräät tekijät ovat kuitenkin muuttuneet, sävyttäen siten omalla uudella tavallaan nykypäivän kapi-

talismia ja vaikuttaen varsin syvällisesti ihmisen perusolemukseen. Kapitalismin kehitys on johtanut meidän päivinämme jatkuvasti kasvavaan pääomien keskittymiseen. Suuret yritykset laajenevat yhä suuremmiksi, pienet eivät kestä kilpailussa. Yrityksiin sijoitettu pääomanomistus on yhä selvemmin ja selvemmin erillään yritysten toiminnallisesta johdosta. Yrityksen »omistavat» sadattuhannet osakkeenomistajat, ja yritystä johtaa byrokraattinen toimihenkilökunta, jolle maksetaan työstään hyvin, mutta joka ei omista yritystä. Näitä byrokraatteja kiinnostavat vähemmän suuret voitot kuin yrityksen laajeneminen ja samalla heidän oman valtansa kasvu. Pääoman jatkuvalle keskittymiselle ja mahtavan hallinnollisen byrokratian syntymiselle on työväenliikkeen esiinmarssi selvä rinnakkaisilmiö. Työntekijöiden ammatillisen järjestäytymisen ansiosta ei yksityisen työntekijän ole enää pakko taistella työmarkkinoilla yksin omasta puolestaan; hän kuuluu jäsenenä ammattiyhdistykseen, jolle on myös ominaista byrokratisoituminen ja joka tällaisena yhteisönä edustaa hänen etujaan työehdoista jättiläisyrityksen kanssa neuvoteltaessa. Aloite on siirtynyt — hyvään vai huonoon suuntaan, on vaikea sanoa — sekä pääoman että työvoiman puolella yksilöiden käsistä byrokratian käsiin. Jatkuvasti kasvava joukko ihmisiä lakkaa olemasta riippumattomia ja tulee riippuvaiseksi suurten taloudellisten yhteisöjen byrokraateista.

Eräs toinen pääomien kasvusta johtuva ja nykypäivän kapitalismille tunnusomainen piirre sisältyy työn järjestelyyn näissä suurissa yrityksissä. Voimakkaasti

keskitetyt yritykset pitkälle vietyine työnjakoineen johtavat siihen, että yksityinen ihminen lakkaa olemasta yksilö ja hänestä tulee vain eräs koneistoon sopiva pyörä, joka helposti voidaan vaihtaa toiseen. Nykypäivän kapitalismin ongelma voidaan muotoilla seuraavaan tapaan:

Nykypäivän kapitalismi tarvitsee ihmisiä, jotka pystyvät luistavaan yhteistyöhön suurissa joukoissa; jotka haluavat kuluttaa yhä enemmän ja enemmän ja joiden maku on yhdenmukainen ja sellainen, että siihen voi helposti vaikuttaa ja että sen voi helposti ennakolta arvata. Se tarvitsee ihmisiä, jotka uskovat ja kuvittelevat olevansa vapaita ja riippumattomia, vapaita kaikenlaisista auktoriteeteista ja periaatteista ja omastatunnosta — ja jotka kuitenkin taipuvat käskettäviksi, tekemään mitä heidän edellytetään tekevän ja sopeutumaan kitkattomasti yhteiskunnalliseen koneistoon; joita voidaan ohjata ilman pakkoa, johtaa ilman johtajia ja viedä mukanaan ilman päämääriä — poikkeuksena tämä ainoa: olla hyödyllinen, olla liikkeellä, olla toiminnassa ja pyrkiä eteenpäin.

Mikä on tämän kaiken lopputulos? Nykypäivän ihminen on vieraantunut itsestään, kanssaihmisistään ja luonnosta.[1]) Hän on muuttunut markkinatavaraksi ja pitää elinvoimaansa sijoituksena, jonka on tuotettava hänelle mahdollisimman korkea korko vallitsevilla markkinoilla. Ihmissuhteissa (h u m a n r e l a t i o n s)

[1]) Vieraantumista ja nykypäivän yhteiskunnan vaikutusta ihmisluontoon tarkastellaan seikkaperäisesti Frommin laajassa pääteoksessa »*The sane society*», Rinehart and Company, New York 1955.

on oleellisesti kysymys toisistaan vieraantuneiden automaattien välisistä suhteista, jokaisen perustaessa turvallisuudentunteensa mahdollisimman kiinteään toistenkaltaisuuteen, ajatusten, tunteiden ja tekojen samanlaisuuteen toisten kanssa. Koska jokainen pyrkii olemaan niin lähellä kuin mahdollista kaikkia muita, jokainen on lopulta täysin yksin, turvaton, täynnä ahdistuneisuutta ja syyllisyydentuntoja, mikä puolestaan on välttämätön seuraus siitä, että inhimillisen erillisyyden voittaminen ei ole onnistunut. Meidän kulttuurimme tarjoaa kyllä monia keinoja tämän yksinäisyyden unohtamiseen; näistä mainittakoon ennen muuta työn ankaran mekaaninen ja byrokraattinen rutiininomaisuus, joka auttaa ihmistä unohtamaan nämä hänen kaikkein perustavinta laatua olevat kaipuunsa: kohota itsensä yläpuolelle ja kokea aitoa yhteyttä. Ellei työelämän rutiini riitä, ihminen hukuttaa tiedostamattomana piilevän epätoivonsa rutiinihuvituksiin, huviteollisuuden tuottamien äänien ja merkkien passiiviseen ahmimiseen tai alituiseen uusien esineiden ostamiseen ja näiden vaihtamiseen jälleen uusiin. Nykypäivän ihminen on todella lähellä sitä kuvaa, jonka Huxley tarjoaa teoksessaan »*Uljas uusi maailma*»: hyvin syötetty, hyvin vaatetettu, sukupuolisesti tyydytetty ja kuitenkin ilman omaa itseyttä, ilman minkäänlaista muuta kuin aivan pinnallista kosketusta kanssaihmisiinsä, kaikenlaisten, Huxleyn niin nasevasti muotoilemien iskulauseiden uhri: »Kun yksilö voi hyvin, yhteiskuntakin voi hyvin» tai: »Älä koskaan jätä huomiseen sitä hauskaa, jonka voit tänäänkin tehdä», tai kaiken kruununa: »Jokainen on nykyisin on-

nellinen.» Onnellisuus merkitsee tämän päivän ihmiselle samaa kuin »pitää hauskaa». Ja hauskuuden lähteiksi kelpaa kaikki minkä ihminen voi hankkia, ottaa vastaan ja kuluttaa: tavarat, näköalat, ruoat, juomat, tupakka, vieraat, esitelmät, kirjat, elokuvat — kaikki kulutetaan, kaikkea ahmitaan. Maailma on meidän suunnattoman ruokahalumme suunnaton kohde, suuri omena, suuri pullo, suuri rinta; me olemme sylilapsen asteella, ikuisia odottajia, ikuisia toivojia — ja ikuisia pettyjiä. Meidän olemuksemme on varautunut vain vaihtamaan ja ottamaan vastaan; kaikki henkisen ja aineellisen elämän piiriin kuuluva on meille olemassa vain vaihtamista ja kuluttamista varten.

Mitä rakkauteen tulee, tilanne vastaa nykypäivän ihmisen yhteiskunnallista luonnetta. Automaatit eivät osaa rakastaa; he osaavat vain vaihtaa »persoonallisuuspakettejaan» ja toivoa että kauppa on edullinen. Niinpä tässä vieraantuneisuuden leimaamassa yhteiskunnassa on rakkauden ja eritoten avioliiton eräs kaikkein kuvaavimpia ilmauksia kiinteätä yhteistyötä suorittavan työryhmän (engl. t e a m) idea. Lukemattomissa onnellista avioliittoa käsittelevissä kirjoituksissa kohotetaan ihanteeksi kitkattomasti toimiva työryhmä, mikä ei ole kaukana kitkattomasti toimivan työntekijän ideasta; työntekijän, jonka pitäisi olla »suhteellisen riippumaton», yhteistyönhaluinen, suvaitsevainen, mutta samalla kunnianhimoinen ja taistelunhaluinen. Niinpä aviomiehen pitäisi avioliittoneuvojan mukaan »ymmärtää» vaimoaan ja olla tälle avuksi. Hänen pitäisi suhtautua suopeasti vaimonsa uuteen pukuun ja tämän valmistamaan ateriaan. Vaimon taas pitäisi olla miestä kohtaan ymmärtäväinen tämän saapuessa työstä kotiin väsyneenä ja huonotuulisena. Myös pitäisi vaimon kuunnella tarkkaavasti miehensä liikehuolia, eikä vaimo saisi menettää malttiaan, vaan hänen pitäisi antaa anteeksi miehen unohtaessa hänen syntymäpäivänsä. Tässä kaikessa ei kuitenkaan ole kysymys mistään muusta kuin sellaisesta kahden ihmisen välisestä ulkonaisesti hyvin luistavasta suhteesta, jossa osapuolet pysyvät koko elämänsä vieraina toisilleen. He eivät koskaan pääse todella läheiseen kosketukseen toistensa kanssa, vaikka ovatkin toisilleen kohteliaita ja pyrkivät kaikin tavoin tekemään toinen toisensa elämän miellyttäväksi.

Tämänkaltaisen rakkauden ja avioliiton painopiste on suojan löytämisessä muuten sietämätöntä yksinäisyyden tunnetta vastaan. »Rakkaudessa» on vihdoin löydetty turvasatama, joka vapauttaa yksinäisyydestä. Muodostetaan maailmaa vastaan suuntautuva kahden ihmisen yhteenliittymä, ja tätä itserakkautta k a k s i n (egotismi à deux) pidetään erheellisesti rakkautena ja läheisyytenä.

Yhteistyöhengen, toistensa suvaitsemisen ja muun tämänkaltaisen korostaminen on suhteellisen uusi ilmiö. Sitä edelsi ensimmäistä maailmansotaa välittömästi seuraavina vuosina sellainen käsitys rakkaudesta, jonka mukaan toistensa sukupuolinen tyydyttäminen on riittävä rakkaussuhteen ja nimenomaan onnellisen avioliiton perusta. Uskottiin että avioliitoissa usein esiintyvän onnettomuuden pääsyy oli siinä, että aviopuolisot eivät olleet löytäneet keskenään oikeata »sukupuolisen sopeutumisen» muotoa; tämän puutteen

taas katsottiin johtuvan siitä, että ihmisillä ei ollut selvää kuvaa siitä, mikä on »oikea» sukupuolisen käyttäytymisen muoto, virheen piillessä ts. toisen tai jommankumman osapuolen väärässä sukupuolisen käyttäytymisen tekniikassa. Tämän puutteen »parantamiseksi» ja niiden onnettomien parien auttamiseksi, jotka eivät osanneet rakastaa toinen toistaan, annettiin monissa kirjoissa oikeaa sukupuolista käyttäytymistä koskevia neuvoja ja ohjeita ja luvattiin enemmän tai vähemmän avoimesti, että näin päädyttäisiin välttämättä onneen ja rakkauteen. Tämän käsityksen taustalla oli usko siihen, että rakkaus on sukupuolisen mielihyvän tuote ja että jos kaksi ihmistä oppii tyydyttämään toisensa sukupuolisessa suhteessa, he oppivat samalla rakastamaan toisiaan. Tässä käsityksessä heijastelee se ajan yleinen harhaluulo, että oikea tekniikka ei ole ainoastaan teollisen tuotannon teknillisten ongelmien ratkaisu, vaan myös kaikkien inhimillisten ongelmien ratkaisu. Ei tiedetty, että totuus on täysin päinvastainen.

Rakkaus ei ole sukupuolisen tyydytyksen tulos, vaan sukupuolinen onnellisuus — vieläpä niinsanotun sukupuolisen tekniikan tuntemuskin — on rakkauden tulos. Jos tämä väite pitäisi todistaa tarkemmin kuin eräiden pinnallisten arkielämästä otettujen havaintojen avulla, psykoanalyyttinen kokemus tarjoaa sen tueksi erittäin laajan tosiasia-aineiston. Kaikkein useimmiten esiintyviä sukupuoliongelmia — naisten kylmyys ja miesten enemmän tai vähemmän voimakkaat sielulliset kyvyttömyyden oireet — koskeva tutkimus osoittaa, että vika ei piile siinä, ettei tunneta oikeata tekniikka, vaan niissä esteissä, jotka eivät suo ihmiselle tilaisuutta rakastaa. Niissä vaikeuksissa, jotka estävät ihmistä antamasta itseään täydellisesti ja toimimasta spontaanisesti sekä luottamasta sukupuolikumppaniinsa ruumiillisen läheisyyden ollessa välittömintä ja läheisintä, on yleisesti kysymys sellaisista seikoista kuin toiseen sukupuoleen kohdistuvasta pelosta tai vihasta. Jos sukupuolisesti estynyt henkilö pääsee vapautumaan pelostaan tai vihastaan ja tulee siten kykeneväksi rakastamaan, hänen sukupuoliset ongelmansa ovat tulleet ratkaistuiksi. Ellei tämä onnistu, ei laajinkaan sukupuolista tekniikkaa koskeva tietomäärä voi häntä auttaa.

Mutta vaikka psykoanalyyttinen kokemus osoittaa vääräksi sen käsityksen, että oikean sukupuolisen tekniikan tunteminen johtaa sukupuoliseen onneen ja rakkauteen, on tämän käsityksen perustana oleva olettamus, että rakkaus on molemminpuolisen sukupuolisen tyydytyksen seurausilmiö, suurelta osalta peräisin Freudin omista teorioista. Freudille rakkaus oli oleellisesti sukupuolielämän alaan kuuluva ilmiö. »Ihmisen todettua kokemuksen kautta, että hänen voimakkaimmat mielihyvänsävyiset elämyksensä esiintyvät sukupuolisen (genitaalisen) rakkauden piirissä, niin että tästä muodostui hänelle kaiken onnellisuuden perikuva, johtivat ne hänet pakosta etsimään tulevaisuudessa onneaan sukupuolisuhteiden alueella, tekemään genitaalierotiikasta elämänsä keskipisteen.»[2]) Lähimmäisenrakkauden kokeminen merkitsee

[2]) S. Freud, »*Abriss der Psychoanalyse und Das Unbehagen in der Kultur*», Frankfurt am Main 1955, s. 136.

Freudille sukupuolisuuden erästä ilmausta, joskin sellaista ilmausta, jossa sukupuolivietti on muuntunut »tavoite-estyneeksi» impulssiksi. »Tavoite-estynyt rakkaus oli alunperin puhdasta aistillista rakkautta ja on sitä yhä edelleenkin ihmisen tiedostamattoman sielunelämän alueella.»[3]) Mitä tulee siihen yhteyden ja ykseyden tunteeseen, joka on oleellista mystilliselle kokemukselle ja siihen kiinteään yhteyden tunteeseen, joka esiintyy kahden ihmisen välillä tai yleensä ihmisten välillä toistensa lähimmäisinä, ne Freud tulkitsi patologisiksi ilmiöiksi, palautumiseksi (regressio) varhaisen »rajattoman narsismin» asteelle.[4])

Tästä on vain askel eteenpäin siihen Freudin käsitykseen, että rakkaus on olemukseltaan irrationaalinen ilmiö. Freud ei tee eroa irrationaalisen rakkauden ja sellaisen rakkauden välillä, joka on kypsyyteen yltäneen personallisuuden ilmausta. Hän huomauttaa eräässä tutkielmassaan[5]), että rakkauden siirtämisessä (Übertragung) ei ole kysymys mistään »normaalista» rakkaudesta poikkeavasta rakkauden muodosta. Rakastuminen on Freudin mukaan aina eräällä tavalla abnormi ilmiö, jolle on ominaista todellisuustajun puute ja väkivaltaisuus, joten se on vain rakkauden siirtämistä lapsuuden rakkauskohteista uusiin kohteisiin. Rakkaus rationaalisena ilmiönä, inhimillisen tyydytyksen korkeimpana ilmauksena, ei Freudille ollut edes tutkimisen arvoinen asia, koska sellaista ei hänelle ollut olemassakaan.

[3]) Samoin, s. 138.
[4]) Samoin, s. 101.
[5]) Freud, »Gesammelte Werke», osa. X, London 1946, ss. 306—321.

Olisi kuitenkin erehdys liioitella Freudin ajatusten vaikutusta siihen käsitykseen, että rakkaus on sukupuolisen viehätyksen seurausilmiö, tai että rakkaus ei ole mitään muuta kuin sukupuolisen tyydytyksen heijastelua ihmisen tietoisen tunne-elämän alueella. Syy- ja seuraussuhteet ovat tarkkaan ottaen päinvastaiset. Freudin ajatuksilla on osittain vahvat juurensa yhdeksännentoista vuosisadan hengessä; osittain niistä tulin kansanomaisia sen hengen ansiosta, joka vallitsi välittömästi ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Sekä jälkimmäisessä että Freudin rakkauskäsityksessä ollaan tekemisissä viktoriaanista aikaa vastaan suunnatun vastavaikutuksen kanssa. Toinen Freudin teorioita värittävä seikka on kapitalistiseen yhteiskuntajärjestykseen perustuva käsitys ihmisestä. Sen seikan vahvistamiseksi, että kapitalismi todella vastaa ihmisen luonnollisia tarpeita, piti osoittaa, että ihminen on luonnostaan taipuvainen kilpailemaan kanssaihmistensä kanssa ja asennoitumaan näihin vihamielisesti. Taloustieteilijät »todistivat» tämän väitteellään ihmisen kyltymättömästä taloudellisen voiton himosta, darwinistit kelvollisimpien eloonjäämistä koskevan biologisen »lakinsa» avulla, ja Freud päätyi samaan tulokseen, kun hän lähti siitä, että jokaiselle miehelle on ennen muuta ominaista rajaton halu kaikkien naisten sukupuoliseen valloittamiseen ja että vain yhteiskunnalliset sovinnaisuusnäkökohdat ovat tämän ihmisen »luonnollisen» viettitoiminnan tyydytyksen esteenä. Sen vuoksi ovat miehet luonnostaan mustasukkaisia toisilleen, ja tämä yleinen mustasukkaisuus ja

kilpailu jatkuisi vielä silloinkin, kun siihen ei olisi mitään sosiaalisia ja taloudellisia syitä.[6])

Lopuksi vaikutti Freudin ajatteluun voimakkaasti myös yhdeksännentoista vuosisadan materialismi. Uskottiin että kaikkien sielullisten ilmiöiden takaa paljastuisivat aikanaan silkat fysiologiset tekijät; siksi rakkaus, viha, kunnianhimo ja mustasukkaisuus ovat Freudin mukaan vain joukko erilaisia yhden ja saman sukupuolivietin ilmauksia. Hän ei kyennyt näkemään sitä, että pohjimmiltaan ollaan sittenkin tekemisissä ihmisten kanssa kokonaisuutena, ensi sijassa kaikille ihmisille yhteisen inhimillisen kokonaistilanteen kanssa ja toiseksi sen erityisen elämänmuodon kanssa, jolle tietty yhteiskuntarakenne antaa leimansa. (Marxin »historiallinen materialismi» edustaa selvää luopumista tämänkaltaisesta materialismista, sillä hänelle ei ihmisen ymmärtämisen avain sisälly ruumiiseen eikä mihinkään viettiin, ravinnonhankkimisviettiin tai omistamisviettiin, vaan ihmisen elämän kokonaisprosessiin, ihmisen »elämän käytäntöön».) Freudin mukaan ihmisen mielenterveys ja onni ovat ratkaisevassa määrin riippuvaiset hänen kaikkien viettipohjaisten halujensa täydestä ja estottomasta tyydyttämisestä. Kiistämättömät kliiniset tapaukset osoittavat kuitenkin, että miehet ja naiset, jotka omistavat elämänsä sukupuolisten halujensa estottomaan tyydyttämiseen, eivät päädykään onnellisuuteen, vaan kärsivät hyvin usein vaikeista neuroottisista ristiriidoista tai oireista. Kaikkien viettien estoton tyydyttäminen ei ole ainoastaan täysin väärä onnellisuuden perusta, vaan myös kaikkea muuta kuin luotettava terveyden tae. Syynä siihen, että Freudin ajatukset saattoivat kuitenkin muodostua niin kansanomaisiksi ensimmäisen maailmansodan jälkeen, olivat kapitalismin hengessä tapahtuneet muutokset; painopisteen siirtyessä säästämisestä käyttämiseen, taloudelliseen menestykseen tähtäävästä pidättyvyydestä kulutukseen, kuluttamisen ollessa ahdistuneelle automatisoidulle yksilölle parhaiten sopiva tyydytyksen muoto. Minkään halun tyydytystä ei saa lykätä päivääkään — muodostui tunnukseksi sekä sukupuolikysymyksien että taloudellisten kysymysten selvittämiselle.

[6]) Ainoa Freudin oppilaista, joka ei koskaan luopunut mestaristaan, mutta joka kuitenkin elämänsä viime vuosina muutti rakkautta koskevat käsityksensä, oli Sándor Ferenczi.

On kiintoisaa verrata Freudin käsityksiä, jotka heijastelevat oman aikansa, tämän vuosisadan alun kapitalismin henkeä, niihin teoreettisiin käsityksiin, joita on esittänyt eräs tämän päivän psykoanalyysin maineikkaimpia edustajia: H. S. Sullivan. Sullivanin psykoanalyyttinen järjestelmä tekee päinvastoin kuin Freudin järjestelmä selvän eron toisaalla sukupuolisuuteen ja toisaalla rakkauteen.

Mitä Sullivan sitten ymmärtää rakkaudella ja läheisyydellä? »Läheisyydessä on kysymys kahden ihmisen välillä vallitsevasta suhteesta, jossa kumpikin säilyttää oman persoonallisuutensa täydessä arvossaan. Kutsun tällaista persoonallisuuden täyden arvon säilyttävää suhdetta yhteistoiminnaksi, jolla tarkoitan oman käyttäytymisen tarkkaa sopeuttamista toisen osapuolen ilmaisemien tarpeiden mukaiseksi siten, että seurauksena on yhtäläinen — ts. yhä täydelli-

sempi toinen toisensa tyydyttäminen ja molemminpuolisen turvallisuuden jatkuva edistäminen.»[7]) Jos jätämme Sullivanin kielenkäytöstä pois turhan epäoleellisen teknillisyyden, saamme tulokseksi näkemyksen, että rakkaus on yhteistyötilanne, jossa kaksi ihmistä tuntee yhtäläisesti seuraavaan tapaan: »Me seuraamme sellaisen pelin sääntöjä, jossa pyritään toinen toisemme arvon sekä ylemmyyden ja merkityksen tunteiden säilyttämiseen.»[8])

Jos Freudin rakkauskäsityksessä on kysymys yhdeksännentoista vuosisadan patriarkaalisesti ajattelevan miehen elämännäkemyksestä, on Sullivanin käsityksessä kysymys kahdennenkymmenennen vuosisadan vieraantuneen markkina-persoonallisuuden elämännäkemyksestä. Se ei ole mitään muuta kuin »egotismia à deux». Kaksi ihmistä liittyy yhteen yhteisten harrastusten merkeissä seisoakseen yhdessä vihamielistä ja vieraantunutta maailmaa vastaan. Sullivanin läheisyyden määritelmä vastaa varsin tarkoin mitä tahansa työryhmää sävyttävää yhteistunnetta; on kysymys ryhmästä, jonka jokainen jäsen »sopeuttaa käyttäytymisensä vastaamaan toisten ilmaisemia tarpeita yhteisen päämäärän saavuttamiseksi (on merkittävää että Sullivan puhuu i l m a i s t u i s t a tarpeista, kun vähin mitä rakkaudesta voidaan sanoa on se, että siinä on kysymys vastauksesta kahden ihmisen i l m a i s e m a t t o m i i n tarpeisiin).

Rakkaus molemminpuolisena sukupuolisena tyydytyksenä ja rakkaus »yhteistyönä» ja yksinäisyyden

[7]) H. S. Sullivan, em. teos, s. 246.
[8]) Samoin.

turvasatamana edustavat nykypäivän länsimaisessa yhteiskunnassa rakkauden kahta »normaalia» rappeutumisen muotoa, rakkauden yhteiskunnasta riippuvaa ja sen värittämää patologiaa. On olemassa useitakin tämän rakkauden patologian yksilöllisiä muotoja, joihin kaikkiin liittyy tietoisia kärsimyksiä. Psykiatrien ja yhä useampien maallikkojen silmissä niissä on kysymys neuroosista. Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti eräitä tunnetuimpia tämän lajin edustajia.

Neuroottinen rakkaus perustuu ennen muuta siihen, että toinen tai molemmat »rakastavaiset» ovat jääneet riippuvaisiksi vanhemmistaan, jolloin he siirtävät ne tunteet, odotukset ja pelot, joita heillä on ollut isäänsä tai äitiään kohtaan, aikuisena rakastamaansa toiseen henkilöön; näin yhteen liittyneet ihmiset eivät ole kyenneet vapautumaan lapsenomaisista riippuvuussuhteistaan ja etsivät aikuisenakin tyydytystä näihin liittyville tarpeilleen. Tunne-elämän kehitys on jäänyt kahden tai kolmen tai kahdentoista vuoden ikäisen lapsen tasolle, vaikka ehkä sosiaalisesti onkin saavutettu virallista ikää vastaava taso. Vaikeammissa tapauksissa tämä tunne-elämän epäkypsyys johtaa yhteisöllisen toimintakelpoisuuden häiriöihin; lievemmissä tapauksissa ristiriita esiintyy vain henkilökohtaisten tunnepohjaisten ihmissuhteiden alueella.

Viitaten aikaisempaan äiti- ja isäkeskeistä persoonallisuutta koskevaan tarkasteluumme mainitsemme, että seuraavassa esitettävä esimerkki tämänkaltaisesta neuroottisesta rakkaussuhteesta, joka on niin yleinen meidän päivinämme, edustaa sitä tapausta, jolloin mies on jäänyt tunne-elämänsä kehityksessä puolitie-

hen ja nimenomaan lapsenomaisesti riippuvaiseksi äidistään. Nämä miehet eivät ole niinsanoaksemme koskaan tulleet vieroitetuiksi äideistään. He tuntevat yhä kuin lapset; he kaipaavat äidin huolenpitoa, rakkautta, lämpöä, suojaa ja ihailua, he ovat sellaisen ehdottoman äidinrakkauden tarpeessa, jota he haluavat saada osakseen vain sen vuoksi että he sitä tarvitsevat; he haluavat olla äitinsä lapsia, he haluavat olla avuttomia. Tämänkaltaiset miehet ovat usein varsin kiihkeitä ja hurmaavia tavoitellessaan osakseen jonkun naisen rakkautta, ja he ovat tätä vielä senkin jälkeen kun ovat tässä onnistuneet. Mutta heidän suhteensa tähän naiseen (kuten kaikkiin ihmisiin) jää pinnalliseksi ja vastuuttomaksi. Heidän pyrkimyksenään on tulla rakastetuksi eikä rakastaa. Tämän tyypin miehissä on usein aimo annos turhamaisuutta, enemmän tai vähemmän kätkettyjä suurenmoisia suunnitelmia. Löydettyään oikean naisen he tuntevat olonsa turvalliseksi, suorastaan erinomaiseksi, ja saattavat tällöin olla hurmaavia ja huomaavaisia toisiakin naisia kohtaan, mikä seikka samalla tekee ymmärrettäväksi tämäntyyppisten miesten petollisuuden. Mutta jos nainen ei jonkin ajan kuluttua enää vastaakaan heidän huimia kuvitelmiaan, ollaan oitis keskellä ristiriitoja ja kaunantunteita. Ellei nainen ihaile heitä jatkuvasti, jos nainen pyrkii elämään omaa elämäänsä, jos nainen myös haluaa tulla rakastetuksi ja suojelluksi sekä — äärimmäisissä tapauksissa — ellei nainen voi antaa anteeksi miehen toisiin naisiin kohdistuvia rakkausjuttuja (tai ei osoita niitä kohtaan edes hieman ihailevaa mielenkiintoa), mies tuntee joutuneensa

syvästi loukatuksi ja petetyksi, jolloin hän selittää tämän tunteensa johtuvan siitä, että nainen »ei rakasta häntä, on itsekäs tai hallitseva». Jokainen vähäinenkin poikkeama rakastavan äidin ihastuttavaa lastaan kohtaan osoittamasta huomiosta katsotaan todistukseksi rakkauden puutteesta. Tämänkaltaisten miesten vikana on, että he pitävät kiihkeyttään ja miellyttämishaluaan aitona rakkautena ja niin he päätyvät toteamaan, että heitä kohdellaan epäoikeudenmukaisesti; he kuvittelevat olevansa suuria rakastajia ja valittavat katkerasti toisen osapuolen kiittämättömyyttä.

Joskus tämänkaltaisten äiti-keskeisten henkilöiden elämä saattaa sujua varsin kitkattomasti. Jos miehen äiti todella »rakasti» tätä poikaansa erittäin paljon (ehkäpä hallitsevaan suuntaan, vaikkei kovin väkivaltaisesti), jos mies tapaa sellaisen naisen, joka vastaa hänen äitiään ja jos hänellä on lahjoja ja kykyjä miellyttää ja saada osakseen ihailua (kuten esimerkiksi sattuu joskus menestyvien poliitikkojen kohdalla), tällainen mies on sosiaalisessa mielessä »hyvin sopeutunut», vaikkei hän koskaan ylläkään kypsyyteen asti. Mutta epäsuotuisemmissa olosuhteissa — jotka ovat paljon yleisempiä — hänen rakkauselämästään, vaikka ei ehkä hänen yhteiskunnallisesta elämästään, muodostuu suuri pettymys; yksin jäädessään hän joutuu ristiriitoihin ja usein voimakkaan ahdistuneisuuden ja epätoivon valtaan.

Vaikeammissa patologisissa tapauksissa tämä äitisidonnaisuus on syvemmällä ja irrationaalisempaa laadultaan. Tällöin miehen toivomuksena ei — vertauskuvallisesti puhuen — ole palata äidin suojelevien kä-

sivarsien turvaan tai äidin ravitsevien rintojen tuntumaan, vaan sukeltaa äidin kaiken-vastaanottavaan ja kaiken-hävittävään kohtuun. Jos terveyden olemukseen kuuluu, että ihmisolennon on selvittävä kohdusta ulos maailmaan, kuuluu vaikean asteen sielullisen sairauden olemukseen pyrkiä takaisin kohtua kohti, pyrkiä takaisin kohtuun — mikä merkitsee itsetuhoa. Tämänkaltaista äiti-sidonnaisuutta esiintyy tavallisesti silloin kun on kysymys äideistä, jotka asennoituvat lapsiinsa itseensä-imevän-hävittävään tapaan. Lapsesta ja nuorukaisesta, vieläpä aikaihmisestä pyritään tälloin kun on kysymys äideistä, jotka asennoituvat lapkauden nimessä; mies ei myös saisi rakastaa muita, paitsi kaikkein pinnallisimmalla seksuaalisella tasolla — alentaen siten toiset naiset; mies ei saisi koskaan kasvaa vapaaksi ja riippumattomaksi, vaan hänen tulisi pysyä ikuisesti rampana tai rikollisena.

Tämä äidin olemuksen hävittävä, itselleen kaiken ahnehtiva puoli on äidin olemuksen kielteinen puoli. Äiti voi antaa elämän ja äiti voi ottaa elämän. Äiti on se joka tekee eläväksi, mutta äiti on myös se joka hävittää; äiti saattaa kyetä ihmeisiin rakkaudessa — eikä kukaan voi loukata syvemmin kuin äiti. Uskonnollisissa kuvissa (esimerkiksi hindujen Kali-jumalatar) ja unisymboliikassa nämä kaksi äidin olemuksen vastakkaista puolta esiintyvät usein yhdessä.

Jos riippuvaisuussuhteen toisena osapuolena on isähahmo, päädytään toisenlaiseen neuroottisen patologian muotoon.

Tällöin on usein kysymys miehestä, jonka äiti on kylmä ja pidättyväinen, kun taas hänen isänsä (osittain seurauksena vaimonsa kylmyydestä), keskittää kaiken kiintymyksensä ja harrastuksensa tähän poikaansa. Isä on hyvä isä, mutta samalla myös vaativa. Aina kun pojan käytös miellyttää isää, isä kiittelee poikaa, antaa tälle lahjoja ja osoittaa tälle kiintymystään; aina kun pojan käytös on vastoin isän toivomuksia, isä muuttuu vieraaksi ja nuhtelee poikaa. Poika jolle isän kiintymys on ainoa hänen osakseen tuleva, kiintyy isäänsä orjan tavoin. Hänen elämänsä keskeiseksi pyrkimykseksi muodostuu miellyttää isäänsä — ja aina kun hän tässä onnistuu, hän tuntee itsensä onnelliseksi, turvatuksi ja tyydytetyksi. Mutta aina kun hän erehtyy, tekee virheen tai ei onnistu miellyttämään isäänsä, hän tuntee itsensä onnettomaksi ja hylätyksi. Myöhemmässä elämässään tällainen mies etsii sellaista isänsä kaltaista henkilöä, johon hän voisi liittyä samankaltaisin sitein. Hänen koko elämästään muodostuu häilähteleväinen, onnen ja onnettomuuden kaudet seuraavat toisiaan lyhyin väliajoin riippuen siitä, miten hän kulloinkin on onnistunut voittamaan osakseen isänsä hyväksymisen. Tällaiset miehet ovat usein varsin menestyviä yhteiskunnallisella urallaan. He ovat tunnollisia, luotettavia ja innokkaita — olettaen että heidän itselleen valitsemansa isähahmo osaa käsitellä heitä oikein. Suhteessaan toiseen sukupuoleen he jäävät kuitenkin pidättyväisiksi ja kaukaisiksi. Naisella ei ole heidän elämässään mitään keskeistä merkitystä; tavallisesti he hieman halveksivat naista, mikä asenne peitetään usein isälliseen huolehtimiseen pienestä tytöstä. Miehisten luonteenpiirteittensä ansiosta tällainen mies saattaa

aluksi tehdä naiseen voimakkaankin vaikutuksen, mutta miehen pettymys naista kohtaan kasvaa sitä mukaa kuin nainen huomaa, että hän näytteleekin miehen elämässä vain toisarvoista osaa sen ensisijaisen osan rinnalla, jota isähahmo näyttelee miehen elämässä joka hetki. Tästä muodostaa vain poikkeuksen se tapaus, jolloin vaimokin sattuu olemaan samalla tavoin omasta isästään riippuvainen — ja on tällöin onnellinen miehen kanssa, joka suhtautuu häneen kuin oikulliseen lapseen.

Neuroottinen häiriötila on vieläkin monimutkaisempi rakkaussuhteessa, jonka taustalla on sellainen vanhempien välinen suhde, jossa vanhemmat eivät rakasta toisiaan, mutta ovat liian pidättyväisiä riidelläkseen tai osoittaakseen minkäänlaisia ulkonaisia merkkejä suhteensa rakkaudettomuudesta. Estyneisyys sävyttää tällöin myös heidän ja heidän lastensa välisiä suhteita. Pieni tyttö kokee tämän siten, ettei liian läheisen kosketuksen syntyminen vanhempiin ole »sopivaa», mistä sitten on seurauksena hämmennys ja pelko. Hän ei voi koskaan olla varma siitä, mitä hänen vanhempansa kulloinkin tuntevat tai ajattelevat; ilmapiiri on aina täynnä jotakin outoa ja salaperäistä. Tästä on seurauksena, että tyttö vetäytyy omiin mielikuvitusmaailmoihinsa, päiväuniinsa ja sulkeutuneisuuteensa, mikä asenne leimaa hänen elämänsä myöhempiäkin rakkaussuhteita.

Itseensä sulkeutuneisuudesta on edelleen seurauksena voimakkaan ahdistuneisuuden kehkeytyminen, ts. tunne siitä että koko maailma lepää epävarmalla perustalla, ja tämä noidankehä murretaan usein vain

masokistisella asenteella. Monesti tällaiset naiset toivovat miestensä kohtelevan heitä mieluummin rajusti ja karkeasti kuin rauhallisesti ja järkevästi, jotta edes nämä kohtaukset vähentäisivät heidän jännitystään ja pelkoaan; usein he tiedostamattomasti provosoivat miehensä käyttäytymään tähän tapaan karkottaakseen siten tunne-elämän tyhjyydestä johtuvan ahdistavan epävarmuuden.

Tarkastelemme seuraavassa vielä eräitä irrationaalisen rakkauden muotoja syventymättä tarkemmin näiden rakkauden harhamuotojen taustalla piilevien, lapsuudenkehitykseen liittyvien tekijöiden erittelyyn:

Eräs varsin usein elävässä elämässä esiintyvä ja nimenomaan »suurena rakkautena» koettu ja vielä useammin elokuvissa ja romaaneissa kuvattu valerakkauden muoto on p a l v o v a r a k k a u s. Niin kauan kuin ihminen ei vielä ole päässyt sille asteelle, jolloin hän voi tuntea olevansa oma itsensä, tämän itsetunnon perustuessa hänen omiin luoviin voimiinsa, ihminen herkästi taipuu »palvomaan» sitä ihmistä, jota hän rakastaa. Koska hän on vieras omalle itselleen ja sisäisille voimavaroilleen, hän projisoi nämä rakastamaansa henkilöön, jota sitten palvotaan k o r k e i m p a n a h y v ä n ä, kaiken rakkauden, valon ja siunauksen lähteenä. Näin hän riistää itseltään kaiken oman voimansa tunnon, kadottaa itsensä rakastettuun henkilöön, sen sijaan että löytäisi itsensä rakkaudessa. Koska kukaan ihminen ei ajan pitkään voi tyydyttää palvoen rakastavan henkilön palvottuunsa asettamia toiveita ja odotuksia, pettymys seuraa ennemmin tai myöhemmin, ja tällöin turvaudutaan vastalääkkeeksi

uuden palvonnan kohteen etsimiseen ja näin saattaa jatkua loputtomiin. Tämänkaltaiselle palvovalle rakkaudelle on ominaista rakkauselämyksen suuri voima ja äkillisyys. Palvovaa rakkautta pidetään usein todellisena, suurena rakkautena; mutta sen sijaan että se ilmentäisi rakkauden syvyyttä ja voimaa, siinä ilmennetään vain palvojan omaa kaipuuta ja epätoivoa. On sanomattakin selvää, ettei suinkaan ole harvinaista, että kaksi ihmistä kohtaa toisensa molemminpuolisen palvonnan merkeissä, jolloin äärimmäisissä tapauksissa ollaan tekemisissä silkan toisiinsa hullaantumisen — f o l i e à d e u x — kanssa.

Erästä toista valerakkauden muotoa voidaan kutsua »s e n t i m e n t a a l i s e k s i r a k k a u d e k s i». Sille on oleellista, että rakkaus koetaan vain mielikuvituksessa, eikä todellisena kahden ihmisen välisenä tässä-ja-nyt suhteena. Tämäntyyppinen rakkaus on erittäin yleinen kaikissa niissä rakkauden korvikemuodoissa, joissa elokuvien katsoja, viikkolehtien lukija ja rakkauslaulujen kuuntelija kuvittelee pääsevänsä osalliseksi rakkauden elämyksestä. Tämänkaltaisten tuotteiden ahmiminen on erittäin helposti omiaan tyydyttämään katselijoittensa ja kuuntelijoittensa tyydyttämätöntä rakkauden, yhteyden ja läheisyyden kaipuuta. Mies ja nainen, jotka ovat suhteessaan aviopuolisoonsa kykenemättömiä milloinkaan murtamaan heidän kummankin yksinäisyyttä ympäröivää muuria, saattavat liikuttua kyyneliin osallistuessaan kuvitelmissaan valkokankaalla näkyvän pariskunnan rakkauden onnellisiin tai onnettomiin vaiheisiin. Monien avioparien kohdalla näiden valkokankaalla esitettävien tarinoiden näkeminen on ainoa rakkauden omakohtaisen kokemisen muoto — ei rakkautena toisiaan kohtaan, vaan yhdessä koettuna toisten ihmisten »rakkauden» myötäelämisenä. Niin kauan kuin rakkaudessa on kysymys valveunesta, he saattavat kokea sen, mutta heti kun rakkaudessa on kysymys todellisesta kahden ihmisen välisestä suhteesta, he jähmettyvät.

Sentimentaalinen rakkaus saattaa myös esiintyä rakkauden heijastamisena ajallisesti joko menneisyyteen tai tulevaisuuteen. Kaksi ihmistä saattaa liikuttua kyyneliin muistellessaan mennyttä rakkauttaan, vaikkakaan silloin, kun tämä mennyt oli nykyistä, ei mitään rakkautta tunnettukaan — tai syventyessään tulevaa rakkauttaan koskeviin kuvitelmiin. Miten lukuisia kihlapareja ja vastanaineita löytyykään, jotka uneksivat rakkautensa leimahtamisesta tulevaisuudessa, samalla kun he näin kuvitellessaan, nykyhetkessä eläessään, ovat jo alkaneet ikävystyä toinen toisiinsa. Tämä piirre liittyy läheisesti erääseen nykypäivän ihmiselle yleisesti luonteenomaiseen seikkaan. Hän elää joko menneisyydessä tai tulevaisuudessa, mutta ei nykyisyydessä. Hän muistelee liikuttuneena lapsuuttaan ja äitiään — tai tekee onnelliseen tulevaisuuteen kohdistuvia suunnitelmia. Rakkaus koetaan milloin osallistumiseksi mielikuvituksessa toisten ihmisten kokemuksiin, milloin rakkaudeksi, joka on siirtynyt nykyisyydestä menneisyyteen tai tulevaisuuteen, ja niin tämä rakkauden ohennettu ja vieraantunut muoto huumausaineen tavoin poistaa todellisuudesta, yksinäisyydestä ja ihmisen erillisyydestä johtuvan tuskan.

On vielä eräs neuroottinen rakkauden muoto, jossa

on kysymys projektiivisiin mekanismeihin turvautumisesta, tarkoituksena unohtaa omat henkilökohtaiset ongelmat ja olla näiden sijasta kiinnostunut »rakastetun» puutteista ja heikkouksista. Yksilöt käyttäytyvät tässä suhteessa varsin samalla tavoin kuin ryhmät, kansakunnat ja uskonnot. Tähän luokkaan kuuluvat ihmiset ovat erittäin herkkiä vaistoamaan toisten ihmisten pienimmätkin puutteellisuudet, ollen samalla täysin tietämättömiä omista vioistaan ja pyrkien aina syyttelemään tai parantamaan toisia ihmisiä. Jos molemmat toimivat tässä suhteessa samalla tavoin — kuten niin usein tapahtuu — rakkaussuhde muuttuu molemminpuolisen projektion suhteeksi. Jos minä satun olemaan hallitseva tai päättämätön tai ahne, minä syytän kumppaniani näistä vioista ja omasta luonteestani riippuen yritän toista joko parantaa tai rangaista. Toinen henkilö menettelee samoin — ja näin molemmat onnistuvat kätkemään itseltään omat vikansa, jolloin heidän on mahdoton ottaa yhtään ainoata askelta eteenpäin oman kehityksensä tiellä.

Eräs toinen projektion muoto on omien ongelmiensa projisioiminen lapsiin. Varsin usein tämä esiintyy jo toiveessa saada itselleen lapsia. Ihmisen kokiessa, että hän ei ole kyennyt löytämään merkitystä elämäänsä, hän yrittää tehdä sen merkitykselliseksi synnyttämällä maailmaan lapsia. Molemmat yritykset ovat kuitenkin tuomitut epäonnistumaan. Edellinen sen vuoksi, että oman olemassaolon ongelma voidaan ratkaista vain oman elämän piirissä, ei missään korvikeolemassaolossa; jälkimmäinen sen vuoksi, että itseltä puuttuvat ne edellytykset, jotka ovat tarpeen lapsen ohjaamiseksi

löytämään merkitystä elämään. Lapset palvelevat projektiivisia tarkoituksia myös silloin, kun on kysymys onnettoman avioliiton purkamisesta. Vanhempien pääargumentti tämänkaltaisissa tapauksissa on, että he eivät voi erota, koska he eivät voi riistää lapsilta yhteisen kodin tarjoamaa siunausta. Vähänkin tarkempi asian tarkastelu osoittaa kuitenkin usein, että tämänkaltaiseen avioliittoon liittyvän »yhteisen kodin» jännittynyt ja onneton ilmapiiri on lapsille paljon haitallisempi kuin selvä ero — joka osoittaa näille ainakin sen, että ihminen pystyy selviämään sietämättömäksi käyneestä tilanteesta turvautumalla rohkeudesta todistavaan ratkaisuun.

Tässä yhteydessä on mainittava eräs toinenkin usein esiintyvä erehdys. Se on luulo, että rakkaus merkitsee välttämättä elämää ilman ristiriitoja. Aivan kuten ihmiset tapaavat uskotella itselleen, että kaikissa olosuhteissa olisi syytä välttää surua ja tuskaa, he uskovat että rakkaus merkitsee kaikkien ristiriitojen häviämistä. Tätä ajatusta näyttävät monet seikat vahvasti tukevan, koska ihmisen ympärillään näkemät toisten ihmisten väliset kiistat eivät tunnu tuovan mukanaan minkäänlaista hyvää kenellekään niihin osallistujista, yksinomaan pelkkää hävitystä. Nyt on kuitenkin niin, että useimpien ihmisten väliset »k i i s t a t» ovat tarkkaan ottaen t o d e l l i s t e n kiistojen välttämiseen tähtääviä kiistoja. On ts. kysymys vähäisiä tai pinnallisia asioita koskevista erimielisyyksistä, jotka eivät asian luonnosta johtuen pääty mihinkään selkenemiseen tai ratkaisuun. Todelliset ihmisten väliset kiistat, nimittäin ne, joiden tarkoituksena ei ole kätkeä jotakin

muuta tai toimia projektiona, vaan jotka koetaan sillä sisäisen todellisuuden syvällä tasolla, johon ne liittyvät, eivät ole luonteeltaan hävittäviä. Nämä kiistat johtavat selkenemiseen ja synnyttävät puhdistavan tunteen, joka tarjoaa molemmille osapuolille uutta tietoa ja uutta voimaa. Tämän vuoksi meidän on vielä lyhyesti korostettava eräitä aikaisemmin jo esittämiämme ajatuksia.

Rakkaus on mahdollista vain siellä, missä kaksi ihmistä tapaa toisensa siten, että heidän olemustensa sisimmät kerrokset tapaavat toisensa, ts. milloin kumpikin heistä kokee itsensä oman olemuksensa sisimmässä lepäävänä. Vain tässä »keskuskokemuksessa» on inhimillinen todellista, vain täällä on elävyyttä, vain täältä voi löytyä rakkauden kestävä perusta. Näin koettu rakkaus on jatkuva haaste; siinä ei ole kysymys levosta vaan liikkumisesta, kasvamisesta ja työskentelemisestä yhdessä; vallitkoon sitten harmonia tai ristiriita, ilo tai suru, tämä on toisarvoista sen keskeisen seikan rinnalla, että kaksi ihmistä kokee toinen toisensa oman olemuksensa sisimmässä, että he ovat yhtä toistensa kanssa olemalla yhtä itsensä kanssa, eivät itsensä ulkopuolella. Rakkauden pysyväisyydelle on olemassa vain yksi ainoa kriteerio: suhteen syvyys sekä kummankin osapuolen persoonallinen elävyys ja voima; tämä on se hedelmä, josta tosi rakkaus tunnetaan.

Samoin kuin automaatit eivät osaa rakastaa toinen toisiaan, he eivät myös osaa rakastaa Jumalaa. J u m a l a n r a k a s t a m i s e n r a p p e u t u m i n e n on nykyisin yhtä pitkällä kuin ihmisen rakastamisen rappeutuminen. Tämä tosiasia on kyllä jyrkässä ristiriidassa sen väitteen kanssa, että me elämme nykypäivänä muka uskonnollista renessanssia. Meidän elämämme on (joskin tästä on poikkeuksia) pikemminkin palautumista Jumalan käsittämiseen epäjumalaksi ja tätä jumalaa kohtaan tunnettavan rakkauden muuntumista suhteeksi, joka vastaa nykypäivän ihmisen vieraantunutta luonteenrakennetta. Tämä palautuminen Jumalan käsittämiseen epäjumalaksi on helppo havaita. Ihmiset ovat ahdistuneita, vailla periaatteita ja uskoa, heillä ei ole muita päämääriä kuin vain kulkea eteenpäin: siksi he jatkavat pysyttelemistään lapsen asteella, odottavat isän tai äidin tulevan auttamaan heitä, kun he ovat avun tarpeessa.

On totta, että keskitason ihminen piti Jumalaa isänä tai äitinä uskonnollisissa kulttuureissa, kuten esimerkiksi keskiajalla. Mutta samaan aikaan hän suhtautui Jumalaan myös vakavasti, hänen elämänsä keskeisin päämäärä oli pyrkiä elämään Jumalan periaatteiden mukaan, tehdä »pelastuksesta» sellainen pääasia, jota hänen elämänsä kaikkien muiden pyrkimysten oli palveltava. Tänä päivänä ei mitään tästä ole nähtävissä. Jokapäiväinen elämä kulkee tietään täysin riippumattomana mistään uskonnollisista arvoista. Sen keskeinen päämäärä on aineellinen hyvinvointi ja menestys persoonallisuusmarkkinoilla. Ja ne periaatteet, jotka takaavat meille menestyksen tässä maallisessa elämänmenossa, ovat välinpitämättömyys ja itsekeskeisyys (eli egotismi, jota usein nimitetään väärin »yksilöllisyydeksi» tai »oma-aloitteisuudeksi»). Tosi uskonnollisten kulttuurien ihmistä voi verrata kahdeksan vuoden ikäiseen lapseen, joka kaipaa isää auttajakseen,

mutta joka alkaa soveltaa saamiaan opetuksia ja omaksumiaan periaatteita käytäntöön omassa elämässään. Nykypäivän ihminen on sen sijaan kuin kolmivuotias lapsi, joka huutaa isää avukseen tätä tarvitessaan, mutta on muutoin, leikkiessään, täysin tyytyväinen.

Tässä suhteessa, ollessamme lapsellisen riippuvaisia antropomorfisesta Jumalan kuvasta ilman että elämämme muuttuisi tämän Jumalan periaatteiden mukaiseksi, me olemme lähempänä alkukantaista epäjumalia palvelevaa luonnonkansaa kuin keskiajalla vallinnutta uskonnollista kulttuuria. Eräässä toisessa suhteessa meidän uskonnollinen tilanteemme osoittaa kyllä aivan uusia, vain tämänpäivän kapitalistiselle länsimaiselle yhteiskunnalle ominaisia piirteitä. Niistä on edellisillä sivuilla jo ollut puhe. Nykypäivän ihminen on muuttunut kauppatavaraksi; hän pitää elämäänsä sijoituksena, josta pitäisi saada mahdollisimman korkea korko ottaen huomioon oman asemansa ja persoonallisuusmarkkinoilla vallitsevan tilanteen. Hän on vieraantunut itsestään, kanssaihmisistään ja luonnosta. Hänen päämääränsä on mahdollisimman edullisten hänen taitojaan, tietojaan ja häntä itseään, hänen »persoonallisuuspakettiaan» koskevien vaihtokauppojen teko sellaisten ihmisten kanssa, jotka ovat yhtä valmiit tekemään tämänkaltaisia vaihtokauppoja. Elämällä ei ole muuta tavoitetta kuin että eletään, ei mitään muuta periaatetta kuin tehdä hyviä kauppoja, eikä mitään muuta tyydytystä tarjottavana kuin kuluttaminen.

Mitä käsite Jumala voi enää merkitä näissä olosuhteissa? Sen alkuperäinen uskonnollinen sisältö on

muuttunut käsitykseksi, joka sopii tähän menestymistä korkeimpana arvona pitävään kulttuuriin. Meidän päiviemme uskonnollisessa uudistusliikkeessä on kysymys Jumalauskon muuntamisesta psykologiseksi välineeksi, jonka tarkoituksena on auttaa ihmistä paremmin menestymään ankarassa ihmisten välisessä kaupallisessa kilpailussa.

Usko liittoutuu itsesuggestion ja psykoterapian kanssa auttamaan ihmistä hänen liiketoimissaan. Kaksikymmenluvulla ei Jumalaa vielä kutsuttu avuksi »kehittämään ihmisen persoonallisuutta». Vuoden 1938 best-seller-teos, Dale Carnegien »*Miten saan ystäviä, menestystä ja vaikutusvaltaa*», pysytteli vielä selvästi maallisissa asioissa. Sitä osaa mitä Carnegien teos näytteli omana aikanaan, näyttelee meidän päivinämme kirkkoherra N. V. Pealen erittäin laajalti myyty best-seller »*Myönteisen ajattelun voima*»[9]). Tässä uskonnollisessa teoksessa ei edes aseteta kysymyksenalaiseksi sitä seikkaa, onko meidän kaikkea hallitseva pyrkimyksemme menestykseen sopusoinnussa monoteistisen uskonnon kanssa. Tätä keskeistä päämäärää päinvastoin ei lainkaan epäillä ja uskoa Jumalaan ja rukousta suositellaan keinoksi lisätä ihmisen menestymisen kykyä. Aivan kuten nykypäivän psykiatri suosittelee työntekijälle onnellisuutta, jotta tämä vaikuttaisi edullisemmin asiakkaisiin, aivan samoin muutamat papit suosittelevat rakkautta Jumalaan keinona menestymiseen. »Tee Jumalasta kumppanisi» merkitsee Jumalan tekemistä liikekumppaniksi, eikä suinkaan tulemista yhdeksi Jumalan kanssa rakkaudessa,

[9]) »*The Power of Positive Thinking*»

oikeudenmukaisuudessa ja totuudessa. Aivan kuten lähimmäisenrakkaus on saanut väistyä persoonattoman asiallisuuden tieltä, samoin on Jumala saanut tehdä tilaa kaukaiselle Oy. Maailmankaikkeuden Pääjohtajalle; sinä tiedät, että hän on korkealla paikallaan, että hän johtaa yritystä (vaikka yritys toimisi todennäköisesti ilman häntäkin), sinä et koskaan näe häntä, mutta sinä tiedät hänen olevan johdossa ja teet »oman osuutesi».

IV

RAKKAUS KÄYTÄNNÖSSÄ

Tarkasteltuamme tähän asti rakastamisen taitoa teoreettisesta näkökulmasta olemme nyt tekemisissä paljon vaikeampaa laatua olevan ongelman kanssa ja se koskee *rakastamisen taidon käytäntöä*. Voidaanko jonkin taidon käytäntöä oppia millään muulla tavoin kuin kokeilemalla sitä käytännössä?

Tämä ongelma on sitäkin vaikeampi useimmille tämän päivän ihmisille ja myös tämän kirjan lukijoille, koska yleisesti odotetaan ohjeita siitä, miten »tee se itse» voidaan tässä tapauksessa toteuttaa, odotetaan ts. rakastamisen taidon käytännöllisiä ohjeita. Pelkään että jokainen lukija, joka lähtee lukemaan tätä kirjamme viimeistä kappaletta tämänkaltaisessa hengessä, tulee raskaasti pettymään. Rakastaminen on henkilökohtaisen kokemisen asia, joka on mahdollista vain joko kokea omalla kohdallaan tai olla kokematta; tosiasiassa on kuitenkin perin harvoja ihmisiä, jotka eivät olisi tätä kokeneet ainakin jonkinlaisessa alkeellisessa muodossa, joko lapsena, nuorukaisena tai aika-

ihmisenä. Rakkauden käytäntöä koskeva tarkastelu voi kohdistua korkeintaan rakastamisen taidon perusteisiin, sen ensimmäisiin askeliin ja näihin liittyviin käytännön seikkoihin. Ne askelet, jotka vievät edemmäs päämäärää kohti, on jokaisen mahdollista kokea vain itse omalla kohdallaan, ja perusteiden tarkastelu on pakko lopettaa ennen kuin lähdetään näitä viimeksi mainittuja askeleita ottamaan. Uskon kuitenkin, että näitä ensi askeleita koskeva tarkastelu saattaa olla hedelmällinen tämän taidon mestaruudenkin saavuttamisen näkökulmasta — ainakin niille, jotka eivät ole asennoituneet kuulemaan selviä »menettelytapaohjeita».

Jokaisen taidon käytäntöön liittyy ensin tiettyjä yleisiä edellytyksiä, riippumatta siitä, onko kysymyksessä puusepäntaito, lääketiede tai rakastamisen taito. Ennen muuta vaatii jonkin taidon hallitseminen k u r i a. Minä en pysty milloinkaan suorittamaan mitään kunnolla, ellen alistu tiettyyn kuriin; kaikki se mihin ryhdyn vain silloin kun »satun olemaan sillä tuulella», voi olla hauskaa ja huvittavaa harrastelua, mutta ei koskaan minkäänlainen tae mestaruuden saavuttamiseen tällä alalla. Kysymys ei kuitenkaan ole yksinomaan siitä, että ylipäänsä alistuu johonkin kuriin jonkin taidon harjoittamisessa (esimerkiksi varaten sille tietyt tunnit joka päivä), vaan siitä, että kurinalaisuus saa vallan ihmisen koko elämässä. Voi tuntua siltä, ettei mikään ole tämän päivän ihmiselle sen helpompaa kuin kuri. Eikö hän vietä joka päivä kahdeksan tuntia mitä tarkimman kurin alaisuudessa rutiiniluontoisen ammattityönsä ääressä? Tosiasia on kuitenkin se, että tämän päivän ihminen ei pysty kurinalaiseen elämään juuri missään muualla kuin ammattityönsä liittyvissä tehtävissä. Silloin kun hän ei ole tätä työtään suorittamassa, hän haluaa laiskotella, olla tekemättä mitään tai haluaa, käyttääksemme erästä hieman kauniimpaa sanaa, »rentoutua». Juuri tämä laiskotteluun kohdistuva toive on eräs selvimpiä vastalauseita nykyaikaisen elämäntyylin yleiselle rutiininomaisuudelle. Koska ihminen on pakotettu kahdeksan tunnin ajan joka päivä ponnistamaan voimiaan sellaisten asioiden hyväksi, joita hän ei koe omikseen ja tavalla, mikä ei vastaa hänen omaa sisintä luonnetta, koska rutiinityön rytmi määrää kaiken siihen liittyvän tekemisen tahdin, juuri siksi hän kapinoi, ja tämä hänen kapinoimisensa esiintyy lapsellisena itsensä hemmotteluna. Lisäksi on hänen taistelunsa auktoriteettejä vastaan tehnyt hänestä epäluuloisen kaikkea kuria kohtaan, niin hyvin irrationaalisen auktoriteetin häneen kohdistamaa kuin hänen oman olemuksensa vaatimaa rationaalista kuria kohtaan. Elämä ilman kuria johtaa kuitenkin hajaannukseen ja kaaokseen, eikä ihminen pysty keskittymään mihinkään.

Että k e s k i t t y m i n e n on välttämätön edellytys mestaruuden saavuttamiseen jossakin taidossa, lienee itsestään selvää. Jokainen joka on joskus yrittänyt oppia jotakin taitoa, tietää tämän. Ja kuitenkin on keskittyminen meidän kulttuurissamme vieläkin harvinaisempaa kuin kuri. Meidän kulttuurimme johtaa päinvastoin helposti elämäntapaan, jolle on siinä määrin ominaista keskittymisen puute ja hajanaisuus, että tälle on vaikea löytää vertaa. Tehdään mitä moninai-

simpia asioita samalla kertaa: luetaan, kuunnellaan radiota, puhutaan, tupakoidaan, syödään ja juodaan. Me olemme alituiseen suu auki ottamassa vastaan milloin mitäkin — kuvia, alkoholia ja tietoa. Eräs parhaita todisteita tästä keskittymisen puutteesta on vaikeus kestää elämää yksin itsensä kanssa. Useimmille ihmisille on täysin mahdotonta istua hiljaa puhumatta, tupakoimatta, lukematta tai juomatta. Tullaan helposti hermostuneiksi ja levottomiksi, jolloin täytyy tehdä jotakin käsillään tai suullaan (tupakanpoltto on eräs tämän keskittymisen puutteen ilmauksia: se antaa samanaikaisesti tekemistä sekä kädelle että suulle, silmälle ja nenälle).

Kolmas tärkeä asia on k ä r s i v ä l l i s y y s. Jokainen, joka on yrittänyt päästä jonkin taidon mestariksi, tietää miten välttämätön myös kärsivällisyys on edes jonkinlaiseen tulokseen pääsemiseksi. Jos pyritään nopeasti tuloksiin, ei koskaan opita kunnolla. Nykypäivän ihmiselle on kärsivällisyys kuitenkin yhtä vaikea asia kuin kuri ja keskittyminen. Meidän koko teollinen järjestelmämme tähtää aivan päinvastaiseen: nopeuteen. Kaikki koneemme on suunniteltu juuri mahdollisimman suurta nopeutta ajatellen: auto ja lentokone toimittavat meidät nopeasti määränpäähämme — ja mitä nopeammin sitä parempi. Kone joka pystyy tuottamaan saman määrän puolta lyhyemmässä ajassa kuin toinen kone, on myös puolta parempi kone. Tietysti tällä kaikella on ymmärrettävät taloudelliset syynsä. Mutta tässä niinkuin monessa muussakin asiassa taloudelliset arvot ovat ryhtyneet määräämään inhimillisiä arvoja. Mikä sopii koneille, sopii ihmiselle — näin ajatellaan. Nykypäivän ihminen kuvittelee menettävänsä jotakin — aikaa — ellei hän tee kaikkea mahdollisimman nopeasti; ja kuitenkin hän ei tiedä mitä muuta hän näin voittamallaan ajalla tekisi kuin — tappaisi sitä.

Jokaisen taidon hallitsemisen ehtona on lopuksi mainittava k a i k e n m a h d o l l i s e n m i e l e n k i i n n o n keskittäminen mestaruuden hankkimiseen tässä taidossa. Ellei oppimisen kohde ole oppilaalle kaikkein tärkein asia maailmassa, hän ei opi sitä milloinkaan. Parhaimmillaan hänestä voi tällöin tulla melkoinen harrastelija, mutta ei koskaan mestari. Tämä sääntö pätee niin rakastamisen taidon kuin kaikkien muidenkin taitojen kohdalla.

Kun on kysymys jonkin taidon oppimisen yleisistä edellytyksistä, on vielä erääseen seikkaan kiinnitettävä huomiota. Ihminen ei yleensä ala oppia jotakin taitoa välittömästi, vaan ikäänkuin kiertoteitse. On ensin opittava monenlaista muuta — ja usein varsin hajanaista — ennen kuin päästään alkuun itse pääasiassa. Puusepän oppilas aloittaa opettelemalla höyläämään; pianonsoiton opiskelija aloittaa harjoittelemalla skaaloja, Zen-buddhismin oppilas aloittaa hengitysharjoituksilla.[1]) Jos ihminen aikoo tulla mestariksi jollakin alalla, hänen on omistettava sille koko elämänsä tai miltei koko elämänsä ainakin. Ihmisen oman persoonan on tultava taidon käytännön välineeksi, ja sitä on pyrittävä ohjailemaan mahdollisimman paljon siihen

[1]) Keskittymisen, kurin ja kärsivällisyyden merkityksestä jonkin taiteen oppimisessa ks. esim. »*Zen in the art of archery*», E. Herrigel, Pantheon Books, Inc., New York 1953.

suuntaan, mikä tämän päämäärän kannalta on tärkeätä. Mitä tulee erityisesti rakastamisen taitoon, tämä merkitsee sitä, että joka haluaa tulla mestariksi tällä alalla, hänen on aloitettava *omaksumalla* kuri, keskittyminen ja kärsivällisyys kaiken käytännöllisen elämänsä johtotähdiksi.

Miten kuri voidaan omaksua osaksi omaa elämän käytäntöä? Isoisämme olisivat ehkä pystyneet helpostikin vastaamaan tämänkaltaiseen kysymykseen. Heidän ohjeensa oli nousta aamulla aikaisin ylös, kieltäytyä tarpeettomasta ylellisyydestä ja työskennellä voimaperäisesti. Tämäntapainen kuri johti kuitenkin helposti harhateille. Se oli autoritääristä, oli keskittynyt yksinkertaisuuteen ja säästäväisyyteen ja oli monella tapaa elämälle vihamielinen. Mutta tätä kuria vastaan noussut uusi suuntaus on taipunut epäluuloisuuteen *kaikkea* kuria vastaan ylipäänsä. Kurittomuudesta ja leväperäisestä kaiken sallimisesta on tehty vastapaino ja tasapainottaja elämän toiselle puoliskolle, jonka sisältönä on kahdeksantuntinen rutiinin vallitsema ammattityö.

Mitä siis kurilla on ymmärrettävä? Esimerkiksi nousemista aamuisin ylös säännöllisesti, tiettyjen tuntien omistamista sellaisille asioille kuin mietiskelylle, lukemiselle, musiikin kuuntelemiselle ja kävelemiselle; kieltäytymistä ainakin tiettyyn minimirajaan saakka sellaisista ajatuksia hämmentävistä huvituksista kuin salapoliisikertomukset ja elokuvat, samoin kuin liikasyöminen ja liikajuominen. On kuitenkin tärkeätä, että kurissa ei saa olla kysymys jostakin ihmisen ulkopuolella olevan lain seuraamisesta, vaan siitä on muo-

dostuttava ihmisen oman tahdon välitön ilmaus; sen on tunnuttava miellyttävältä ja sen on vähitellen muodostuttava sellaisiksi tavoiksi ja tottumuksiksi, joista luopuminen ei enää ole helppoa. Meidän länsimaisen kurin käsitteemme onnettomia puolia on (ja se pätee meidän kaikista »hyveistämme»), että sen noudattamiseen katsotaan erottamatta liittyvän jotakin tuskallista, että se voi olla »hyvää» vain jos se tuntuu tuskalliselta. Itä on jo kauan käsittänyt, että mikä on hyvää ihmiselle — sekä hänen ruumiilleen että hänen sielulleen — sen täytyy myös olla miellyttävää, joskin alussa on pakko voittaa tietty alkukitka.

Keskittyminen on meidän kulttuurissamme sen vuoksi niin tavattoman vaikeata, että kaikki tuntuu toimivan tätä vastaan. Oppiakseen keskittymään on ihmisen ensimmäisenä askelenaan opittava olemaan yksin ilman samanaikaista lukemista, radion kuuntelemista ja tupakoimista tai juomista. Itse asiassa keskittymisessä on kysymys juuri kyvystä olla yksin itsensä kanssa — ja nimenomaan tämä kyky on eräs rakastamisen kyvyn perusedellytyksiä. Jos minä olen liittynyt johonkin toiseen ihmiseen, koska en kykene seisomaan elämässä omilla jaloillani, tämä toinen ihminen voi ehkä olla eräänlainen hengenpelastajani, mutta mistään rakkaudesta ei silloin ole kysymys. Paradoksaalista kyllä, kyky olla yksin on ehtona kyvylle rakastaa. Jokainen joka yrittää olla yksin, tietää miten vaikeata tämä on. Hän alkaa tuntea levottomuutta, hermostuneisuutta tai myös huomattavaa ahdistuneisuutta. Hän yrittää vapautua tästä epämiellyttävästä tilanteesta todistelemalla itselleen, että se on

täysin typerää, vailla mitään arvoa, ottaa liian paljon aikaa jne. Hän huomaa myös että kaikenlaiset ajatukset valtaavat hänen mielensä ja alkavat askarruttaa häntä. Hän alkaa huomata ajattelevansa edessään olevia tehtäviä tai jotakin työssä esintyvää vaikeutta tai sitä minne hän menisi illalla tai mitä tahansa — sen sijaan että hän karkottaisi kaikki nämä hajanaiset ajatukset kokonaan pois tajunnastaan. Tällaisessa tilanteessa saattaa olla apua tietyistä yksinkertaisista keskittymisharjoituksista. Sellaisia ovat esimerkiksi istuminen hyvin levollisessa asennossa (ei liian velttona eikä liian jäykkänä), silmien sulkeminen, valkean esiripun kuvitteleminen silmiensä eteen, kaikkien häiritsevien kuvien ja ajatusten karkottaminen mielestään sekä lopuksi oman hengityksensä seuraaminen; ei sen ajatteleminen, ei siihen vaikuttaminen, vaan sen liikkeiden myötäseuraaminen — ja näin myötäeläminen; edelleen oman »minän» keskittynyt tunteminen; minä = omien voimieni keskus, oman maailmani luoja. Tällaisia harjoituksia olisi syytä kokeilla vähintään kahdenkymmenen minuutin ajan joka aamu (mielellään kauemminkin) sekä vastaavasti joka ilta ennen nukkumaan menoa.[2])

Tämänkaltaisten harjoitusten ohella ihmisen tulisi oppia keskittymään kaikkeen, mitä hän tekee, musiikin kuuntelemiseen, kirjan lukemiseen, keskustelemiseen, maiseman katselemiseen jne. Sen mitä kulloinkin tehdään pitää anastaa ihmisen koko huomio, pitää olla

---

[2]) Idässä tämänkaltainen teoria ja käytäntö on tuttua varsinkin Intiassa, mutta samantapaisia pyrkimyksiä on esiintynyt viime vuosina lännessäkin.

hänelle sillä hetkellä kaikki kaikessa. Jos ollaan keskittyneitä, on varsin vähäarvoista, m i t ä ollaan tekemässä; sekä tärkeä että vähemmän tärkeä saa aivan uudet mittasuhteet, kun niihin kohdistetaan ihmisen koko keskittynyt huomio. Keskittymisen oppiminen vaatii, mikäli mahdollista, kaikenlaisen yhdentekevän keskustelemisen välttämistä, samoin kuin sellaisen keskustelun välttämistä, joka ei ole aitoa. Jos kaksi ihmistä puhuu jonkin tietyn puun kasvusta, jonka he molemmat tuntevat, tai tietyn leivän mausta, jonka he juuri ovat syöneet yhdessä, tai jostakin yhteisestä työkokemuksestaan, tällainen keskustelu voi olla varsin merkittävää, jos he todella syventyvät siihen eivätkä koskettele asiaansa ylimalkaisesti; toisaalta voidaan keskustelussa kosketella miten vakavia poliittisia tai uskonnollisia kysymyksiä tahansa, keskustelun taso silti pysyessä alhaisena; näin tapahtuu aina kun keskustelussa turvaudutaan ulkoaopittuihin epäitsenäisiin lausumiin, kun keskustelijat eivät ole koko sydämineen aiheessaan mukana. Tähän haluaisin lisätä, että aivan yhtä tärkeätä kuin on välttää yhdentekevää keskustelua, on välttää huonoa seuraa. Huonolla seuralla en tarkoita tällöin yksinomaan »paheellista» tai »vaarallista» seuraa, jota on vältettävä sen vuoksi että sen ympärilleen luoma ilmapiiri on myrkyllinen ja masentava. Tarkoitan tällä myös tyhjänpäiväisyyksien seuraa, sellaisten ihmisten seuraa, joiden sielu on kuollut vaikka heidän ruumiinsa onkin elävä; sellaisia ihmisiä, joiden ajatukset ja keskustelu ovat mitään sanomattomia; jotka eivät puhu vaan juoruavat ja joiden ajatukset ovat pelkkiä laina-ajatuksia. Aina ei

kuitenkaan ole mahdollista välttää tällaista seuraa, eikä se aina ole välttämätöntäkään. Jos näet pitää varansa eikä ryhdy keskustelemaan heidän kanssaan heidän haluamallaan tavalla — ts. laina-ajatuksin ja tyhjänpäiväisyyksin — vaan suoraan ja inhimillisesti, huomaakin usein, että he muuttavat käyttäytymistään, monesti juuri tällaisen äkkiyllätyksen hämmentäminä.

Olla keskittynyt toisten ihmisten parissa merkitsee ennen muuta kykyä osata kuunnella. Monet ihmiset ovat kuuntelevinaan ja antavat usein neuvojakin, kuuntelematta kuitenkaan lainkaan. He eivät ota vakavasti sitä, mitä heidän keskustelukumppaninsa esittää, eivätkä he ota omiakaan puheita vakavasti. Seurauksena on, että tällainen seurustelu alkaa pian väsyttää, jolloin helposti syntyy sellainen kuvitelma, että keskustelu muodostuisi vieläkin väsyttävämmäksi, jos toden teolla ryhdyttäisiin toinen toisensa puheita kuuntelemaan. Totuus on kuitenkin aivan päinvastainen. Kaikki minkä ihminen tekee keskittyneesti, pitää ihmisen valveilla (vaikka jälkeenpäin luonnollinen ja hyvää tekevä väsymys valtaakin mielen), kun taas kaikki mihin ryhdytään ilman keskittymistä vaikuttaa unettavasti — mihin samalla liittyy se, että kun päivä on päässään, ei uni kuitenkaan millään tahdo tulla.

Keskittyneisyys merkitsee elämistä kokonaisuudessaan nykyhetkessä, tässä ja nyt, eikä jonkin sellaisen ajattelemista, mikä pitäisi pian tehdä, koska minulla juuri nyt on jotakin tähdellistä tekemistä. On tarpeetonta sanoa, että keskittyminen on erittäin tärkeätä silloin, kun on kysymys kahdesta ihmisestä, jotka

rakastavat toinen toistaan. Heidän on opittava olemaan lähellä toisiaan siten, etteivät he yhtenään pyri loittonemaan toisistaan niillä lukuisilla tavoilla, jotka ovat niin yleisiä. Keskittymisen oppiminen on alussa vaikeata; saattaa tuntua siltä, ettei siinä pääse milloinkaan tavoitteeseen. On ilman muuta selvää että tämä merkitsee aimo annosta kärsivällisyyttä. Ellei ihminen opi, että kaikella on aikansa ja että väkivaltaiset pakotusyritykset eivät auta, ei ihminen ikinä opi keskittymään — eikä myös rakastamaan. Ymmärtääkseen mitä kärsivällisyys on, ei tarvitse muuta kuin seurata pienen lapsen kävelemään opettelemista. Lapsi kaatuu yhä uudestaan ja uudestaan, ja kuitenkaan se ei hellitä vaan yrittää aina uudestaan, kunnes eräänä päivänä se oppii kävelemään lankeamatta. Mihin voisikaan täysi-ikäinen ihminen päätyä, jos hänellä olisi lapsen kärsivällisyys ja kyky keskittyä niissä asioissa, jotka ovat hänelle tärkeitä!

Keskittyminen on mahdotonta, ellei ihminen opi t a r k k a i l e m a a n i t s e ä ä n. Mitä tämä merkitsee? Pitääkö ihmisen koko ajan ajatella itseään, »analysoida» itseään, vai mitä tällä tarkoitetaan? Jos olisi puhe jonkin koneen tarkkailemisesta, ei olisi vaikea selittää, mitä tällä tarkoitetaan. Joka ajaa esimerkiksi autoa, tarkkailee tätä ajoneuvoaan. Vähäisinkin moottorista tai jostakin muualta kuuluva ääni pannaan merkille. Samoin ajaja seuraa tarkkaavaisena tien pinnalla esiintyviä epätasaisuuksia, edessä ja takana ajavia muita autoja. Kuitenkaan hän ei ajattele kaikkia näitä seikkoja; hänen sielunsa on vain levollisen valppauden vallassa, avoin kaikille siinä tilanteessa esiin-

tyville muutoksille johon hän on keskittynyt — tässä tapauksessa auton ajamiseen turvallisesti.

Lastaan vaaliva ja hoitava äiti tarjoaa meille erinomaisen esimerkin tilanteesta, jossa on kysymys toisen ihmisen tarkkailemisesta. Äiti aavistaa lapsen monet ruumiilliset muutokset, tarpeet ja ahdistukset jo ennen kuin ne on selvästi ilmaistukaan. Hän herää lapsensa itkuun, vaikka muut paljon voimakkaammat äänet eivät saa häntä hereille. Kaikki tämä merkitsee sitä, että äiti seuraa tarkkaavaisena lapsen elämän vähäisimpiäkin ilmennyksiä; silti hän ei ole hädissään tai huolissaan, pikemminkin eräänlaisen valppaan tasapainotilan vallassa, alituiseen valmiina vastaamaan lapsen pienimpiinkin avun tarvetta osoittaviin merkkeihin. Tällä tavoin on ihmisen mahdollista olla valppaana myös omaa itseään kohtaan. Hän saattaa esimerkiksi havaita olevansa väsynyt tai masentunut, mutta sen sijaan että hän antautuisi tämän sisäisen tilansa valtaan ja tukisi sitä kaikenlaisilla helposti mieleen johtuvilla ajatuksilla, hän saattaa pysähtyä kysymään: mitä on tapahtunut? Miksi minä olen masentunut? Näin on mahdollista menetellä myös ärtymyksen tai vihan ilmaantuessa, samoin valveunien vallatessa mielen tai muissa vastaavanlaisissa tapauksissa. Kaikissa näissä tapauksissa on tärkeätä panna ne selvästi merkille eikä ryhtyä keksimään niille kaikenlaisia helposti mieleen juolahtavia tekosyitä ja verukkeita; tärkeätä on myös olla avoin omalle sisäiselle äänelleen, joka saattaa kertoa meille — usein aivan välittömästi — mistä meidän ahdistuksemme, masentumisemme tai ärtymisemme johtuu.

Tavallinen keskitason ihminen on varsin valpas oman ruumiinsa erilaisiin ilmauksiin nähden; hän panee merkille usein pienetkin muutokset ja tuskatilat; tämänkaltainen ruumiinsa tarkkaaminen on niin helppoa, koska useimmilla ihmisillä on selvä kuva siitä, milloin heidän ruumiinsa »voi hyvin» ja toimii normaalisti. Samankaltainen tarkkaavaisuus sielullisiin ilmiöihin nähden on sen sijaan paljon vaikeampaa, koska ei juuri kukaan ole koskaan tavannut henkilöä, joka tässä suhteessa toimisi täysin normaalisti. Mittapuuna pidetään tavallisesti omia vanhempia tai muita sukulaisia, tai sitä sosiaalista ryhmää, johon satutaan kuulumaan. Ja niin kauan kuin ihminen tuntee sielullisesti toimivansa ja käyttäytyvänsä kuten kaikki nämä toisetkin, hän pitää itseään normaalina eikä kiinnitä huomiota sielunliikkeisiinsä. On monia ihmisiä, joilla ei ole minkäänlaista kokemusta ihmisestä, joka todella rakastaa tai joka on todella rohkea tai keskittynyt. On selvää, että oman itsensä tarkkailemisen perusedellytys on olla perillä siitä, millaista todella terveen ihmisen käyttäytyminen on — mutta miten tämä on mahdollista, ellei ihminen ole itse kokenut sitä lapsuudessaan tai myöhemmin elämässään? Tähän kysymykseen ei ole helppo löytää yksinkertaista vastausta: kysymys viittaa kuitenkin erääseen varsin merkittävään seikkaan meidän kasvatusjärjestelmässämme.

Siinä määrin kuin kasvatus on lähinnä vain tietojen välittämistä ihmiseltä toiselle, jää eräs ihmisen kehityksen kannalta aivan keskeinen seikka vaille huomiota: se opetus jota voi toiselle ihmiselle antaa vain

sellainen ihminen, joka on omassa elämässään saavuttanut riittävän kypsyyden ja on siten kykenevä aitoon rakkauteen. Meidän oman kulttuurimme alkuaikoina, samoin kuin Kiinassa ja Intiassa arvostettiin kaikkein korkeimmalle runsain henkisin lahjoin varustettua ihmistä. Opettajaakaan ei tällöin pidetty ensisijaisesti tietojen välittäjänä vaan henkilönä, jonka tarkoituksena oli välittää tiettyjä inhimillisiä asenteita. Nykypäivän kapitalistisessa yhteiskunnassa — ja sama pätee venäläisestä kommunismista — ne henkilöt, joita pidetään ihanteina ja esikuvina, ovat kaikkea muuta kuin runsain henkisin lahjoin varustettuja ihmisiä. He edustavat pikemminkin aivan tavalliselle keskitason ihmiselle mahdollisia tavoitteita. He ovat filmitähtiä, radiokuuluttajia, sanomalehtimiehiä, liikemaailman tai hallintoviranomaisten edustajia. Heidän pääansionsa piilee useinkin vain siinä, että heidän on jostakin syystä onnistunut tulla kuuluisiksi. Ja kuitenkaan ei tilanne vaikuta toivottomalta. Jos ajatellaan, että sellainen mies kuin Albert Schweitzer saattoi tulla kuuluisaksi miltei kaikissa maissa, että nuorisollamme on mitä moninaisimmat mahdollisuudet tehdä tuttavuutta sellaisten elävien tai historiaan kuuluvien henkilöiden kanssa, jotka voivat osoittaa mihin ihminen voi ihmisenä pystyä, ja jos ajatellaan kaikkien aikojen kirjallisuuden ja taiteen suuria teoksia, ei tunnu mahdottomalta, että ihmisille voidaan välittää tietoa siitä, mitä ihmisen elämä parhaimmillaan on. Ellemme me kykene pitämään selvänä käsitystä siitä, mistä kypsässä ihmiselämässä on kysymys, saattaa olla edessä mahdollisuus, että koko meidän

kulttuuriperintömme menettää merkityksensä. Tässä kulttuuriperinnössä ei ensisijaisesti ole kysymys tiettyjen tietojen välittämisestä, vaan tiettyjen perusinhimillisten asennoitumisten siirtämisestä sukupolvelta toiselle. Elleivät tulevat sukupolvet pysty niitä enää elävästi omaksumaan, viisituhatvuotinen kulttuuri on menevä mailleen siitäkin huolimatta, että sen tietopääoma vielä siirretään sukupolvelta toiselle ja kehitetään vieläkin täydellisemmäksi.

Tähän asti on tarkastelumme koskenut sitä, mikä on tarpeen j o k a i s e n taidon kohdalla. Nyt siirrymme tarkastelemaan niitä seikkoja, jotka ovat merkitseviä rakastamisen taidossa. Niin kuin jo aikaisemmin olen sanonut pääedellytys aidon rakkauden toteutumiselle on i t s e k e s k e i s e n n a r s i s m i n v o i t t a m i n e n. Narsistinen asenne merkitsee sitä, että ihminen pitää todellisena vain kaikkea omaa itseään koskevaa, ja että ulkopuolisen maailman ilmiöillä on merkitystä vain sikäli kuin ne ovat itselle joko hyödyllisiä tai vaarallisia. Narsismin vastakohta on asiallisuus; kyky nähdä ihmiset ja oliot s e l l a i s i n a k u i n n e o v a t, mihin liittyy kyky tehdä ero tämän o b j e k t i i v i s e n kuvan välillä ja sen kuvan välillä, jonka ihmisen halut ja pelot luovat. Kaikissa mielisairauden eri muodoissa on kysymys epäasiallisuuden äärimmäisistä muodoista. Sielullisesti sairaalle ihmiselle ei ole olemassa mitään muuta todellisuutta kuin hänen oma sisämaailmansa, hänen pelkonsa ja halunsa. Hän kokee ulkopuolisen maailman vain oman sisämaailmansa symbolina, omana luomuksenaan. Nähdessämme unta me kaikki toimimme aivan samoin. Unissa me tuo-

tamme tapauksia ja lavastamme näytelmiä, jotka ovat meidän omien toiveittemme ja pelkojemme ilmauksia (joskus myös näkemystemme ja arvostustemme ilmausta), ja ollessamme unitilassa olemme vakuuttuneita siitä, että meidän unikuvamme ovat aivan yhtä todellisia kuin se todellisuus, jonka kanssa olemme valveilla tekemisissä.

Mielisairas samoin kuin unennäkijä on henkilö, jolla ei ole m i n k ä ä n l a i s t a objektiivista kuvaa ulkopuolella olevasta maailmasta; mutta me olemme kaikki enemmän tai vähemmän sairaita, enemmän tai vähemmän unessa; kaikki me näemme maailman ainakin hieman epätodellisena, oman narsistisen asenteemme värittämänä. Onko tarpeen mainita eräitä esimerkkejä? Niitä löytää helposti ryhtyessään tarkkailemaan joko itseään tai jotakin kanssaihmistään tai alkaessaan lukea sanomalehtiä. Kaikissa näissä kohteissa on kysymys enemmän tai vähemmän vääristyneestä todellisuuden narsistisesta mukaelmasta. Eräs nainen soittaa esimerkiksi lääkärille pyytäen päästä tämän luokse saman iltapäivän kuluessa. Lääkäri vastaa, että hän ei satu olemaan vapaana juuri sinä iltapäivänä, mutta että hän voi ottaa naisen vastaan seuraavana päivänä. Nainen lausuu: Mutta hyvä tohtori, minä asun vain viiden minuutin päässä teidän vastaanotoltanne. Nainen ei voi ymmärtää lääkärin selityksen tarkoittavan sitä, että se ei suinkaan säästä l ä ä k ä r i n aikaa, että naisen luota lääkärin luo on niin lyhyt matka. Nainen kokee tilanteen narsistisesti: koska m i n ä säästän aikaa, h ä n e n k i n täytyy säästää

aikaa; tällaiselle ihmiselle on maailmassa vain yksi todellisuus, hän itse.

Vähemmän äärimmäisiä — tai vain vähemmän ilmeisiä — ovat ne vääristymät, joita esiintyy niin yleisesti eri ihmisten välisissä suhteissa. Miten monet vanhemmat tulkitsevatkaan lapsensa käytöksen ilmentävän vain joko tottelevaisuutta tai heihin kohdistuvaa mielihyvää tai luottamusta jne. havaitsematta tai tuntematta lainkaan kiinnostusta siitä, mitä lapsi itse tuntee? Miten monien aviomiesten silmissä heidän vaimonsa onkaan tyrannimainen, koska heidän oma äiti-sidonnaisuutensa aiheuttaa sen, että he näkevät toisen vähäisempienkin vaatimusten merkitsevän heidän vapautensa rajoitusta? Miten monet aviovaimot pitävätkään miehiään saamattomina ja typerinä, koska nämä eivät toteuta heidän joskus lapsena omaksumaansa kuvitelmaa loistavasta satuprinssistä?

Ulkopuolisia valtakuntia kohtaan kohdistuva epäasiallinen näkemistapa on perin tunnettua. Päivästä toiseen toistuu sama vieraan valtakunnan leimaaminen aivan arvottomaksi ja vihamieliseksi, kun taas oma kansakunta edustaa kaikkea mahdollista hyvää ja ylevää. Jokainen vihollisen liike tulkitaan yhdellä tavalla — ja jokainen oma liike aivan toisella tavalla. Vihollisen osoittamat hyvät teotkin luokitellaan erittäin suuren pahuuden osoitukseksi, tarkoituksena on vain pettää meitä ja muita, kun taas omat pahat tekomme ovat välttämättömiä ja oikeutettuja, koska niillä pyritään arvokkaisiin päämääriin. Mitä tarkemmin tutkii sekä kansojen että eri yksilöiden välillä vallitsevia suhteita, sitä selvemmältä näyttää, että

asiallisuus ja objektiivisuus ovat poikkeus ja todellisuuden ainakin lievä narsistinen vääristely sääntö.

Kykyä ajatella asiallisesti kutsutaan järjeksi; järjen perustana oleva emotionaalinen asenne on nöyryys. Asiallisuus, järkeen perustuva käyttäytyminen on mahdollista ainoastaan nöyryyden avulla, vain jos ihminen on kyennyt vapautumaan lapselle ominaisista kaikkitietävyyden ja kaikkivallan kuvitelmista.

Tarkastelumme alaisena olevan rakastamisen taidon kohdalla tämä merkitsee: narsismista vapaa rakkaus on mahdollista vain sellaiselle ihmiselle, joka on kehittynyt riittävän pitkälle nöyryydessä, asiallisuudessa ja järjen käytössä. Ihmisen koko elämän pitää olla suuntautunut tämän päämäärän saavuttamiseen. Nöyryyttä ja asiallisuutta on yhtä mahdoton rajoittaa vain tiettyihin elämän aloihin kuin rakkautta. En voi olla täysin asiallinen omaa perhettäni koskevien asioiden kohdalla, ellen pysty olemaan asiallinen vieraisiin nähden ja päinvastoin. Jos haluan oppia rakastamaan, minun on joka tilanteessa pyrittävä asiallisuuteen, ja minun on oltava erittäin valpas kaikkien niiden tilanteiden suhteen, joissa tämä asiallisuuteni saattaa pettää. Minun on pyrittävä tekemään ero sen kuvan välillä, jonka minä itse narsistisesti vääristäen luon jostakin toisesta ihmisestä ja hänen käyttäytymisestään ja tämän henkilön todellisen olemuksen välillä, sellaisena kuin hän on riippumatta minusta, toiveistani, peloistani ja tarpeistani. Jos ihminen oppii olemaan asiallinen ja järkevä, hän jo puolittain hallitsee

rakastamisen taidon, mutta hänen on pystyttävä asiallisuuteen ja järkevyyteen kaikkia ihmisiä kohtaan. Jos joku haluaisi rajoittaa asiallisuutensa koskemaan vain tiettyä rakastettua henkilöä ja ajattelee, että hän voi jättää asiallisuuden vaatimukset huomiotta kaikissa muissa suhteissaan maailmaan, hän tulee piankin havaitsemaan joutuneensa harhateille sekä suhteessaan rakastettuunsa että suhteessaan kaikkiin muihinkin ihmisiin.

Kyky rakastaa riippuu ihmisen kyvystä irtautua narsistisuudestaan ja lapsenomaisesta sidonnaisuudestaan äitiinsä ja heimoonsa; se riippuu meidän kyvystämme kasvaa ja kehittää itsessämme maailmaan ja itseemme kohdistuva luova asennoituminen. Kaikki tämä irtautuminen, syntyminen ja herääminen riippuu ratkaisevasti eräästä seikasta, nimittäin uskosta. Rakastamisen taidon käytäntö perustuu uskon käytäntöön.

Mitä on usko? Onko se välttämättä tietynlaista Jumalaan tai uskonnollisiin opinkappaleisiin kohdistuvaa uskomista? Onko usko ehdottomasti järjen ja rationaalisen ajattelemisen vastakohta tai ainakin erilaista kuin viimeksi mainittu? Ennen kuin on edes mahdollista ymmärtää, mistä uskon ongelmassa on kysymys, on tehtävä selvä ero rationaalisen uskon ja irrationaalisen uskon välillä. Irrationaalisella uskolla ymmärrän (tiettyyn henkilöön tai asiaan kohdistuvaa) uskoa, joka perustuu ihmisen alistumiseen irrationaalisen auktoriteetin ylivaltaan. Rationaalinen usko edustaa päinvastoin sellaista vakaumusta, joka perustuu ihmisen omaan

kykyyn ajatella ja tuntea. Rationaalinen usko ei ole ensisijassa pitäytymistä johonkin, vaan pikemminkin ilmausta meidän vakaumuksemme varmuudesta ja lujuudesta. Usko on ihmisen koko persoonallisuutta sävyttävä keskeinen luonteenpiirre, ei mikään tietty erityinen uskomus.

Rationaalinen usko perustuu ihmisen luovaan älylliseen ja emotionaaliseen toimintaan. Rationaalisessa ajattelussa, toisin kuin yleensä luullaan, rationaalisella uskolla on tärkeä sijansa. Miten esimerkiksi tiedemies päättyy johonkin uuteen ratkaisuun? Lähteekö hän liikkeelle siten, että hän tekee kokeen toisensa jälkeen, kerää tosiasian toisensa jälkeen, ilman mitään näkemystä siitä, mitä hän on etsimässä? Tuskin mitään suurta keksintöä on koskaan tehty tällä tavoin. Eivät ihmiset muutenkaan päädy tärkeisiin ratkaisuihinsa pelkkien hajanaisten kuvitelmien varassa. Kaikessa ihmiselämässä esiintyvä luova ajattelu lähtee aina liikkeelle jonkinlaisen »rationaalisen näkemyksen» muodossa, mikä viimeksi mainittu on puolestaan aikaisemman pitkällisen tutkistelun, mietiskelyn ja havainnoinnin tulosta. Kun tiedemies on onnistunut muotoilemaan matematiikan yhtälön, joka tekee hänen alkuperäisen näkemyksensä varsin todennäköiseksi, hänen sanotaan päätyneen työhypoteesiin. Tämän hypoteesin yksityiskohtainen erittely kaikkien sen mahdollisten seuraamusten selvittämiseksi ja kaikkien sitä tukevien tosiasioiden läpikäymiseksi johtaa aikanaan tarkemmin määriteltävään hypoteesiin ja lopulta ehkä sen pukemiseen laaja-alaisen teorian muotoon.

Tieteen historia on täynnä esimerkkejä uskosta järkeen ja totuuksien aavistamisesta. Kopernikus, Kepler, Galilei ja Newton olivat kaikki järkkymättömiä uskossaan järkeen. Tämän uskon vuoksi Bruno poltettiin roviolla ja Spinoza karkotettiin heimonsa yhteydestä. Jokaisessa vaiheessa, ensimmäisestä hatarasta näkemyksestä lopulliseen teorian muotoilemiseen asti tarvitaan u s k o a järkeen, uskoa alkunäkemyksen kelpoisuuteen rationaalisesti mielekkäänä päämääränä, jota kohti kannattaa pyrkiä, uskoa hypoteesiin asian mahdollisena ja todennäköisenä ratkaisuna ja uskoa lopulliseen teoriaan ainakin siihen asti, kunnes tämän kelpoisuus on lopullisesti osoitettu oikeaksi tai vääräksi. Tämä usko perustuu ihmisen omakohtaiseen kokemukseen, ihmisen luottamukseen omaan ajattelukykyynsä, havaintojentekotaitoonsa ja arvostelukykyynsä. Irrationaalisessa uskossa on kysymys jonkin pitämisestä totena vain sen vuoksi e t t ä jokin auktoriteetti tai enemmistö niin sanoo, rationaalinen usko taas perustuu ihmisen omaan luovaan huomio- ja ajattelukykyyn r i i p p u m a t t a siitä, mitä asiasta kulloinkin yleisesti ajatellaan.

Rationaalinen usko ei kuitenkaan ole rajoittunut vain ajattelemisen ja arvostelemisen alueille. Myös ihmisten välisissä suhteissa on usko välttämätön aidon ystävyys- tai rakkaussuhteen edellytys. Toiseen ihmiseen uskominen tai luottaminen merkitsee varmuutta tämän perusasenteitten, persoonallisuuden ytimen ja rakkauden pysyvyydestä ja muuttumattomuudesta. En tarkoita tällä sitä, etteikö ihminen saattaisi muuttaa mielipiteitään, vaan sitä, että ihmisen perusvaikuttimet pysyvät samoina; että esimerkiksi hänen elämää

ja ihmisen arvoa kohtaan tuntemansa kunnioitus on osa häntä itseään, eikä jotakin ulkonaista ja helposti muuttuvaa.

Samalla tavoin me uskomme ja luotamme itseemme. Me olemme tietoisia omasta itseydestämme, muuttumattomasta persoonallisuutemme ytimestä, joka pysyy samanlaisena kautta koko elämämme riippumatta olosuhteiden muutoksista ja tietyissä mielipiteissä ja tunteissa tapahtuvista muutoksista. On kysymys siitä todellisuudesta, joka kätkeytyy sanaan »Minä» ja johon meidän vakaumuksemme omasta identtisyydestämme perustuu. Ellemme voi uskoa oman itsemme pysyvyyteen, identtisyyden tunteemme on vaarassa ja me joudumme riippuvaisiksi toisista ihmisistä, joiden hyväksymisestä tällöin muodostuu identtisyyden tunteemme perusta. Vain sellainen ihminen, joka uskoo itseensä, voi uskoa toisiin ihmisiin, koska tällainen ihminen saattaa olla varma siitä, että hän on tulevaisuudessakin sama henkilö kuin mikä hän on nykyhetkellä ja että hän tämän vuoksi tulevaisuudessakin on tunteva ja toimiva samoin kuin nyt. Itseensä uskominen on kaiken lupaamisen perusehto, ja koska ihminen voidaan Nietzchen mukaan määritellä olennoksi, joka kykenee antamaan ja pitämään lupauksia, usko on eräs inhimillisen olemassaolon perusedellytyksiä. Kun on kysymys rakkaudesta, tämä merkitsee uskoa omaan rakkauteen, uskoa oman rakkauden kykyyn herättää toisissa rakkautta ja uskoa tämän rakkauden kestävyyteen.

Eräs toinen ihmiseen uskomiseen liittyvä merkitys sisältyy siihen uskoon, mikä meillä on toisten ihmisten mahdollisuuksiin. Alkeellisimmassa muodossa tämä usko on tavattavissa äidin uskossa pieneen vastasyntyneeseen lapseensa: että lapsi tulee elämään, kasvamaan, kävelemään ja puhumaan. Lapsen kehitys kulkee näissä suhteissa kuitenkin siinä määrin säännöllisiä ratoja, että tämänkaltaisten toiveiden täyttymiseen uskominen ei vaadi juuri mitään erityistä uskoa. Toisin on sellaisten mahdollisuuksien kohdalla, jotka saattavat jäädä toteutumatta: lapsen mahdollisuudet oppia rakastamaan, olemaan onnellinen, käyttämään järkeään, samoin kuin sellaiset erityismahdollisuudet kuin taiteelliset lahjat jne. On kysymys siemenistä, jotka saattavat kasvaa ja nousta oraalle, jos kasvuedellytykset ovat niille suotuisat, mutta jotka myös saattavat jäädä kehittymättä, jos edellytykset ovat puutteelliset.

Eräs kaikkein tärkeimpiä kasvuedellytyksiä on sen henkilön usko lapsen kehittymismahdollisuuksiin, joka on lasta lähinnä. Vain tämän uskon valossa voidaan puhua kasvatuksen ja käsittelyn välisestä erosta. Kasvatus on oleellisesti lapsen auttamista toteuttamaan omat piilevät mahdollisuutensa.[3]) Kasvatuksen vastakohtana »käsittely» perustuu kasvumahdollisuuksiin kohdistuvan uskon puutteeseen sekä vakaumukseen, että lapsi kehittyy oikeaan suuntaan vain sillä edellytyksellä, että aikuinen saattaa hänet oppimaan sellaista, mitä pidetään toivottavana, ja estää kaiken sellaisen esiinpääsemisen, jota ei pidetä toivottavana. Ei

---

[3]) Kasvatus (education) sana merkitsee kirjaimellisesti »ulos johtamista (e-ducere) tai jonkin mahdollisuutena piilevän esiin saattamista.

ole mitään syytä uskoa robottiin, koska robotti on vailla elämää.

Toisiin ihmisiin kohdistuva usko saavuttaa huippunsa uskossa i h m i s e e n ja koko ihmiskuntaan. Läntisessä maailmassa tämä usko saa uskonnollisen ilmauksensa juutalais-kristillisessä uskonnossa, ja sen voimakkainta maallishenkistä ilmausta edustavat viimeisten sadanviidenkymmenen vuoden aikana laajalle levinneet humanistiset, poliittiset ja sosiaaliset aatteet. Tämän uskon perustana on, kuten lapseen kohdistuvan uskon perusteena, käsitys siitä, että jos ihmisessä piileville mahdollisuuksille annetaan riittävät edellytykset kasvaa omalla pohjallaan, ihminen pystyy rakentamaan itselleen yhteiskunnan, jossa vallitsevat ylimpänä lakeina tasa-arvoisuus, oikeudenmukaisuus ja rakkaus. Vielä ei ihminen ole tässä pyrkimyksessään onnistunut ja sen vuoksi tarvitaan mainitun käsityksen tueksi uskoa. Kaiken rationaalisen uskon tavoin tämäkään usko ei kuitenkaan ole toiveajattelua, sillä se perustuu ihmiskunnan aikaisempiin suuriin saavutuksiin ja jokaisen ihmisen omaan sisäiseen kokemukseen tämän uskon todellisuuspohjasta, ihmisen omakohtaiseen järjen ja rakkauden kokemiseen itsestään.

Irrationaalisen uskon perustuessa alistumiseen sellaisen vallan alaisuuteen, joka koetaan rajattoman mahtavaksi, kaikkitietäväksi ja kaikkivoivaksi, sekä oman itsensä heikkouden ja kyvyttömyyden tuntoon, perustuu rationaalinen usko täysin päinvastaiseen kokemukseen. Me uskomme järkeen, koska tämä usko perustuu meidän omiin havaintoihimme ja ajatteluumme. Me uskomme toisten ihmisten mahdollisuuksiin, omiin mahdollisuuksiimme, koko ihmiskunnan mahdollisuuksiin, koska ja vain siinä määrin kuin meillä on kokemusta omien mahdollisuuksiemme kasvusta ja kasvun todellisuudesta omassa itsessämme sekä omien järjen ja rakkauden kykyjemme voimasta. R a t i o n a a l i n e n u s k o p e r u s t u u i h m i s e n l u o v a a n k y k y y n; kun ihminen uskoo elämään, hän elää luovaa elämää. Tästä seuraa että turvautuminen voimaan (toisen hallitsemiseen voimalla) ja voiman käyttö ovat uskon vastakohta. Voimaan turvautuminen merkitsee, että ihminen ei usko piilevien mahdollisuuksien toteutumiseen. Siinä on kysymys tulevaisuuteen kohdistuvasta ennusteesta, joka perustuu vain siihen, mikä nykyisyydessä on ilmeistä; mutta se osoittautuu suunnattomaksi laskuvirheeksi, irrationaaliseksi sen vuoksi, että se ei ota huomioon ihmiseen kätkeytyviä mahdollisuuksia ja kasvuedellytyksiä. Ei ole olemassa mitään rationaalista uskoa voimaan. Voimaan voidaan »uskoa» irrationaalisesti kahdella tavalla: joko alistumalla sen valtaan tai käyttämällä sitä hyväkseen. Useiden mielestä voima on kaikkein todellisinta. Ja kuitenkin historia voi osoittaa, ettei ole mitään niin epävarmaa kuin voima. Koska usko ja voima ovat toistensa vastakohdat, kaikki alunperin rationaaliseen uskoon perustuneet uskonnolliset ja poliittiset järjestelmät alkavat rappeutua ja kadottavat lopulta kaiken voimansa, jos ne alkavat luottaa voimaan tai liittoutuvat voiman kanssa.

Usko riippuu r o h k e u d e s t a, kyvystä uskaltaa

jotakin ja valmiudesta hyväksyä tuska ja pettymyksetkin. Joka perustaa elämänsä ennen muuta turvallisuudelle ja varmuudelle, ei voi milloinkaan uskoa; joka sulkeutuu sellaiseen puolustusjärjestelmään, missä turvallisuuden varmistavat välimatka ja omistaminen, tekee itsestään vangin. Rakastettuna olemiseen ja rakastamiseen tarvitaan rohkeutta, rohkeutta pitää tiettyjä arvoja kaikkia muita arvoja korkeampina — ja heittäytymistä elämään kokonaisuudessaan näiden arvojen sävyttämää elämää.

Tämänkaltainen rohkeus on erittäin kaukana siitä rohkeudesta, josta Mussolini puhui, kun hän käytti sanontaa »elää elämäänsä vaarallisesti». Viimeksi mainittu rohkeus on nihilistin rohkeutta. Sen perustana on asenne, joka tähtää vain elämän hävittämiseen, viettymykseen heittää koko elämä menemään, koska ei kyetä rakastamaan. Epätoivoon perustuva rohkeus on vallan toista kuin rakkauteen perustuva rohkeus, aivan kuten voimaan perustuva usko on täysin toista kuin elämään perustuva usko.

Voidaanko uskoa ja rohkeutta kokeilla, harjoitella? Uskoa on mahdollista kokeilla joka hetki. Lapsen kasvattaminen vaatii uskoa; nukahtaminen vaatii uskoa; jokaisen työn aloittaminen vaatii uskoa. Tämänkaltaiseen uskomiseen me olemme kuitenkin kaikki tottuneita. Joka ei voi näin uskoa, kärsii ahdistuneisuudesta lastaan kasvattaessaan, kärsii unettomuudesta tai kyvyttömyydestä saada aikaan mitään luovaa työssään. Jolla ei tätä uskoa ole, hän on epäluuloinen, arka paljastamaan itseään kenenkään ihmisen edessä, tai raskasmielinen tai kyvytön laatimaan minkäänlaisia pit-

kän tähtäimen suunnitelmia omalla kohdallaan. Luottaminen omaan arvostelukykyynsä jonkun ihmisen suhteen silloinkin kun yleinen mielipide tai jokin odottamaton seikka näyttää olevan tätä vastaan, ja vakaumuksistaan kiinni pitäminen silloinkin kun ne ovat epäajanmukaisia, vaativat uskoa ja rohkeutta. Vain uskon ja rakkauden avulla kykenemme suhtautumaan tämänkaltaisiin elämässä esiintyviin vaikeuksiin, takaiskuihin ja murheisiin kuten haasteeseen, josta selviytyminen tekee meidät entistäkin vahvemmiksi, eikä kuten epäoikeudenmukaiseen rangaistukseen, joka ei saisi meitä kohdata.

Uskon ja rohkeuden toteuttaminen käytännössä alkaa arkielämän pienistä yksityiskohdista. Ensimmäiseksi on opittava panemaan merkille, milloin on vaarassa kadottaa uskonsa johonkin; on opittava näkemään omien, uskon puutetta peittämään pyrkivien järkeilyittensä lävitse, havaitsemaan milloin omaa käyttäytymistä ohjaa pelkurimaisuus sekä miten tätä pelkurimaisuuttaan yrittää järkeillen peittää itseltään. On ymmärrettävä, että jokainen uskon pettäminen heikentää ihmistä ja että heikkouden kasvu johtaa uusin petoksiin ja itsepetoksiin, loppumattomiin. Tällöin voi myös huomata, että m i l l o i n on t i e t o i s e s t i p e l o i s s a a n s i i t ä, e t t ä e i o l e r a k a s t e t t u, o n k i n t o d e l l i s u u d e s s a j o s k i n y l e e n s ä t i e d o s t a m a t t o m a s t i p e l o i s s a a n s i i t ä, e t t e i r a k a s t a, ei uskalla rakastaa. Toisen ihmisen rakastaminen merkitsee itsensä antamista aivan sellaisenaan, ilman mitään »takeita» vastarakkaudesta, itsensä antamista vain sen

toivon varassa, että minun rakkauteni on herättävä myös rakastetun rakastamaan. Rakkaus on usko ja kenellä on vähän uskoa, hänellä on myös vähän rakkautta. Voiko rakastamisen käytäntöä enää selkeämmin ilmaista? Joku toinen ehkä pystyisi; jos olisin runoilija tai saarnaaja, ehkä minäkin koettaisin. Mutta koska en ole kumpikaan, en edes yritä sanoa sanaakaan enempää rakastamisen käytännöstä, mutta olen samalla varma siitä, että jokainen joka todella aikoo oppia, oppii uskomaan aivan kuten lapsi oppii kävelemään.

Muuan asenne, johon edellä on vain ohimennen viitattu, mutta joka on rakastamisen taidon käytännön eräs edellytys, on vielä syytä ottaa esille, koska se on välttämätön rakkauden käytännölle, nimittäin t o i m i n t a, aktiviteetti. Olen maininnut aikaisemmin että toiminnalla ei pidä tarkoittaa »jonkin tekemistä», vaan sisäistä aktiviteettia, omien luovien voimien käyttämistä. Rakkaus on toimintaa; jos minä rakastan, olen jatkuvassa rakastettuun henkilöön kohdistuvassa toiminnan tilassa, mutta tämä toimintani ei kohdistu yksin häneen. Jos toiminnan sijalla olisi laiskuus, minun olisi mahdoton asennoitua rakastamaani henkilöön aktiivisesti, samoin jos kohdallani ei olisi kysymys jatkuvasta valppaudesta, selkeydestä ja liikkeellä olemisesta. Uni on ainoa luonnollinen tila, jonka kanssa toiminnalla ei ole mitään tekemistä; valveillaolo on tila, jonka kanssa laiskuudella ei pitäisi olla mitään tekemistä. Useimpien nykypäivän ihmisten kohdalla vallitsee kuitenkin sellainen paradoksaalinen epäjärjestys, että valveilla ollessaan he ovat puoliksi unessa

ja unessa ollessaan tai unta yrittäessään he ovat puoliksi valveilla. Ikävystymisen ja ikävystyttävyyden ainoa vastalääke on täydellinen valveillaolo — mutta niinpä ikävystymisen välttäminen onkin eräs rakastamisen pääehtoja. Olla jatkuvassa toiminnan tilassa: ajatellen ja tuntien, silmin ja korvin, kaiket päivät, välttää sisäistä velttoutta, esiintyköönpä tämä sitten passiivisena vastaanottamisena, itselleen ahmimisena tai silkkana ajan tappamisena — kaikki tämä on rakastamisen taidon käytännön välttämätön edellytys. On turha kuvitella, että ihminen voisi jakaa elämänsä siten, että hän olisi luova vain rakkaudessaan, mutta ei missään muussa suhteessa. Mikään tämäntapainen työnjako ei ole mahdollinen luovan asenteen kohdalla. Kyky rakastaa riippuu oleellisesti ihmisen jatkuvasta keskittyneisyydestä, valveilla olosta ja elinvoimaisuudesta, mikä on mahdollista vain jos ihminen asennoituu luovasti ja toimivasti ylipäänsä kaikkeen elämässään ja olemisessaan. Ellei ihminen ole luova muilla alueilla, ei hän ole luova rakkaudessakaan.

Rakastamisen taitoa koskevaa keskustelua ei voi rajoittaa koskemaan vain niitä henkilökohtaisen elämän piiriin liittyviä, edellä käsiteltyjä luonteenpiirteitä, jotka ovat tarpeen ja joita on kehitettävä. Tässä keskustelussa on otettava huomioon myös asian laajempi yhteiskunnallinen näkökulma. Jos rakkaudessa on kysymys jokaiseen ihmiseen kohdistuvasta, aitoon rakkauteen perustuvasta asenteesta, jos rakkaus on luonteen ominaisuus, ei se ole tätä ainoastaan ihmisen ollessa tekemisissä oman perheensä ja ystäviensä parissa, vaan myös niiden kanssa, joita hän tapaa työssään

ja ammattielämässään. Ei ole olemassa mitään »työnjakoa»: rakastaa omiaan ja rakastaa vieraita. Päinvastoin jälkimmäinen on edellisen edellytys. Jos tämä näkemys omaksutaan vakavassa mielessä, sävyttää se radikaalisti ihmisen kaikkia sosiaalisia siteitä ja asennoitumistapoja. Niin paljon kuin meidän länsimaisessa yhteiskunnassamme ulkonaisesti puhutaan uskonnollisesta lähimmäisenrakkauden ihanteesta, suhteitamme toisiin ihmisiin sävyttää parhaimmillaan »selvä peli» (engl. fair play). Tämä »selvä peli» merkitsee tavaroita vaihdettaessa petoksen ja vilpin välttämistä, ja sama pätee myös tunteita vaihdettaessa. »Minä annan sinulle yhtä paljon kuin sinä annat minulle», tämä kapitalistisen yhteiskunnan korkein eetillinen elämänohje pätee niin kaupankäynnissä kuin rakkaudessakin. Voidaan myös sanoa, että »selvään peliin» perustuvan etiikan kehittyminen on se anti, joka kapitalistisella yhteiskunnalla on tarjota etiikan historialle.

Tämä seikka on varsin ilmeinen kapitalistisen yhteiskunnan sisimmän rakenteen valossa. Esikapitalistisissa yhteisöissä tavaroiden vaihto perustui joko väkivaltaan, perinteisiin tai henkilökohtaisiin rakkaus- ja ystävyyssuhteisiin. Kapitalismin kaikkea määräävä tekijä on markkinaperiaate. On sitten kysymys tavaramarkkinoista, työvoimamarkkinoista tai palvelumarkkinoista, jokainen vaihtaa sen mitä hänellä on, siihen mitä hän haluaa saada, sillä hinnalla minkä markkinat kulloinkin määräävät, ilman pakkoa ja petosta.

Tämänkaltainen etiikka sekoitetaan helposti sen etiikan kanssa, jonka ylin ohje kuuluu: »minkä sinä haluat toisten tekevän sinulle, tee sinä samoin heille»,

mutta joka tulkitaan aivan kuin se merkitsisi »noudata selvää peliä käydessäsi kauppaa toisten kanssa.» Alun perin tämä etiikan perusohje kuului kansanomaisessa raamatullisessa muodossaan: »Rakasta lähimmäistäsi niinkuin itseäsi». Itse asiassa on juutalais-kristillinen lähimmäisenrakkauden normi aivan eri asia kuin edellä mainittu selvän pelin vaatimus. On kysymys lähimmäisen rakastamisesta, vastuun tuntemisesta toisesta ja yhteyden tuntemisesta toisen kanssa, kun taas selvän pelin etiikka e i merkitse sitä, että toisesta ihmisestä pitäisi tuntea vastuuta tai että hänen kanssaan pitäisi tuntea olevansa yhtä, vaan nimenomaan että ollaan eri henkilöitä. Ei ole suinkaan sattuma, että uusitestamentillisesta lähimmäisenrakkauden ohjeesta on tullut tämän päivän suosituin uskonnollinen elämänohje; kun sitä tulkitaan selvän pelin etiikan mielessä, jokainen voi sen ymmärtää ja on valmis sitä noudattamaan. Mutta rakkauden käytäntö ei pääse edes alkuun, ellei osata tehdä eroa näiden kahden välillä: selvä peli toisaalla ja rakkaus toisaalla.

Tällä kohtaa herää kuitenkin eräs tärkeä kysymys: Jos meidän koko yhteiskunnallinen ja taloudellinen järjestelmämme on rakennettu yksilöllisen omanedun-tavoittelun periaatteen varaan, jos siinä on oleellisesti kysymys itsekeskeisyydestä, jota hillitään vain selvän pelin säännön avulla, miten on mahdollista harjoittaa liiketoimia, miten on mahdollista ylipäänsä toimia tämänkaltaisen yhteiskunnan keskuudessa j a s a m a l l a r a k a s t a a? Merkitseekö viimeksi mainitun ottaminen todesta, että ihmisen on luovuttava kaikista aineellisista päämääristä ja asetuttava elämään elä-

määnsä yhteiskunnan vähäosaisimpien tavoin? Tämän kysymyksen ovat esittäneet — ja antaneet siihen oman radikaalin vastauksensa — monet kristityt munkit sekä mm. sellaiset henkilöt kuin Leo Tolstoi, Albert Schweitzer ja Simone Weil. On muitakin,[4]) jotka ovat sitä mieltä, että meidän yhteiskunnassamme on mahdotonta yhdistää näitä kahta, rakkautta ja normaalia aineellista elämää. He päätyvät sellaiseen tulokseen, että rakkaudesta puhuminen merkitsee vain yhteiseen petokseen osallistumista; he väittävät, että vain marttyyri tai hullu voi rakastaa nykypäivän maailmassa, niinpä kaikki rakkautta koskeva keskustelu on muka pelkkää saarnaamista. Tämä varsin kunnioitettava näkökulma johtaa kuitenkin helposti kyynillisyyden peittämiseen järkeilyllä. Käytännössä ajattelee samalla tavalla jokainen tavallinen ihminen, joka tuntee, että »minä voisin olla hyvä kristitty — mutta minä kuolisin nälkään, jos ottaisin tämän todesta.» Tämänkaltaisen »radikalismin» välttämätön seuraamus on nihilismi. Molemmat, sekä »radikaali ajattelija» että tavallinen ihminen ovat rakastamaan kykenemättömiä automaatteja, ja ainoa heidän välisensä ero on siinä, että jälkimmäinen ei ole tästä tietoinen, kun taas edellinen tietää tämän ja näkee siihen sisältyvän »historiallisen välttämättömyyden».

Olen sitä mieltä, että rakkauden ja »normaalin» elämän yhteensoveltuvuutta koskevaan kysymykseen annettu vastaus on vain periaatteessa oikea vastaus. Kapitalistisen yhteiskunnan keskeisin periaate ja rakkauden keskeisin periaate ovat yhteensoveltumattomat. Mutta konkreettisesti nähty nykypäivän yhteiskunta on erittäin monisyinen ilmiö. Kauppias, jolla on käyttökelvotonta tavaraa, ei esimerkiksi voi toimia taloudellisesti tehokkaasti turvautumatta valheeseen; taitava työmies, kemisti tai lääkäri sen sijaan voivat toimia rehellisesti omilla aloillaan. Myös maanviljelijä, käsityöläinen, opettaja ja moni liikemieskin voi yrittää toteuttaa rakkautta käytännössä ilman, että hänen on lakattava toimimasta myös taloudellisesti parhaalla mahdollisella tehollaan. Vaikka myönnetäänkin kapitalismin pääperiaatteen ja rakkauden pääperiaatteen olevan keskenään yhteensoveltumattomat, on myös myönnettävä, että »kapitalismi» on itsessään monimutkainen ja jatkuvasti muuttuva rakennekokonaisuus, joka yhä sallii monenlaisen epäyhdenmukaisuuden ja persoonallisuuden ilmenemisen piirissään.

Sanoessani näin en kuitenkaan tarkoita sitä, että me saatamme huolettomasti odottaa nykyisen yhteiskuntajärjestelmän kehittyvän omalla pohjallaan rajattomasti ja toivoa samalla, että ihanteellinen lähimmäisenrakkaus voisi toteutua näissä puitteissa. Rakastamaan pystyvät ihmiset ovat nykyisen järjestelmän piirissä harvinaisia poikkeuksia; rakkaus on välttämättä vain eräs nykypäivän länsimainen kulttuurin vähäisiä lieveilmiöitä. Ei niinkään sen vuoksi, etteivätkö monet nyky-yhteiskunnan ammatit sallisi rakastavan asenteen esiintymistä, vaan sen vuoksi, että koko tämän tuotantokeskeisen ja kulutusahneen yhteiskunnan

---

[4]) Vrt. Herbert Marcusen artikkelia »The social implications or psychoanalytic revisionism, »*Dissent*», New York, kesä 1955.

henki on sellainen, että se tekee vain harvoille poikkeusyksilöille mahdolliseksi vastustaa sen kaikkialläläsnäolevaa vaikutusta. Niiden jotka ottavat rakkauden vakavasti ja pitävät sitä ainoana mahdollisena rationaalisena inhimillisen olemassaolon ongelman ratkaisuna, täytyy päätyä siihen näkemykseen, että meidän yhteiskuntaelämämme on tärkeiden ja radikaalien muutosten tarpeessa, jos rakkauden halutaan muodostuvan sosiaaliseksi eikä vain joksikin harvinaiseksi poikkeusilmiöksi. Millaisista muutoksista tässä on kysymys, niihin ei tässä kirjassa ole voitu viitata.[5]) Meidän yhteiskuntamme menosta päättävät hallinnolliset byrokraatit ja ammattipoliitikot; ihmisten vaikuttimia ohjaavat joukkotiedotusvälineet, heidän päämääränsä on tuottaa entistä enemmän. Kaikki päämäärät on alistettu taloudellisten päämäärien alaisuuteen; ihminen on muuttunut automaatiksi — hyvin syötetyksi, hyvin puetuksi, mutta ilman mitään erityistä mielenkiintoa niitä asioita kohtaan, mitkä ovat tosi-inhimillisiä. Jos ihmisen on opittava rakastamaan, ihminen itse on saatettava oikeaan arvoonsa. Taloudellisen koneiston on palveltava ihmistä, eikä ihmisen sitä. Ihmisen on päästävä osalliseksi kokemuksista ja työnsä tuloksista, eikä niinkään voitto-osuuksista. Yhteiskunta on organisoitava siihen tapaan, että ihmisen sosiaalista, rakkauteen perustuvaa olemuksen puolta ei eroteta hänen muusta sosiaalisesta olemuksestaan, vaan että ne liitetään yhteen. Jos on totta, kuten olen pyrkinyt osoittamaan, että rakkaus on inhimillisen olemassaolon perusongelman ainoa tyydyttävä ratkaisu, silloin on jokaisen yhteiskunnan, joka ei salli piirissään rakkauden kehittyvän, ajan mittaan tuhouduttava omaan, ihmisluonnon sisäiseen välttämättömyyteen perustuvaan ristiriitaisuuteensa. Tässä mielessä ei rakkaudesta puhuminen suinkaan ole »saarnaamista» siitä yksinkertaisesta syystä, että siinä on kysymys jokaisen inhimillisen olennon tärkeimmästä ja kaikkein todellisimmasta elämäntarpeesta. Se ettei tätä tarvetta ole riittävästi huomattu, ei merkitse sitä, etteikö se yhä olisi olemassa. Rakkauden olemuksen erittely johtaa toisaalta huomioon, että rakkaus miltei loistaa poissaolollaan nykypäiväisessä elämänmenossa, ja toisaalta niiden yhteiskunnallisten seikkojen kritiikkiin, jotka ovat vastuussa tästä sen syrjäytetystä asemasta. Usko rakkauden mahdollisuuteen esiintyä myös sosiaalisena eikä vain poikkeuksellisena yksilöllisenä ilmiönä on rationaalista uskoa, joka perustuu selkeään näkemykseen ihmisen todellisesta perusluonnosta.

---

[5]) Tätä ongelmaa olen tarkastellut seikkaperäisesti teoksessani »*Terve yhteiskunta*» (The sane society).

ERICH FROMM

1900–1980

Psykoanalyytikko, sosiaalifilosofi ja kirjailija syntyi Frankfurtissa, pakeni kotimaastaan natsien valtaantulon jälkeen ja opetti eri yliopistoissa USA:ssa ja Meksikossa, kunnes asettui asumaan Sveitsiin.

Hän oli opiskeluaikanaan mm. Sigmund Freudin ja Max Weberin oppilaana.

Frommin kansantajuiselle tuotannolle on ominaista vapaa liikkuminen psykoanalyysista historiaan ja valtiollisiin teorioihin. Hän oli kiinnostunut miltei kaikista inhimillisistä ongelmista.

Hän nimitti näkemystään »dialektiseksi humanismiksi», jossa hän pyrki yhdistämään Freudin ja Marxin ajattelua.

Hyvän ja pahan analyyseissa Fromm yhdistelee psykologiaa ja sosiologiaa, psykoanalyysiin perustuvan narsismin käsitteen avulla hän tulkitsee hyvin erilaisia ilmiöitä uskonsodista nykyajalle ominaiseen tekniikan palvontaan. Hänen kirjoistaan on tullut bestsellereitä ja vaihtoehtoisen elämäntavan aapisia.

Tunnettu sosiaalipsykologi, kirjailija ja ajattelija korostaa tässä kirjassaan sitä, että rakkaus ei ole tunne vaan taito.

Kokeaksemme rakkautta meidän on opittava rakastamaan. Rakkauden oppiminen kysyy keskittymistä, kuria ja kärsivällisyyttä sekä uskoa omaan itseemme.

Erich Frommin mukaan kahden ihmisen välinen rakkaus on vain itserakkautta kaksin. Kaksi ihmistä muodostaa liiton ulkopuolista kylmyyttä vastaan. Tätä liittoa kutsumme rakkaudeksi.

Mutta rakkauden tulisi ulottua kaikkiin ihmisiin yhtä lailla. Tämä edellyttää todella taitoa. Mutta saavutettuaan tämän tilan on ihminen vasta löytänyt onnen ja tien vapauteen kaikissa ihmissuhteissa.

14.8
Kansi: Ulla Vuorinen

ISBN 951-26-3918-1

9 789512 639182